

Војно

ДЕЛО

1-2
1993

Војно ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

САВЕТ ЧАСОПИСА

Дане АЈДУКОВИЋ, Љубомир БАЈИЋ, Димитрије БАУЦАЛ, Јован ЧАНАК (секретар), Сретен ЧУПИЋ, Јован ДАМЈАНОВИЋ, Љубомир ДОМАЗЕТОВИЋ, Милорад ДРАГОЈЕВИЋ, Никола ЕРЦЕГОВИЋ, Млађен КОВАЧЕВИЋ, Саво КОВАЧЕВИЋ, Момчило ЛАЗОВИЋ, Никола МАНДАРИЋ, Мирко МАРИНКОВИЋ, Ратко МАРКОВИЋ, Милорад М. ОБРАДОВИЋ, Милорад Н. ОБРАДОВИЋ, Гавро ПЕРАЗИЋ, Раде ПОЛИЋ, Радован РАДИНОВИЋ (заменик председника), Драго РОМИЋ, Милосав СИМИЋ, Драгољуб СИМОНОВИЋ, Миодраг СТАРЧЕВИЋ, Божидар СТЕВАНОВИЋ (председник), Момир СТОЈКОВИЋ, Зоран СТОЈКОВИЋ, Владан ШЉИВИЋ, Никола УЗЕЛАЦ, Вулета ВУЛЕТИЋ, Милан ЗАКЛАН.

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР

Димитрије БАУЦАЛ (председник), Бранко БИЛБИЈА, Јован ЧАНАК, Нада ДРАГИШИЋ, Слободан ЈАУКОВИЋ, Радивоје ЈОВАЦИЋ, Вељко Б. КАДИЈЕВИЋ (секретар), Драгош КАЛАЈИЋ, Станко НИШИЋ, Милан ПЕТКОВИЋ, Оливер ПОТЕЖИЦА, Радован РАДИНОВИЋ, Живојин РАКОЧЕВИЋ, Војислав СТОЈКОВИЋ, Милорад ТЕРЗИЋ, Младен ВУЧЕЉИЋ, Живорад ВУЧИЋ.

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

Јован ЧАНАК

Уредници

Вељко Б. КАДИЈЕВИЋ

Нада ДРАГИШИЋ

Секретар

Милка ВЛАДАНОВИЋ

Дактилограф

Снежана ПЕТРОВИЋ

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: цивилни 681-565, војни – централа 656-122 и 665-122, локал 33-928; уредници: 22-125 и 22-137; секретар 22-123 * Претплата 22-788 (за часопис „Војно дело“) * Пошт. фах 692 * Жиро-рачун ВИНЦ-а код СДК 60823-849-2393 * Годишња претплата: за физичка лица 60,000.000 (10,000.000 примерак), а за правна лица 180,000.000 (30,000.000 примерак) * За иностранство 30 УСД.

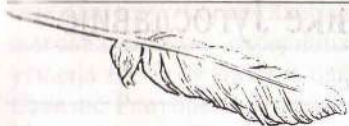

САДРЖАЈ

„Нови светски поредак“ и политика одбране Савезне Републике Југославије

Генерал-потпуковник проф. др Радован Радиновић	О „новом светском поретку“ и политици одбране Савезне Републике Југославије (уводно излагање)	6
Академик проф. др Андреј Митровић	Проблеми света „новог поретка“	24
Професор др Томислав Поповић	Нови спољни параметри и оквири војне и безбедносне стратегије	35
Професор др Момир Стојковић	Промене у међународним односима и „нови светски поредак“	41
Слободан Јауковић	Нови светски поредак или „нова“ метафизика	55
Драгош Калајић	На бранику Европе, против „новог светског поретка“	76
Оливер Потежица	Стари концепт „новог светског поретка“	96
Проф. др Драган Симеуновић	Настанак и профилисање нових националних држава као последица успостављања „новог светског поретка“	103
Проф. др Мирољуб Јевтић	Међународне претпоставке исламске трансформације у БиХ	133
Др Едита Стојић	Регионална сарадња крајем XX века и импликације најновијих промена у Европи на подунавску сарадњу	155
Потпуковник мр Светозар Радишић	„Теорија завере“ и политика одбране	168
Политика одбране СР Југославије		
Душан Дозет	Државна политика и одбрана	187

Капетан бојног брода проф. др Радивоје Јовачић	Ка новом мишљењу одбране	198
Пуковник др Ејуб Кучук	Војска у демократском поретку	217
Проф. др Милан Вучинић	Како до новог концепта одбране земље	236
Потпуковник мр Миле Стојковић	Проблеми избора новог стратегијског концепта одбране	249
	Summaries	260
	Resumes	273
	Резюме	285

Управа за стратегијске студије и политику одбране Министарства одбране организовала је, у сарадњи са Редакцијом часописа „Војно дело“, 23. фебруара 1993, у Централном клубу ВЈ у Београду, „округли сто“ о теми „Нови светски поредак и политика одбране СРЈ“.

Циљ научног скупа било је стварање основа за рад на формулисању националних интереса, циљева и програма (с аспекта одбране) и за вођење политике одбране и моделовање одбрамбено-заштитног система. На скупу су учествовали еминентни научници разних профила са различитих факултета и научних института из грађанства и Војске Југославије. Научници су изнели своје ставове о најновијим тенденцијама у међународним односима, војно-политичкој ситуацији на тлу бивше СФРЈ, утицају појединих спољних и унутрашњих чинилаца на вођење политике одбране, неким битним проблемима политике одбране, основама за израду нове концепције одбране и слично.

Према најављеним пропозицијама, Управа за стратегијске студије и политику одбране објавила је, у интерној публикацији, све текстове и дискусије с „округлог стола“, а „Војно дело“ објављује правремено приспеле радове који су прошли кроз уобичајену редакцијску процедуру (рецензија, стручна и језичка редакција). Објављени радови изражавају, искључиво, погледе аутора.

О „новом светском поретку“ и политици одбране Савезне Републике Југославије

Уводно излагање

Генерал-потпуковник проф. др *Радован Радиновић*

„Нови светски поредак“, као систем односа унутар међународне заједнице, значи нови поредак силе који Савезној Републици Југославији намеће веома неповољан укупни геостратегијски и међународни положај. Томе је допринело и деловање мноштва унутрашњих чинилаца, наслеђених из бивше државе, у којој је игнорисан српски национални интерес. Све је то, стално „подгрејавано“ и деловањем спољних чинилаца, довело до сецесије Словеније, Хрватске, Македоније и Босне и Херцеговине. Распад бивше Југославије, изведен методом оружане сецесије, довео је до међунационалног, верског и грађанског рата, посебно интензивног и бруталног на простору Босне и Херцеговине.

За распад државе и рат оптужен је српски народ, а његовој матичној држави наметнуте су невиђене санкције, свестрана блокада и прети јој се војном интервенцијом. У том контексту треба сагледавати могућности и вероватноћу појединих облика угрожавања безбедности и независности Југославије: (1) војна интервенција мултинационалних снага ради кажњавања СРЈ за рат у БиХ и онемогућавања подршке и помоћи борбе српског народа ван Србије, и (2) унутрашња оружана побуна ради даљег уситњавања наше државне територије, уз страно мешање у функцији подршке сецесији или остваривања територијалних и других претензија према нашој земљи.

Политика одбране СР Југославије и, на основу ње, изградња система одбране треба да омогуће успешно одвраћање од агресије и одбрану од сваког облика оружаног угрожавања. У изградњи Војске Југославије приоритет би требало да буде на јачању конвенционалне претње и снага за брзо реаговање у случају спољне агресије и унутрашње оружане побуне.

Што се тиче стратегије употребе снага, треба се одредити за еластичну комбиновану стратегију која омогућава градирање обима и интензитета стратегијских дејстава сагласно наметнутом ратном случају. Притом треба комбиновати стратегијски маневар уништавања и маневар изнуравања, зависно од стратегијског циља: брза војничка победа или одлагање решавајућих битака за време повољнијег односа војних и других снага.

У постојећим међународним и унутрашњим условима и односима питање ратног савезништва задобија сасвим нова значења. Наше трајно опредељење треба да буде приближавање главним центрима светске политичке и друге моћи, што ће омогућити балансирање њиховог притиска и односа према нашој држави.

Тема „Нови светски поредак“ и политика одбране Савезне Републике Југославије имплицира методски поступак расправе у оквиру два основна тематска поглавља: (1) „нови светски поредак“ са становишта његових главних одредница, а пре свега са становишта непосредног утицаја на безбедност и одбрану наше земље, и (2) политика одбране Савезне Републике Југославије у том и таквом светском поретку силе. Управа за стратегијске студије и политику одбране професионално је заинтересована, пре свега, за други тематски блок – политику одбране. Стога, из методолошких, а и принципијелних разлога, прво треба објаснити контекстуално значење израза „политика одбране“, како би се логично могли извести садржаји који се на њу особито односе. Дакле, у контексту у којем разматрамо наведену проблематику, политика одбране се односи на *скуп најопштијих стратешких опредељења друштва и државе о одбрани и заштити* у постојећим међународним и унутрашњим околностима. На основу таквог, генералног опредељења, израз „политика одбране“ синоним је за неке синтагме које се често користе са сличним значењем, и то готово свугде у свету. На пример, „политика националне безбедности“, „глобална стратегија“, „велика стратегија“, „стратегијска концепција“, „стратегијска доктрина“ итд. Дакле, ради се о сродним или сличним изразима који садрже најбитније одреднице система генералних опредељења сваке државе за очување независности и територијалне целокупности.

Политика одбране је *par excellence* делатност државних органа, па се зато и каже да се ради о опредељењима државе. Међутим, до тих опредељења се долази на основу свестраних промишљања, па и научних истраживања и студија релевантних спољних и унутрашњих чинилаца од којих одбрана земље зависи и који је на одређени начин условљавају. Та најшира студијска активност обавља се у одговарајућим научним и истраживачким установама да би се прикупила неопходна студијска грађа као скуп примарних сазнања – обавештења о чиниоцима и чињеницама на којима се заснива политика одбране државе. Након тог студијско-аналитичког рада, овлашћене државне установе, синтетским путем, из примарних информација уопштавају и издвајају оно што је значајно за конципирање политике одбране земље у постојећим међународним и унутрашњим околностима, с неопходном перспекцијом збивања у ближој перспективи. Тако синтетизована опредељења разматрају се и верификују на највишим нивоима државног руковођења, након чега се долази до документа „политика одбране“. Наравно, постоје и други начини. (У бившој СФРЈ тај скуп генералних опредељења називао се „концепција општенородне одбране и друштвене самозаштите“.)

Из оквира питања и проблема којима се бави политика одбране, државни документ о политици одбране требало би да, у вези с том проблематиком, садржи одговоре на питања која се односе на: 1) међународни положај Савезне Републике Југославије, 2) могућност и

вероватноћу појединих облика угрожавања безбедности и независности наше државе, и 3) одређења о снагама, средствима и методама одбрамбено-заштитног деловања и одвраћања.

Основне одреднице новог међународног положаја Савезне Републике Југославије

Аналитичари и стратеги оцењују, с правом, да се распао светски поредак који је настао као резултат Другог светског рата. Радило се о биполарно подељеном свету са два империјама, с различитим идеолошким, а тиме и војно-политичким одредницама. Основна карактеристика односа снага у том светском поретку била је *равнотежа страха*, која је била последица паритета војне моћи. Југославија се у тај поредак била удобно сместила, обезбеђујући за себе улогу тампон-зоне, која је била под утицајем и једне и друге стране. Њеним распадом, под ударом унутрашњих сецесија, показало се да није била дорасла променама које ће уследити, јер се за њих није ни припремала. Наиме, с распадом старог, почео се стварати сасвим нови светски поредак. У вези с тим, намеће се безброј питања, а за нашу расправу су најзначајнија два: 1) шта је то „нови светски поредак“, јер није прецизно доктринарно дефинисан, а још мање систематски профилисан и структуриран, и 2) какво је место, односно какав је положај Савезне Републике Југославије у том „новом светском поретку“.

Пошто је о „новом светском поретку“ већ расправљано у последње време у неким научним и међународним институцијама наше земље, а очекује се да ће учесници скупа компетентно говорити о том комплексном питању, настојаћу да размотрим питања везана за наш положај у прекомпонованом свету, који је још у превирању и чији се центри моћи још боре за сфере утицаја, уз много непознаница. Дакле, *шта је то што бисмо могли назвати основним одредницама нашег садашњег међународног положаја?* Одговор на то питање изложићу методом закључака из процене, тј анализе тог положаја, без детаљнијег образлагања закључака.

1. Никад након Другог светског рата међународни положај Југославије није био тако неповољан као сада. Земља се налази у потпуној блокади, неправедно је проглашена главним кривцем за распад СФРЈ и за међуетнички, верски и грађански рат у БиХ и још увек је непризната као самостални државни ентитет. Све отвореније јој се прети војном интервенцијом.

2. Сви главни центри политичке, економске и војне моћи имају, у основи, негативан став према СРЈ и чине све да спрече њену међународну консолидацију и економски опоравак.

3. Положај Савезне Републике Југославије у међународним организацијама и удружењима такође је неповољан. Фактички, нашли смо се изгнани из КЕБС-а и Уједињених нација. У тим организацијама глав-

ни центри светске моћи успели су формалноправно, па и фактички, да нам оспоре континуитет, с малим изгледима да нешто у вези с тим променимо, осим да накнадно затражимо чланство код њих као нова државна заједница, наравно уз испуњење посебних услова. Све то ствара нове, веома негативне последице по наш међународни и војно-политички положај.

4. Непосредно геополитичко окружење крајње је непријатељски расположено према СРЈ (уз неке часне изузетке), а општи однос и понашање према нашој држави под директним су диктатом главних центара моћи.

5. Женевски и њујоршки преговори зависе од расплета кризе у бившој Југославији, а посебно у Босни и Херцеговини. На то СРЈ, и поред максималне делотворности, не може пресудно да утиче, па и то чини додатну опасност. Треба рачунати и на чињеницу да главни центри моћи могу покушати да наметну СР Југославији нека решења која би водила даљем „мрвљењу“ простора Србије и Југославије, и то у вези са статусом националних мањина, што ми, свакако, не бисмо могли да прихватимо, и што би резултирало новим уценама, блокадама, па и ригорознијим мерама, укључујући и страно војно мешање, с несагледивим последицама по укупни међународни положај наше земље и њену интегралну безбедност.

6. Унутрашња политичка стабилност, односно нестабилност, може даље ескалирати, што би земљу увело у дуготрајне потресе, који би озбиљно угрозили и сам опстанак државе. На основу неких показатеља на површини политичке сцене СР Југославије, у новој држави су у озбиљној кризи односи између савезне и републичких власти, што може довести до подела које ће земљу увести у тотални распад на њене конститутивне, па и мање делове.

7. Економска криза и последице блокаде могу изазвати социјална гибања, која могу ескалирати до нивоа хаоса и побуне, што би страно мешање учинило извесним, а то би практично био крај свих надања у стабилизовање наше нове државе.

8. Падом биполаризма, одласком са светске сцене совјетске империје, подручје Балкана, а посебно бивше Југославије изгубило је некадашњи геополитички и геостратешки значај, па је заинтересованост главних центара моћи за очување државног и политичког интегритета тог простора знатно опала, у чему треба тражити део узрока распада СФРЈ и грађанског рата који се води на њеним просторима, али не и одлучујуће узроке, јер се они ипак налазе у унутрашњим односима створеним у бившој Југославији. Но, иако је опао светски геополитички и геостратешки значај нашег простора, не може се рећи да је тај стратешки значај у потпуности изгубљен. Напротив, простор СР Југославије и даље је „капија“ Балкана и Јужне Европе на споју Европе, Медитерана и Блиског истока, и то ће остати у догледном времену.

Дакле, интерес светских сила за простор СРЈ остаће константа нашег међународног и војно-политичког положаја, с тим што је већ, а убудуће ће то бити још израженије, измењена пројекција тих интереса. У томе треба тражити и нове узроке политичких и других нестабилности на Балкану, што се неповољно рефлектује и на укупни међународни положај наше земље. Но, у томе су и могућности за побољшање нашег положаја у савременом свету, јер је очито да се без ослонаца на главне центре моћи тај положај не може значајније поправити, барем док се не профилише тзв. нови светски поредак, који је у настајању.

9. Што се тиче изграђивања односа с главним центрима политичке моћи, нова југословенска држава треба да учини енергичан корак ка приближавању Европи и Америци. Оно што бивша Југославија није успела – улазак у круг земаља чланица Европске заједнице – Савезној Републици Југославији треба да буде један од приоритетних циљева. С друге стране, не треба занемаривати окренутост осталим светским регионима. У том смислу, треба настојати да, макар и формално, задржимо присуство унутар Покрета несврстаности, како бисмо у перспективи могли одржавати економске и друге односе са тим светом у развоју и као европска земља представљати неку врсту споне између развијене Европе и тог света. Но, све то треба чинити с много више мере него што је то чинила СФРЈ, без надмености, лажног месијанства и државне препотентности. При томе, ваља узимати у обзир две чињенице: (1) да је Покрет несврстаних земаља изгубио некадашњи стратешки значај светског политичког чиниоца јер није у стању да одговори ни на једно кључно питање савременог света и неразвијених земаља у њему, и (2) да огромну већину чланица тог покрета чине исламске земље, које предњаче у непријатељском деловању против СР Југославије. Упркос тим чињеницама, треба да задржимо чланство у Покрету и стрпљивом политиком санирамо кризу односа исламског света према нашој држави, насталу због крајње пристрасног сврставања тога света на страну босанских муслимана у верском и грађанском рату у Босни и Херцеговини.

10. За Југославију је посебно значајна позиција унутар круга балканских земаља. Вековне опасности по мир у овом делу света, с великом вероватноћом да не остану само балканске, траже потпун ангажман сваке државе смештене на овом простору да се мирним путем превазиђу сва отворена питања између њих. Свестрана сарадња, укључујући и ону на војном плану, стварање зоне без нуклеарног и хемијског оружја, демилитаризација појединих зона, па чак и рад на демилитаризацији Балкана у целини, морају да буду пројекти дугорочног политичког деловања, на којима вреди инсистирати. То би биле претпоставке за елиминисање ратних сукоба које би могле да испровоцирају силе изван овог подручја.

11. Пут ка стварању услова за попуштање затегнутости на Балкану свакако неће бити ни лак, ни једноставан. Није искључено да при

настојањима да се тај циљ оствари прођемо кроз фазу изузетне напетости, па и отворених сукоба. За такав случај Југославија мора обезбедити подршку и помоћ одређеног броја земаља. Сматрамо да би требало дугорочно радити на савезништву, пре свега, са две државе – Грчком и Румунијом, и са европским великим силама – пре свега Русијом. Такође, ни повећано интересовање америчке стратегије за овај простор не би смело проћи без настојања да ту чињеницу искористимо за побољшање нашег положаја у свету. Ми треба да се потрудимо да борба наше државе за властиту међународну консолидацију буде комплементарна с америчким геополитичким и геостратешким интересима на Балкану, а не да се са тим интересима сударамо, јер ћемо стално бити на мети америчких директних или посредних притисака, што ће угрожавати наш међународни положај и ометати наше међународно признање. То је, по мом суду, најургентнији циљ наше спољнополитичке и дипломатске стратегије. Такође, ми не бисмо смели да дозволимо да Немачка, као најмоћнија сила у Европи, задовољи своје геополитичке интересе на Балкану инсталирањем сателитских држава Словеније и Хрватске и успостављањем новог стратешког ланца од Албаније, преко Македоније и Бугарске, ка Турској и Блиском истоку, већ треба да настојимо да та, несумњиво велика сила свој геостратешки интерес на Балкану артикулише и преко простора наше државе, као чиниоца којег мора поштовати свака глобална политика на Балкану у свом повезивању с једним од најзначајнијих региона садашњег света, а то су Блиски и Средњи исток. То би, уз евидентни и традиционални интерес Русије на Балкану, те уз најновије америчко настојање да се и њен интерес ту нађе, могло избалансирати однос главних центара моћи према нашој земљи, што би допринело да попусте притисци према нама, који спречавају стабилизацију СРЈ као самосталне државе.

Осим наведених, својом активном дипломатском и спољнополитичком стратегијом према свим центрима моћи, посебно према САД и Немачкој, треба предупредити њихов концепт инструментализације вазалских и сателитских држава створених од отцепљених република СФРЈ у функцији просторног цепања етничког јединства српског народа и његове геополитичке и геостратегијске блокаде у одвојеним просторним целинама, што недвосмислено најављује концепт територијалног разграничења народа у БиХ, садржан у познатим мапама Венс-Овеновог плана за Босну. По свему судећи, велике силе, пре свих САД, иду на стварање неке нове равнотеже снага на балканском простору, која би нам била веома ненаклоњена. Без сумње, била би усмерена на то да се српски народ херметички затвори у целине које су међусобно неповезане. То се може видети на основу нове улоге Албаније, односно неких геополитичких визија о стварању тзв. велике Албаније, покушаја стварања тзв. велике Хрватске, по сваку цену очувања Босне и Херцеговине као унитарне државе, потом геополитичке офанзиве Турске

према нашим просторима, посредничке геостратешке улоге Мађарске и, донекле, Бугарске итд. Да је главна преокупација светске заједнице, посебно европских сила, да се створи „велика Хрватска“ (јер сматрају, ваљда, да би она могла да буде некаква противтежа наводном српском експанзионизму на Балкану) указује више чињеница. То се, поред осталог, види на примеру практичног провођења мировне операције УН у Републици Српској Крајини, по потпуно игнорантском односу према хрватској агресији на просторе под заштитом светске организације и пренебрегавању свима познате чињенице о директној војној умешаности регуларне војске државе Хрватске у рат у БиХ. (Учествујући делом у женевским преговорима у тзв. војној групи, уверио сам се да је то управо тако, и да се чини покушај да се од мале Хрватске створи велика, те да је читав концепт уставно-политичког уређења Босне и Херцеговине, у ствари, у функцији стварања те велике Хрватске, односно попуњавању плитке хрватске „кифле“ и њеног тзв. празног трбуха.)

На основу свега, стиче се утисак да главни центар моћи садашњег света, преко Уједињених нација као система колективне безбедности, не врши сада директно притисак на нас. Дакле, није више у игри директна стратегија, мада ни њу не треба искључити ако се узму у обзир сталне претње војном силом, већ једна веома добро разрађена и перфидна стратегија посредног наступања, али у новом, потпуно промењеном виду. Њена суштина је у јачању тог непосредног окружења ради константног притиска на Србе и затварања њихових енклава, без међусобне везе, уз истовремено остављање великог дела српског народа на просторима под несрпском влашћу. Та тзв. посредна стратегија ојачава се и учвршћује непрестаним притиском и претњама разбијањем матице српског народа и њеном тоталном политичком дестабилизацијом, све до унутрашњег међуетничког и грађанског рата, чему су, пре свега, намењене санкције и свестрана блокада.

Могућност и вероватноћа угрожавања безбедности и независности СР Југославије

Процена могућих облика угрожавања безбедности и независности земље и њихова вероватноћа један је од значајних чинилаца од којих зависи укупна политика националне одбране, а посебно избор приоритета у изградњи системских елемената те политике. Стога је разумљиво да се у свакој расправи о политици одбране земље мора полазити управо од те процене.

Безбедност и независност СРЈ већ је дуже угрожена *агресијом по моделу сукоба ниског интензитета*, која припада, у основи, *посредној стратегији доминације*. У публицистици се она назива „специјалним ратом“. У оквиру те стратегије у игри су сви облици примене силе, изузев оружаног насиља, и то: (1) свестрана блокада земље и њена

потпуна изолација од света; (2) интензивна обавештајно-извиђачка активност и покривање свих виталних објеката и циљева у земљи, за шта се користи копнени, поморски, ваздушни и космички простор суседних земаља; (3) медијска и политичка демонизација српског народа, његово окривљивање за рат у БиХ и распад СФРЈ и, на тај начин, препарирање светског јавног мњења за прихватање свих радикалних облика примене силе, укључујући и војну силу; (4) снажан политички притисак, преко свих међународних организација и форума, ради намећања неправедног и за нас неприхватљивог решења српског питања на штету српског народа изван и у СРЈ; (5) оспоравање народима Србије и Црне Горе права на заједничку државу; (6) политичка арбитража у унутрашњем устројству државе и успостављању односа политичких снага, што је флагрантно мешање у унутрашње ствари суверене државе; (7) инструментализација питања мањина у функцији разбијања интегритета наше државе, а посебно Србије, и подстрекавања територијалних и других претензија суседа према нашим просторима; (8) подстицање оружане побуне мањина (свесно или не – свеједно је); (9) инструментализација међустраничких односа у Србији и Црној Гори у функцији дестабилизације земље, подстицање унутрашњих подела у српском народу и растакања његове националне и историјске свести; (10) злоупотреба хуманитарне помоћи и мировне операције УН и снага УНПРОФОР-а ради стварања оперативних, обавештајних и логистичких ослонаца агресији против српског народа у Хрватској и за евентуалну војну интервенцију против српског народа у БиХ, а и у СРЈ; (11) отворена претња војном силом, од које је део већ у акцији – извиђачки системи AWACS и сателити, те поморске снаге које изводе поморску блокаду, и (12) прећутно саглашавање с оружаном агресијом Хрватске на Републику Српску Крајину, уз очекивање мешања СРЈ и њеног увлачења у рат са Хрватском и међународном заједницом. Дакле, преостало је само да се примени војна сила у функцији оружане агресије па да будемо изложени комплетном арсеналу агресије.

Могућност и вероватноћу оружане агресије на СР Југославију треба тражити, пре свега, у контексту мешања страног чиниоца у наше унутрашње прилике. Оно може бити у форми војне интервенције против Републике Српске, која би се, вероватно, пренела и на простор СРЈ, као и у форми најављеног превентивног војног ангажовања ради наводног предупређивања рата на подручју Косова и Санџака. У вези с тим, треба узимати у обзир неколико чињеница:

Прво, страни чинилац је свестрано и до сада инволвиран у нашу кризу, која је од рата за сецесију Словеније и Хрватске прерасла у унутрашњи рат, који у Босни и Херцеговини има сва обележја *једног* крајње драстичног међуетничког и верског рата. Квалификација тога рата као чисто грађанског, која се веома често појављује у нашој публицистици, на известан начин замагљује његову верску и етничку

суштину, што је крајње опасно упрошћавање ситуације. Непосредно мешање страних ефектива отпочело је у форми посредничких снага (посматрачке и снаге за одржавање мира – УНПРОФОР) ради санирања кризе у нашој земљи, а то је посебно дошло до изражаја у форми поморске блокаде, уз отворену претњу војном интервенцијом.

Друго, неки центри моћи у свету настоје да разбију Југославију као државу, да не дозволе њено стабилизовање, јер је она објективна сметња свим империјалним намерама и циљевима према Балкану, југоистоку и југу Европе. Чине то у форми најригорознијих санкција које је свет икада упознао, затим отвореном подршком сецесије Космета, Санџака, па и дела Војводине. При томе, користе сва средства из арсенала специјалног рата, па и она која потиру границу између специјалног рата и рата оружјем. То су, пре свега, енормни експорт оружја, слање плаћеника на ратишта у бившој Југославији и настојање да се међународни форуми (на пример, Економска заједница, КЕБС и Савет безбедности) инструментализују у борби против наше државе како би се унутрашње политичке снаге поларизовале до нивоа међусобног сукоба или оружане побуне против државе, што директно води у унутрашњи рат у СР Југославији и у војну интервенцију страног чиниоца.

Треће, посебно снажном притиску изложена је Република Србија, укључујући чак и претње војном интервенцијом.

Наведене чињенице потврђују опредељење да могућност и вероватноћу оружане агресије на СР Југославију треба тражити превасходно у контексту ескалације унутрашње кризе у унутрашњи рат, као војну интервенцију против СРЈ да би се пресудно утицало на промену односа снага у рату у БиХ и Хрватској на штету српског народа и као закономерно проширивање рата у случају стране војне интервенције против Срба у Босни и Херцеговини. Дакле, војна интервенција би могла да уследи или као кажњавање СРЈ за њено наводно мешање у ратове који се воде ван њених граница, како би се српски чинилац ослабио и учинио подобним за сваковрсне геополитичке прекомпозиције простора СФРЈ, посебно за даље „мрвљење“ Србије, или као превенција за наводну српску репресију према просторима које насељавају етничке заједнице чије су матичне државе наши суседи. Таквих наговештаја у последње време има све више.

У таквом стратегијском концепту, страни чинилац се може умешати у неколико варијаната:

(1) суседне земље које имају претензије према простору Југославије да би те претензије оствариле. То су, пре свега, Албанија и Хрватска, а донекле и Бугарска и Мађарска. Албанија се не труди да сакрије своје намере. Она отворено изјављује да ће срушити „берлински зид“ (границе између Албаније и Косова и Метохије, као наводно друге Албаније) и оружаном интервенцијом ради помоћи својој „браћи“. При томе унапред рачуна на војну помоћ САД, Немачке и Италије. О укључивању

Хрватске у евентуалну оружану агресију на СРЈ не треба сумњати, јер би јој то била zgodна прилика да оствари своје империјалне циљеве према деловима Србије и Црне Горе и да узме активно учешће у кажњавању Југославије за рат на простору Хрватске. Природно, при томе би настојала да поврати изгубљене територије на простору Републике Српске Крајине;

(2) мешање Европске заједнице, КЕБС-а, НАТО-а и УН у форми војног посредовања у расплету југословенске кризе, што не би прошло без пристрасног сврставања против наше земље. То мешање мора да ескалира од слања посматрачке мисије Европске заједнице, која је била крајње пристрасна, преко слања снага за раздвајање супротстављених страна и контролу примирја, тзв. плавих шлемова Уједињених нација, као и разних посматрачких мисија на Косово, у Војводину и Санџак, на хрватско-црногорску и југословенско-македонску границу, све до ангажовања коалиционих снага за поморску блокаду југословенских лука и могуће ракетно-авијацијске подршке муслиманско-хрватским снагама у БиХ, чиме се иначе стално прети, па чак и снага за брзе војне интервенције НАТО-а и ЗЕУ – тзв. европског стуба, ради поражавања Војске Републике Српске и Војске Југославије у случају проширивања рата на простор СР Југославије;

(3) директно војно ангажовање страних сила у унутрашњем рату у бившој Југославији, и то против Србије и СР Југославије. Те снаге би могле да имају карактер мултинационалних снага Уједињених нација, а њихово језгро чинили би ефективни НАТО-а и САД. Циљ дејства тих снага у свакој од наведених варијаната био би подршка сецесије делова наше државе и коначно разбијање СР Југославије, а посебно војно онемогућавање Србије да пружи било какву заштиту Србима изван њених граница.

На питање везано за карактеризацију оружане агресије на Југославију у контексту ескалације унутрашњег рата који се води од почетка сецесионистичког рата који је повела Словенија против Југославије није могуће једнозначно одговорити, јер је она условљена како моделом отпочињања, тако и величином и интензитетом отпора који би агресији био пружен на тлу Југославије. То је предмет конкретних процена оперативних, односно војних, генералштапских установа.

Нека значајна опредељења политике одбране СР Југославије

У вези с међународним положајем наше земље и могућим и вероватним облицима угрожавања њене безбедности и независности постоји неколико основних опредељења наше политике националне одбране. Међутим, до тих опредељења тек треба да се дође, а томе треба да допринесе и ова расправа. Дефинисање политике одбране у надлежности је овлашћених државних институција, а у оваквим расправама могуће је давати само теоријске прилоге и сугестије.

1. *Национални и државни циљ* који се одбраном мора остварити може се рашчланити на следеће елементе: (1) обезбедити опстанак државе Југославије, односно спречити њену дезинтеграцију на две одвојене националне државе, јер је то сагласно слободно израженој вољи и интересима српског и црногорског народа да живе у једној држави и јер је то неопходан услов за отаџбинску бригу према српском народу који живи изван Србије; (2) очувати територијални интегритет земље и по сваку цену спречити даље „мрвљење“ простора Србије и Црне Горе у смислу стварања нових патуљастих државних ентитета на етничком, конфесионалном или регионалном плану ради њиховог припајања суседним државама; (3) обезбедити унутрашњу стабилност државног и друштвеног поретка, правну сигурност грађана, људска и национална права свих народа и националних мањина према највишим европским и светским стандардима; (4) ускладити одбрану земље са укупном развојном стратегијом СРЈ, што значи да одбрамбена изградња мора бити чинилац развоја, а не деструкције или трошења основних развојних ресурса; (5) одбрамбена изградња мора бити универзална, тако да може пружити ефикасан одговор на све врсте реалних претњи нашој интегралној безбедности и независности.

2. *Функције одбране.* С обзиром на утврђене националне и државне циљеве одбране, односно интегралне безбедности, и могуће и вероватне облике угрожавања те интегралне безбедности у савременим међународним условима и односима, одбрамбену изградњу треба поставити тако да се обезбеди обављање неколико основних функција: (1) правовремена идентификација облика и садржаја деловања специјалног рата, посредне стратегије доминације у оквирима рата ниског интензитета који се води против СРЈ, ефикасна превенција и санирање последица тога деловања у сфери политике, економије, културе, информација и свим другим сферама живота друштва; (2) брза и ефикасна интервенција адекватним снагама, средствима и методима деловања на просторима унутрашњих криза у земљи ради предупређења сукоба ширих размера, нарочито оружаних сукоба, те безусловног спречавања ширења сукоба и њиховог обустављања како би се избегло мешање страног чиниоца, што би водило у даље сукобе с тешким последицама; (3) наношење што бржег војничког пораза свакој суседној земљи која би, евентуално, извела изоловану оружану агресију на СР Југославију, и то на самом граничном фронту, како би се избегло свако арбитражање и пристрасно мешање међународног чиниоца у споровима наше државе са суседима; (4) способност вођења дуготрајног рата ако на то будемо принуђени, односно ако будемо морали да водимо рат у условима изразито неповољног односа снага, када његов исход није могуће тражити у војничком поразу агресора на нашем ратишту, већ у немогућности његовог опстанка на нашој државној територији и неприхватљивости губитака које би био принуђен да трпи у таквом рату.

У редоследу наведених функција које треба остварити одбраном нису унапред задати и приоритети у припреми друштва и Војске Југославије за одбрану и заштиту. Приоритети се утврђују на основу свестране процене стратегијске ситуације, што је предмет експертске анализе и студија, те одговарајућих одлука за то овлашћених државних органа и тела. У постојећим међународним и унутрашњим околностима највиши степен вероватноће имају претња ратом ниског интензитета и унутрашња оружана побуна уз мешање страног чиниоца ради даље дезинтеграције државне територије. Сходно томе, приоритет у одбрамбеним припремама и јачању система интегралне безбедности, чији је Војска тек један део, треба да има: 1) јачање укупне друштвене стабилности, и 2) јачање *интервентних снага* за спречавање стратегијског изненађења споља и изнутра, тј. ради санирања евентуалних унутрашњих криза и сукоба, како не би прерасли у унутрашњи рат ширих размера. С обзиром на то да је јачање укупне друштвене и државне стабилности као најефикасније превенције и одбране од свих облика угрожавања независности земље дугорочан процес, који не зависи само од наших жеља и могућности већ и од ангажовања и односа спољних чинилаца, то је *задатак првог реда приоритета у одбрамбено-заштитној изградњи јачања оних снага и система који су намењени за спречавање стратегијског изненађења споља, односно за прихват првог стратегијског удара агресора и за брзе и ефикасне интервенције на подручјима евентуалних унутрашњих криза.*

3. Одбрана и заштита морају бити у одговорности државе и државних органа, а не партија, покрета и некаквих парадржавних органа и организација. При томе се морају избећи свака политизација и идеологизација, манифестациони карактер и волонтаризам, аматеризам и нестручност. Одбрана и заштита се мора заснивати на високо професионалном односу и ангажовању наменских снага и система, што не искључује потребу и могућност за оспособљавање и ангажовање најшире схваћених друштвених снага и субјеката, али под стручним надзором овлашћених државних органа и у систему који ти државни органи успостављају. На челу свега тога треба да буду влада и њена ресорна министарства, а превасходно министарство одбране као овлашћени ресорни орган који је стручно специјализован за област одбране и заштите. Његова надлежност у погледу одбрамбених припрема и функционисања система одбране и заштите треба да се протеже од врха државе све до елементарних ћелија друштва – општина и предузећа, до грађана. Обавезе и одговорност грађана према одбрани и заштити треба заснивати на патриотизму, а не на припадности политичким партијама, и на строгој нормативној регулативи коју су усвојили државни органи.

4. У дугорочном дефинисању наше политике одбране морамо тражити могућност да се јаче него до сада *интегришемо у постојеће и евентуалне нове системе колективне безбедности у Европи и свету.*

Наравно, то везивање је условљено чланством у одређеним европским, регионалним и светским интеграцијама, где нам је за сада приступ ограничен или онемогућен, али ваља на политичком, дипломатском, економском и сваком другом плану тражити могућности за повезивања с њима и, нарочито, не испуштати могућности укључивања у нове интеграције које би одговарале нашим националним и државним интересима. Очекивано (и најављено) јачање заштитних могућности Уједињених нација и постојећих система колективне безбедности у Европи не би могло да остане без одређених утицаја на концепт и систем изградње нашег одбрамбено-заштитног система, како у смислу његове квантитативне редуције и свођења на ниво одбрамбене довољности у условима ограничених ресурса државе, тако и извесне комплементарности са већ изграђеним или очекиваним решењима на регионалном и европском плану.

5. У непосредној вези с претходним становиштем јесте и опредељење о *степену самосталности одбране и заштите у односу на одговарајуће спољне чиниоце*. Наиме, наше целокупно окружење и Европа, с изузетком Русије, већ је сврстано у оквиру тзв. Западног система колективне безбедности, а то значи у НАТО и ЗЕУ, и то без обзира на то да ли се ради о формалном или прећутном, односно фактичком сврставању. У тим, у основи објективно диктираним условима нашу неутралност и самобитност у одбрамбено-заштитном погледу тешко да могу толерисати моћни европски и светски чиниоци, осим да то буде на нашу штету и на штету наше интегралне безбедности. У вези с тим, постоје три опције: (1) везивање за Запад, где су нам сада врата затворена; (2) везивање за Русију, која за сада није у стању да нам пружи довољне одбрамбене и заштитне гаранције, и (3) потпуна неутралност, која би се могла претворити и у извесну изолацију. Претерано инсистирање на одбрамбено-заштитној аутономности, у условима када се цела Европа и наше суседство све више окрећу европским системима колективне безбедности и НАТО-у, вероватно би према нама рађало нова подозрења европских и светских моћника, и то би могло да нас уведе у нови изолационизам. Ово, разуме се, не значи да се сада треба снисходљиво нудити европским војним алијансама већ уважити постојеће и могуће реалности и према њима подешавати степен властите одбрамбено-заштитне самосталности и уопште наш однос према постојећим светским и европским системима колективне безбедности.

На основу ригидног односа САД према историјској тежњи српског народа да живи у једној држави стиче се утисак да је америчка геополитика и стратегија изгубила интерес за простор Србије. На другој страни, изгледа да је Немачка протекторатом над Словенијом и Хрватском, те инфилтрирањем у Албанију и Бугарску, задовољила своје геополитичке апетите на Балкану. Русија је још увек сувише слаба и у

опасности од властитих унутрашњих потреса, па и распада, да би се могла вратити на Балкан као респектабилан геополитички чинилац, а и да се врати, њене опције ка Бугарској нису ништа мање изгледне од опције према Србији, што је, уосталом, више пута до сада кроз историју и показала.

Но, упркос тим чињеницама, наша спољнополитичка и дипломатска стратегија морају бити усмерене на то да сваки од наведена три центра моћи на простору Србије и СРЈ нађе свој конкретан балкански геополитички интерес и да га конкретно артикулише институционализацијом односа према Србији и СР Југославији. У томе треба тражити могућност за дугорочно смањивање притисака спољњег чиниоца према нама и противуречја геополитичких интереса и аспирација великих сила према нашој држави, што би се повољно одразило на укупни војно-политички и геостратегијски положај СРЈ и Србије.

6. Избор облика рата једно је од основних опредељења политике одбране сваке државе, па и наше. У вези с тим, ми приликом избора облика рата морамо проценити који и какав би нам рат могао бити наметнут као најтежи, а који и какав као највероватнији ратни случај. Када се одговори на та питања могуће је одговорити и на питање о избору облика рата. Извесно је да би за нас најтежи ратни случај био оружана агресија коалиционих снага, али он би засигурно био и најмање вероватан. Но, у ближој перспективи и у условима потпуне блокаде, која садржи и наглашене претње војном интервенцијом мултинационалних снага под окриљем Уједињених нација, вероватноћа за тај тзв. најтежи ратни случај није мала и мора се сасвим озбиљно узимати у обзир. Дакле, у условима када нам рат може бити наметнут од стране надмоћнијег непријатеља, и то истовремено на више стратегијских фронтава, земља која, као што је наша, има ограничене ратне ресурсе у сваком погледу, закономерно се до сада увек одлучивала на тзв. *народни рат*. То, практично, значи да би сви ти ограничени ратни ресурси, свеукупне снаге народа и држава, сви облици и садржаји моћи друштва морали бити максимално припремљени да би се у том тзв. дуготрајном и исцрпљујућем народном рату на властитој територији могли ефектуирати изнад њихове номиналне вредности. Но, у вези с тим, намеће се питање – које је у нашој јавности присутно од самог почетка распада СФРЈ – о односу према концепцији ОНО и ДСЗ као стратешкој концепцији одбране СФРЈ. Наиме, нема сумње да њени многи елементи нису-издржали проверу праксе и времена. Али, мора се помно анализирати шта није било ваљано са становишта савремених и будућих потреба одбране СРЈ и то без сентименталности одбацити. Исто тако, морамо бити опрезни да се олако и некритички не одрекнемо нечега што је у тој концепцији било вредно и што има трајну вредност.

Вероватноћа тзв. унутрашњег рата на нашем простору није мала, ако се имају у виду унутрашња политичка и социјална струјања у нашој земљи и могући правци разрешавања наше друштвене кризе. Такав рат

би изазвао покушај сецесионистичких покрета националних мањина на путем оружане побуне изборе отцепљење дела наше државне територије. Разумљиво, таква једна побуна не би била могућа без одговарајућег подстицања и подршке спољњег фактора и била би обавезно праћена мешањем суседних земаља, или њиховим директним војним учешћем. Зато се продуктивна политика одбране, која води рачуна о реалностима, мора одлучити и за тзв. *класични рат*, који исход тражи с ослоном на војна средства, како би се енергичном војном акцијом, применом стратегије уништавања, спољњем чиниоцу оличеном у некој суседној држави, односно њеним оружаним снагама, нанео брзи војнички пораз, и тако у корену онемогућила свака спољна политичка игра са територијалном целокупношћу наше државе.

Димензионисању снага и средстава одбране и заштите, а нарочито избору стратегије употребе тих снага у појединим наведеним ратним случајевима, ваља диференцирано приступати. То значи, треба стварати услове да се могу водити и један и други тип рата, зависно од тога који би нам могао бити наметнут, а приоритет у развоју тих снага и средстава треба бирати према степену вероватноће и актуелности наведених ратних случајева.

7. Трајни интерес Савезне Републике Југославије јесте мир, и она се унапред одриче од употребе силе ради остваривања државних и националних интереса применом офанзивних метода војног деловања. Рат који бисмо водили био би искључиво *одбрамбеног карактера*. Сагласно том опредељењу, СР Југославија развија, и развијаће, снаге, средства и борбене системе који су намењени искључиво у дефанзивне сврхе и за одбрану властите територије. То не значи да би ратна дејства обавезно морала остати на нашој државној територији, већ би се у одређеним околностима могла преносити и на територију противника, али ни тада не у освајачке, већ само у одбрамбене сврхе. Ради ефикасног преношења ратних дејстава на простор суседних земаља и противничке стране треба развијати и одговарајуће борбене системе – пре свега, авијацију и ракете.

8. Политика одбране СР Југославије заснива се на *одвраћању од агресије*. То, конкретно, значи да: (1) потенцијални агресори морају бити унапред свесни да је наша припремљеност на таквом степену да нам гарантује релативно успешно преживљавање тзв. првог стратегијског удара, што подразумева висок степен заштитних припрема целокупног друштва и свих његових делова; (2) агресор мора бити уверен да ћемо и након nanoшења његовог првог удара бити у стању да му нанесемо узвратни удар, са губицима, пре свега, у живој сили који су за њега неприхватљиви; (3) степен припремљености војске и цивилних структура за рат треба да буде такав да нам гарантује успешно вођење рата дуже време, уколико то будемо морали, и да не омогућава агресору остварење агресивних циљева без за њега неприхватљивих губитака и по структури и по обиму; (4) у структури стратегијских снага мора

постојати један њихов део на веома високом степену техничко-технолошке опремљености, који је врло отпоран на дистанционе ударе агресора, чему ће се иначе стално тежити, и који је у стању да наноси ударе по државној територији суседа и на већим даљинама и висинама. Ради се о тзв. *конвенционалној претњи*, коју мора поседовати политика одбране сваке земље која претендује на иоле самосталнију и аутономнију доктрину одбране. То уопште не искључује потребу за ратним савезништвом, већ само истиче неопходан степен војне и одбрамбене самосталности државе. Јачање наше конвенционалне претње приоритетан је задатак укупне изградње Војске Југославије, па и у условима драстичне блокаде. На томе се убрзано и свестрано предузимају одговарајуће мере и постижу запажени резултати.

9. У избору облика војне организације СР Југославија треба да се определи за тип тзв. *стајаће војске једнокомпонентне структуре – оперативне компоненте*. Територијална одбрана, као партизанско-територијална компонента, није се потврдила у пракси из неколико разлога: (1) у основи је увела паралелизам у војну организацију, чиме је постала ривалска компонента Југословенској народној армији, а тиме је нарушавала јединство оружаних снага и, уопште, стабилност система одбране; (2) у енормној Територијалној одбрани више од 85 процената отпадало је на тзв. просторну структуру, а само око 15 одсто на маневарску, чиме је борбена способност тог дела оружаних снага сведена искључиво на борбену контролу територије, а то значи да је око половине војске ангажовано за, у суштини, неборбене задатке, што је било крајње нерационално; (3) иако је предност у попуни имала ЈНА, тако бројна Територијална одбрана је истовремено угрожавала квалитет њене попуне као најбројнијег дела оружаних снага, могућност занављања истрошеног (губицима) дела ЈНА и функционисање ратне производње.

По својој структури, Војска Југославије треба да садржи *ратну армију*, која треба да је бројнија и конципирана тако да може да обезбеди одговарајући бројни однос снага које ће и у најтежем ратном случају омогућити успешно вођење дуготрајног рата, и *мирнодопску армију*, која ће чинити језгро те ратне армије. Мирнодопска војска треба да буде бројно мала, високо мобилна, технички модерно опремљена, обучена и оспособљена за неколико врста стратешких задатака: (1) за ефикасно и брзо интервенисање у унутрашњим кризама и спречавање ширења унутрашњег оружаног конфликта; (2) за вођење победоносних операција на главним стратегијским и оперативним правцима у почетном периоду рата и на граничном фронту против евентуалне агресије неке суседне земље, и (3) за спречавање стратегијског изненађења и омогућавање мобилизације ратних оружаних снага у најтежем ратном случају – агресији коалиционих снага.

Највећи део мирнодопског контингента Војске Југославије мора бити опремљен, обучен и оспособљен на нивоу тзв. *готових снага*

савремених армија или снага за брзе војне интервенције. Практично, то значи да треба да га чини професионални део и део који се попуњава регрутима. Однос регрутног и професионалног дела мирнодопске војске може варирати, а зависиће од војно-политичке и стратегијске ситуације, и нарочито од укупних материјалних и финансијских могућности земље.

10. У избору стратегије употребе Војске Југославије наше опредељење је тзв. комбинована стратегија, у којој се, сагласно односу снага на ратишту и стратегијским условима, комбинују стратегија *уништавања* и стратегија *изнуравања*. У градирању интензитета ратних дејстава између наведене две крајности могуће је моделовати стратегију употребе Војске у односу на рат који нам може бити наметнут, и то тако да се: (1) у евентуалној изолованој агресији неке суседне земље примени *стратегија уништавања*, када се решавајуће битке и операције фронталног типа прихватају и намећу у почетном периоду рата и тежи брзој војничкој победи, при чему је веома висок и обострани интензитет трошења снага; (2) у евентуалној агресији коалиционих снага, односно у најтежем ратном случају, стратегијом употребе снага, односно маневром изнуравања одгађа се прихват решавајућих битака и позитивни исход рата тражи или у развоју догађаја на другим светским ратиштима, или у политичком ангажовању светске заједнице. При томе је значајно да се оствари способност Војске да применом партизанског начина ратовања развлачи снаге агресора и наноси му губитке у мери да га натера да одустане од остваривања својих ратних циљева.

11. Унутрашња структура Војске Југославије и проблеми везани за процес њене модернизације и изградње припадају изразито војностручној тематици која је у надлежности генералштапских експерата.

12. С обзиром на чињеницу да је одбрана уставна обавеза и одговорност и највиша патриотска част, припрема за одбрану је обавеза сваког грађанина и свих колективитета. У систему оспособљавања за одбрану ургентна је обавеза да се ревитализује национална свест и осећање родољубља које обавезује на ангажман до жртвовања, што је у дужем раздобљу друштвене кризе озбиљно нарушено. На том задатку неопходно је планско и осмишљено ангажовање школских установа, породица и система јавних комуникација.

У систему цивилне одбране треба развијати цивилну заштиту, систем осматрања и обавештавања и ратну производњу и функционисање оних погона, органа и тела који по објективној и реалној процени могу да раде и у рату. Погоне који не могу функционисати у оквиру своје основне производне и услужне делатности треба у рату укључити у систем цивилне заштите. Њоме треба руководити из федералног штаба цивилне заштите, преко одговарајућих органа руковођења република, по дубини до општина и предузећа.

Не треба у оквиру припреме и уређења територије за рат градити скупе и луксузно опремљене објекте нити склоништа за ПНХБ заштиту.

Треба се оријентисати првенствено на изградњу вишенаменских објеката за колективну заштиту, а за склањање користити подруме и гаражне објекте испод или у оквиру стамбених објеката у урбаним срединама.

13. У развоју војноиндустријског комплекса треба примењивати комбиновани принцип, који чине: (1) самосталност у најужем кругу ратних средстава масовне примене, и то тамо где се постиже пуна економија обима производње и постоји могућност извоза; (2) увоз најквалитетнијих средстава наоружања и војне опреме за које се, због малих серија, не исплати развијање властитих капацитета и за чију производњу немамо одговарајућу техничко-индустријску подлогу, и (3) заједнички развој најсложенијих средстава с другим земљама.

Наведена опредељења у развоју војноиндустријског комплекса подразумевају свестрану анализу постојећег стања у тој области, и то, пре свега, са становишта економичности, доприноса предузећа наменске производње укупном технолошком и укупном развоју земље и јачању борбене готовости и техничке модернизације Војске Југославије. То је нужан предуслов за опредељивање положаја тих предузећа у будућности. Капацитете који премашују потребе садашњег обима и структуру опремања Војске Југославије и који немају изгледне извозне могућности треба преусмеравати на производњу за потребе тзв. цивилне потрошње.

На крају, желим да нагласим да политика одбране садржи само најопштија, генерална опредељења државе и друштва у одбрани и заштити од свих облика драстичног угрожавања безбедности и независности земље, а превасходно од оружаног угрожавања. Највећи обим и садржај одбране и заштите од угрожавања тзв. посредном стратегијом у домену је надлежности тзв. најшире друштвене превентиве на свим нивоима друштвеног ангажовања. То, донекле, спада у домен јачања и очувања укупне друштвене и државне стабилности. Свакако, све то спада у најшире схваћени комплекс интегралне безбедности друштва, па као резултат припада и политици и систему одбране у најширем смислу. Но, политика и систем одбране, као комплекс оперативних опредељења, мера и активности, претежно се бави изградњом снага и средстава и разрадом метода деловања који државу и друштво штите и бране од директног угрожавања од спољних и унутрашњих чинилаца, метода и средстава драстичне деструкције. Управо зато, у овом излагању тежиште је било на опредељењима која припадају тако схваћеној политици одбране. Разуме се, не сме се запоставити ни најшире схватање политике одбране, које подразумева јачање укупне стабилности земље у свим сферама деловања и живота човека и друштва.

Проф. др *Андреј Митровић*

Аутор у свом прилогу говори о „новом светском поретку“ као условном изразу за ново у настајању, недовољно уобличеном за доследна истраживања. Објашњењем историјског значења синтагме „нови светски поредак“, аутор закључује да се настојања да се створе нови односи у међународном животу, по правилу, јављају као последица великих потреса и преокрета, и наводи одговарајуће примере из историје.

Распад СССР-а и Варшавског уговора, односно укидање биполарности у свету, условио је потребу за тадашњим јединством народа и држава, али је изменио односе међу њима. Отуда су Сједињене Америчке Државе, као једина суперсила, дале свој предлог новог поретка у свету, срачунат на очување њихових интереса и ширење идеолошких вредности које заступају. У оквиру тога, истичу се идеје о остварењу „епохе дугог мира“ и заштити „слобода и људског достојанства“, што чини основу предлога о „новом партнерству међу народима“, које подразумева унапређење услова живљења у целом свету. У вези с тим, аутор објашњава традиције америчког наступа и између изузетно сложених проблема који доводе у питање његово остварење издваја тенденцију ка стварању нових држава, конфликте и дезинтеграцију које изазивају данашња примена права народа на самоопредељење, злоупотреба начела слободе медија и потребу за јединственом политиком међународне заједнице без предрасуда и инсистирања на посебним интересима појединих међународних субјеката.

У оквиру новонасталих промена, аутор разматра и српско питање и указује на предности сарадње засноване на интересима и прилагођавању политичких средстава историјском времену. Позиција партнерства, закључује аутор, захтева развијеност и успешност, а за то треба испунити два предуслова: (1) обезбедити животу појединца водеће место међу вредностима и (2) високо поштовати и захтевати истину.

Нису мале тешкоће у настојању да се стекну знања о теми насловљеној „нови светски поредак“. Ради се о политичком и стратегијском хтењу, што претпоставља постојање заинтересованих погледа и судова. У томе своје место има и наслеђено начелно неповерење појединих левичарских кругова према крупном капиталу и, упоредо, према Сједињеним Америчким Државама. Осећа се поновно присуство барем век старог „разарања ума“, које сугерише параполитологија најекстремни-

јих десничарских кругова, ширећи представе о мистичном деловању завера (масони, капитал, Јевреји, неке клерикалне групе...) ради стварања неповерења, страха, дезоријентације и уистину болесног колективног мишљења, а све то, најчешће, у неком одређеном ужем интересу. Појава новог се још увек није довољно оформила и постала снажније присутна, тек је у настајању. На њу могу утицати непознанице сутрашњице, и то толико да се значајно промене почетне намере. С друге стране, засад није могуће задовољити потребу за довољном информацијом не само због ограничене доступности извора и затрпаности бројношћу објављених текстова него и зато што недовољна уобличеност новог не омогућава стварање довољних критеријума за доследна истраживања.

Код нас је све то нарочито сложено јер смо, поред ионако многоструко отежаног прибављања података (литература и, посебно, документација), додатно спутани околностима насталим због изолованости. Све се, упоредо, крајње политизује, по свој прилици најпре због ужих политичких интереса. Услед сукоба и жртава настаје атмосфера погодна за непромишљеност и брзоплетост, искривљавања, поједностављивања и испразности, а изражена је и превага страсти. Има и поноса, разумљивог као опирање у условима конфликта кад много јачи опасно прети, али у овом случају то не погодује трагању за поузданим оријентирима. Из свих тих разлога мало је обзира према тачности. Ипак, потребно је тежити што тачнијем схватању и знању, насупрот страстима и заинтересованости.

Историјско значење синтагме

Пројекти попут „новог светског поретка“ садрже, начелно, сасвим одређено хтење, са проценама, претпоставкама и плановима изграђеним у намери да се у међународним односима створи стање различито од претходног и успостави, у потребној мери, јасан садржај оних односа који се желе у будућности. То је превасходно политичка појава. Саставнице су јој понуда *програма* (о начину уређења) и *навођење основних вредности* (због којих и по којима треба остварити намеру). Програм је сводљив на политички циљ, који идеологија објашњава не само политичким него и хуманим, а тиме и етичким разлозима. Подразумева се корист од трајног или барем дугог периода стабилности међународних прилика. Сви садржаји подстичу на одговарајућу активност и подразумевају политику којој су, уједно, усмерење и оправдање, при чему се не искључују ни мир, ни рат. Покретач може бити један или више најјачих чинилаца међународног живота, који у току или након изузетно великих криза настоје да спрече или барем усмере даљи конфликтни процес, а тиме заштите и, по могућству, унапреде сопствени интерес. Најзад, не искључују се регионална решења, него узимају као делови структуре жељене целине будућег поретка.

Настојање на стварању нових основа међународног живота појављује се у модерном свету, по правилу, као последица великих потреса и преокрета. То се први пут догодило после револуције у Француској и двадесетак година Наполеонових ратова крајем 18. и почетком 19. века. Изразило се у одлукама Бечког конгреса 1814–1815. године и организацији Свете алијансе. Сагласно јачању либералних кретања, прешло се након револуције 1848–1849. на „концерт великих сила“, које су прихватиле да поштују начело међусобне „равнотеже снага“ и да споразумевањем траже решење спорова. После Првог светског рата дошло је до стварања Друштва народа, опште организације за сарадњу држава света, а од Другог светског рата то је Организација уједињених нација.

Нарочит пример представља захтев за „новим поретком“, који је поставила и покушала да оствари нацистичка влада у Немачкој тридесетих година 20. века (као и фашистичка влада у Италији). Планом из лета 1940. предвиђено је да се до новог светског поретка дође поделом света на шест великих региона, од којих би сваки био под „вођством“, тј. неоспорном хегемонијом једне велике силе и чинио њен „аутархични велики привредни простор“ (Немачка у Европи и Централној Африци, Италија у Средоземљу, Јапан у Источној Азији и Западном Пацифику, САД у западној хемисфери, Велика Британија у својој унеколико умањеној колонијалној империји и СССР у свом евроазијском простору). Требало је да свака сила на свом простору буде „фактор реда“, са „полициским“ овлашћењима, док остале силе нису имале право на мешање. Оправданост таквог плана доказивана је емотивним и идеологизованим слоганом „животни простор“. Међутим, план је скривао дугорочно усмерену немачку тежњу за постизањем светске хегемоније. Према њему, остало је нејасно где се разграничава немачка и италијанска интересна сфера (где је граница Европе и Средоземља?). Поред тога, тежило се истискивању СССР-а из Европе у Азију, немачком ширењу у Централној Африци и учвршћивању немачких интереса у Јужној Америци. Увек је на првом месту био привредни аргумент, наглашавана је потреба аутархичног простора, а заступано је и аутократско начело са хијерархијским организовањем, уз свакојака расистичка објашњења.

Мултиполарност садашњих прилика

Са нестанком СССР-а и распадом Варшавског пакта свет је престао да буде биполаран (ипак, не треба занемарити да је раније постојао и тзв. Трећи свет), у њему је остала само једна суперсила (САД) и само један војни савез (НАТО). Проблем односа са преосталим социјалистичким земљама (Кина, Куба, Јужна Кореја, Вијетнам) значајно је смањен, идеолошка борба либерализма и марксизма изгубила је важност. Свет-

ска привреда, располућена још светским ратом 1914. године, и даље раздвојена настанком и ширењем круга земаља социјализма, недавно је поново стекла прилику за успостављање јединства. Организација уједињених нација претворила се у надидеолошку установу у поређењу с недавном ситуацијом. Створени су услови за даље обједињавање, иначе постигнуто у претходном раздобљу развитком саобраћаја, брзином преношења вести (текст, звук и слика), веома разгранатом привредном разменом, упрошћавањем плаћања (чекови, кредитне картице итд.), међуутицајем културних узора..., као и суштинском заинтересованости сваке државе за конфликте, без обзира на то где се догађају. У том прошлом свету сазрела је и идеја, која се чини најзначајнијом у новијем раздобљу, о прерастању света у још тешње јединство народа и држава повезивањем све слободнијим кретањем роба, културних добара и људи. Дакле, умањењем важности граница и, такође, путем премоћи човечног над расним, националним, регионалним, историјским или културним посебностима. Такву перспективу је омогућавало и то што се 20. век завршавао у знаку узорне стабилности, упркос биполарности увек деликатног подручја Европе. Ипак, Земља је постала мултиполарна на нарочит, разноврстан и умногоме противуречан начин.

У свету који настаје деведесетих година много је напетости и локалних конфронтација, али још више неизвесности и неодређености у погледу будућности. Све скупља трка у наоружавању имала је током претходног раздобља свој удео у исцрпљивању, а тиме и слому СССР-а (чије привредне основе нису могле издржати), али је јасно да су САД значајно исцрпљене, посебно финансијски, иако су победник у том својеврсном рату. Из претходног периода, као прворазредни чиниоци, преостале су две историјске државе, истина оптерећене бројним слабостима због своје недовољне развијености: Русија, атомска суперсила, али са још несигурном будућношћу, и Кина, такође са рањивим јединством. Чини се да нови значај стичу велике земље уопште, првенствено ресурсима изузетно богати Бразил, онда Аустралија, Канада, Индија и, ипак, Аргентина. Непознаница је новонастала Украјина која, према свим показатељима, може постати значајна земља. Узнемирујући су религиозни и етнички конфликти у Индији и национални проблем у Канади. Истовремено, Африка је веома сиромашна, а у Црној Африци се на многим местима води борба за голи живот и суочава с опасношћу од глади и опаких болести.

Свуда се осећају опречна кретања. У развијеној Европи долази до укрупњавања, и то противуречног карактера. Делује идеја срастања превазилажењем постојећег (Европска заједница), али и национална идеја (Немачка). Међутим, у Шпанији, Италији и Великој Британији, Белгији, па и у Француској, дакле код чланица Европске заједнице, има сепаратизама, а у Источној и Југоисточној Европи на делу је деструктивни национализам. У средишту Старог континента увећала се Немачка

ка, а на Истоку и Југоистоку уситњавају се државе. То много личи на планове Рајха из Првог и Другог светског рата, утолико пре што процес раздробљавања носе шовинистичке снаге, настављачи оних који су својевремено, у светским ратовима, помогли немачко продирање и, најчешће, припадници крајње деснице.

Уједињење Немачке изазвало је страховања (холандски недељник НР писао је: „У помоћ, Немачка се буди!“, а широко је распрострањен израз, испуњен зебњом: „Четврти рајх“). Начин мешања Немачке у југословенску кризу открио је да је она опет политички прворазредно утицајна у развијеном свету, а и да је значајно допринела бржем распаду Југославије и заштравању кризе, све до изазивања оружаних и крвавих трајнијих сукоба. Кључни континент не изгледа стабилно као што је био нешто раније. Париски „Le Figaro“ је у лето 1991. прилике описао сагласно огољеној окосници историје претходног миленија: у средишту немачка империја, западно од ње француско краљевство, а источније дифузни словенски свет. Као да је расклопљен триптихон, западно лежи Француска, источно Русија, у средини је Немачка, док је у суседству изразито конфликтна Југоисточна Европа (с југословенским простором већ у пламену) и потенцијално конфликтни појас отпао од Совјетског Савеза (с изузетно осетљивим украјинским подручјем). Упоредо прети традиционално нестабилни исламски простор у северноафричком и блискоисточном региону, с могућностима унутрашњих конфликта и претећим наступом против осталог света. Пејсаж је употпуњен појавом малих диктатора популистичке харизме, жилавих на власти упркос јаду малених „царстава“ којима управљају. Они лако грезну у крв, стално су у сукобу са правом човека и потенцијални су узрочници локалних ратова. Постало је и јасно да нису ваневропска особитост.

Нова мултиполарност је у неизвесностима мултиконфликтног света.

Амерички предлог

Јавну формулацију будућих односа изложио је у више наврата председник Џорџ Буш. У Организацији уједињених нација 1. октобра 1990, говорио је о „новом светском поретку дуге ере мира“ и о свету „отворених граница, отвореног делања и отвореног мишљења“. Можда тиме и није хтео да да име предложеном поретку. Говорио је поводом кризе настале насилном анексијом Кувајта од стране Ирака, што је и изазвало потребу да се изложи визија сређивања односа у већ увелико новим приликама. Међутим, израз је ушао у употребу и постао име јер садржи програм усмеравања и постулате на којима треба деловати. То је понуда уопштено изложеног програма поводом одређене кризе (око Ирака), али првенствено ради будућих односа и преузимања за своју државу иницијативе и вођства. Ради се о поступку проишлом из већ веома развијене глобалне политике једне суперсиле због очувања

интереса (њених и њених савезника) и проширења идеолошких вредности које је заступала. Утолико пре што су се развијене европске земље осетиле ослобођене потребе за америчком заштитом и усмериле на изградњу своје заједнице и, упоредо, без изграђених општинских оквира, на бављење совјетским и – неуспело – југословенским подручјем.

Према ономе што је јавно изговорено, био је то позив да се гради нова целина односа у свету и, сагласно томе, приступи посебним питањима и проблемима. Међу основним идејама о томе како да се задатак реши, усмеравајућа је она о остварењу „епохе дугог мира“, што се узима за неоспоран интерес свих држава и, можда још и више – њихових житеља. Улогу одређујуће идеје има она о заштити „слободе и људског достојанства“, која очевидно уноси наглашени етички садржај. У оба случаја, упоредо, дата су далекосежна обећања, уз употребу форме општих места, што омогућава лак утицај на просечног човека садашњице. То су, уједно, и основе за изношење предлога о практичним односима „новог партнерства међу народима“. Сагласно Вилсоновој тврдњи с почетка 1918. да је рат застарео и цивилизацијски неприхватљив као варварски чин, сада се тврди да је коначно дошао прави историјски тренутак за одлучно настојање да се створи свет мира. Организација УН, након што се „ослободила хладноратовске пат-ситуације“, има дужност да, сагласно „визији својих отаца – градитеља“, учини да се коначно одстрани рат и далекосежно унапреди сарадња између држава и народа, али и заштите права човека. Сједињене Америчке Државе, као једина преостала суперсила у садашњем мултиполарном свету конфликта, сама себе задужује задатком предводника у грађењу нове епохе. При томе се позива на начела на којима је изграђена ОУН, од које очекује да у истом правцу поведе своје чланице.

Пројекат је произишао из претходно окончаног раздобља, у којем је основа била биполарност иначе сложеног света. Та подела се заснивала на конфликту капитализам – социјализам (комунизам), који се развијао од средине 19. века и постао историјска чињеница међународних прилика с револуцијом 1917. године и појавом „прве земље социјализма“. Резултат је била дубока подела света, пошто су САД и СССР изишле из Другог светског рата као суперсиле. Од 1949. године предводиле су међусобно супротстављене војне савезе, који су оличавали два потпуно супротна схватања политике и идеолошка тумачења света и човекове свакодневнице. Било је то рвање болшевичког и либералног политичког идеала око историјске садашњости и будућности. Крах болшевичког пројекта социјализма учинио је видљивим предности либералног модела. Он је сада једини утицајан и универзално прихваћен, упркос томе што је преостало неколико земаља социјализма. То се, у раније прихваћене хуманистичке постулате у оквиру ОУН, користи за остварење пројекта „новог светског поретка“.

Америчка понуда тежи свету са политиком која се исказује демократском парламентарном државом, привредом која је предузимачка

(капиталистичка) и цивилизацијом која је сагласна научном, технолошком и техничком напретку изграђиваном од 19. века. Може се рећи да се јединство види у заједничким схватањима, тј. идеологији, како у политици, тако и у привреди. Досадашње поделе се желе да превазиђу политичким, привредним и научно-техничко-технолошким уједињавањем. Модел који је природно израстао у Западној Европи и САД, а након 1945. године коначно преовладао у Средњој Европи и био успешно пренесен у Јапан, сада настоје да прошире на целокупну Земљину лопту. Укратко, најразвијеније земље, предвођене САД, које својим достигнућима доказују значај либералног начела, настоје истоветном либералном организацијом државе, друштва и привреде да обједине свет који је хетероген, али већ живи заједничку историју. Предлог првенствено почива на предностима остварене високе каквоће живота просечног грађанина у западним државама. Сагласно томе, „ново партнерство“, које подразумева напор за мењањем, сматра се унапређивањем услова живљења у целом свету.

Традиција америчког наступа

Садашњи наступ САД у традицији је појаве и наступања САД у историји 20. века. Јануара 1918. председник Вудро Вилсон изложио је такође либералну концепцију будућег времена мира у програму познатом под именом *Четрнаест тачака*. Иста становишта, али допуњена и обновљена сагласно новим приликама, унели су у *Атлантску повељу* председник Франклин Д. Рузвелт и британски премијер Винстон Черчил августа 1941. године. На идејама садржаним у та два документа почива у Бушов предлог: заступа право народа на самоопредељење и потврђује неприкосновеност суверенитета, искључује рат као средство спољне политике, противи се примени насиља уопште и захтева потпуну заштиту права човека. Очевидно, употребљен је систем најосновнијих идеала либерализма. Они делују и рационално и емотивно, подстичу на акцију и објашњавају и оправдавају одговарајућу политику. Такође, сагласно традицији америчког наступа, такав програм се проглашава и програмом либералног дела света. Сједињене Државе сматрају се његовим предводником, што умногоме и јесу као доиста највећа либерална сила по својој политичкој и привредној снази, самосвести, настанку и целини и континуитету своје историје. Оне су увек наступале на челу широке коалиције разноврсних држава, у којој су им најближи партнери биле остале водеће либералне државе, тј. традиционално велике силе Запада. Овога пута рачунају на окупљање целог чланства ОУН (што им и успева), а то је доиста светска коалиција.

Карактеристично је да амерички челни представници увек уносе моралистичке захтеве у систем идеја којим поткрепљују предлог за преуређење међународних прилика. На тај начин оправдавају свој

предлог, објашњавају одлучност наступања у његову корист и изузетну строгост у тешким кризним ситуацијама. У Другом светском рату Немачку су изложили најтежим бомбардовањима, затим су је поделили и извесно време држали под крутом окупацијом, уз само једну могућност: да се определи за савремену демократију. Упорност Јапана је довела до тога да су на њега бачене две атомске бомбе у августу 1945, а потом му је понуђена савремена демократија као једина могућност за излазак из тешких прилика у које је запао због агресивне спољне и недемократске унутрашње политике.

На основу искуства, може се закључити да су у наступу САД традиционална три елемента: нуде програм заједништва који је заснован на либералној идеологији развијеног света, окупљају мноштво држава (што уосталом доноси многобројне стратегијске, привредне, политичке и моралне предности) и крајње одлучно настоје да остваре циљ. У садашњем случају, за разлику од претходних, нема у свету дораслог супротстављеног партнера, а Уједињене нације, на истоветности својих начела и начела „новог светског поретка“, окупљају за акцију некад све, некад скоро све чланице светске заједнице, с тим да су супротстављања безначајна или не долазе до изражаја.

Проблеми

Насупрот изложеном једноставном програму налази се изузетно сложена стварност, многоструко оптерећенија проблемима него што се то чини на основу чињенице мултиполарне конфликтности света, која се политички исказује деловањем различитих локалних, регионалних и глобалних интереса. На пример, еколошке тешкоће, које управо произилазе из развијености, тичу се самог опстанка човечанства. Остају отворени проблеми демографске експлозије која тече континуирано и причињава је уобичајеном појавом. Усавршавају се политика и друштво сагласно развоју цивилизације, али постоји и делује паралелни свет криминала и шверца, у оквиру тога и погубне трговине оружјем и дрогом, а не искључују се амбиције криминалаца за приграбљивањем друштвене или политичке моћи. Сталне су и уистину огромне бриге да нуклеарне тајне не падну у неодговорне руке. Ипак, треба разјаснити и другу врсту проблема, оних који непосредно угрожавају идеале. Неки од њих су:

1. Насупрот несумњиво најзначајнијем кретању ка глобалној и ширим регионалним интеграцијама (што се остварује смишљено и постепено повезивањем, грађењем заједничких интереса, преговорима и договарањем), изражене су и тенденције раздробљавања на нове државе (што се остварује развијањем страсти и загриженом пропагандном делатношћу и наглошћу, уз тешке прекиде и потајна повезивања с утицајним привредним и политичким међународним чиниоцима, дакле

не само из света криминала и шверца). Само стварање нових држава не мора бити противуречно светском процесу обједињавања (јер се нове државе у њега укључују), али га очевидно отежава и, што је најважније, начелно му противуречи. Истиче егоистичне интересе и производи идеологије раздора и борбе, свакојаке страсти и непријатељство, чини пожељним заоштравање политичких прилика и до таквог заоштравања доводи, а у савезништво развијеног света понекад уноси оштре разлике у интересима и проценама. Суштина основног процеса је у грађењу сагласно светским хоризонтима, а пратећег процеса у деструкцији коју развија партикуларистички национализам.

2. У хијерархији политичких идеја традиционално високо место има право народа на самоопредељење, али је оно пре отприлике једног века омогућавало интеграције на модерним основама, док је сада дезинтегративно и уноси конфликтност која није нужна у савременим условима. Историјском тренутку је много прикладније ново начело превазилажења граница ради олакшавања комуникације, чиме се, према савременим токовима, решава и проблем обичног човека свих нација. Национални и политички сукоби доводе и до трвења унутар савезништва најразвијенијих држава, а свуда и до распламсавања мржње. Насупрот начелу једнакости народа, емоције деле народе на добре и зле, из чега проистичу и најдалекосежније претње. Све то удаљава од поштовања хуманистичких стандарда и супротно је моралу и начелима на којима се заснива грађење нових односа. Отуда и опасност од политике оптерећене моралисањем, јер намеће крутости које, с позивањем на идеале, оправдавају свакојаке политике.

3. Начело слободе медија, по укупности практичног учинка, међу најдрагоценијим је регулаторима садашњег света, али није довољна брана од опакости нетачног информисања. У садашњој генерацији новинара из најразвијенијих земаља већина је под утицајем хладноратовске рутине и схватања, што оправдава питање да ли полазе априорно од тога да смо „ми добри момци“ и да су „они лоши момци“. И даље је уски патриотизам међу претпоставкама које се не преиспитују. Несумњиво је да свуда има новинара послушника, услужних према политичарима и дневној политици. Све ово чини оправданим питање да ли се искоришћавају хумана осећања људи да би се приказима насиља олакшало и омогућило прихватање сваке политике (против оних који су, оправдано или не, оцењени као зли). Пропагандни ефекти стварају колективне психолошке ситуације масовног слепила, а од њега често оболевају и представници средстава јавног обавештавања. Да ли су, даље, доиста сада безопасни историјски настали стереотипи и да ли је уистину ишчезао утицај њихових убојитих емотивних садржаја? Ту је и појава „ангажованих интелектуалаца“, тј. оних који нису стварни зналци и самостални мислиоци, него се поводе за приликама, и то из најразличитијих разлога, а веома су ревностни у доприношењу утицају разних

предрасуда. У садашњим армијама новинара сигурно има разлога за преиспитивање колико их је по стручности, моралу или способности дорасло својим задацима. Такође, много се говори о могућој пристрасности због слабости према новцу.

4. Неопходна јединствена политика међународне заједнице очевидно се ствара поступком елиминације интереса с обзиром на степен важности за поједине државе. У развијеном свету је тренутно премоћан интерес сарадње, али се намеће питање да ли се може, управо због њега, услед притиска једног (утицајног) члана донети одлука која повећава проблеме и отежава решења. Исто важи за настајање одлука унутар појединих држава, где се решења доносе на основу сарадње и сучељавања групних, ресорних, професионалних, сталешких, личних и других интереса. У оба случаја делују и тим поводом развијене емоције и створене предрасуде. Осим тога, рачуна се на политичаре изузетних способности, образовања, обавештености и морала, али је питање колико таквих доиста има.

Предлог новог складног међународног поретка примерен је правим потребама овог историјског времена, али околности чине могућим најразличитије варијанте. У тежњи ка идеалу увек се рачуна на одговарајуће снаге које могу да га остваре, али зависи од реалних околности да ли оне постоје, односно да ли успевају да делују. Све то упућује на потребу за реалистичким односом према идеалима, који су иначе вредни као претпоставке и путокази.

Српско питање

Сједињене Америчке Државе, као носилац програма „новог светског поретка“, окупљају и воде у акцију три групе држава: западне савезнике, земље Европе и остале чланице ОУН. С југословенском кризом и њеном интернационализацијом заоштрено је српско питање и уследило је изостављање и изостајање Срба из тог окупљања. У оба ранија случаја, 1918. и 1941. године, Срби су били у светској коалицији демократских народа и либералних држава која се борила за будући поредак међународних односа на основама мира, сарадње и демократије, и било им је унапред признато одговарајуће угледно место у свету сутрашњице. Најближи савезници су им биле западне и источне државе Европе и САД. Тако није по први пут сада.

У 19. веку настанак и раст Србије уклапао се у Европу са системом држава на националној основи. Конгреси великих сила расправљали су српско питање као део међународног поретка који постоји и који се дограђује, без обзира на одлуке које су доносили. Србија је себе разумевала као европску државу, тежила је да нађе место у међународним односима и томе прилагођавала своју политику.

Претпоставке успешности (дакле и безбедности) сваке савремене државе сводљиве су на давање предности интересима сарадње насупрот

разлозима за сукобе. То не значи одустајање од својих циљева, него прилагођавање политичких средстава одређеном историјском времену. Тражи се позиција партнерства, а она зависи од развијености и успешности. И то је суштина сваког питања. Да би се обезбедila развијеност и успешност чини се да је нужно испуњавање и два предусlova:

Прво, у хијерархији вредности треба истински обезбедити водеће место у животу појединца. Могућност за делотворно развијање гради се унапред тако што се онемогућује да појединац буде обезвређен закидањем права, недовољним материјалним могућностима и крутим односима и правилима. Он мора бити политички, привредно и друштвено потпуно обезбеђен. И партнерство у садашњем свету почиње с могућношћу (политичком, економском и друштвеном) грађанина да се непосредно укључи у међународну размену идеја, људских веза, материјалних и културних добара.

Друго, основа чврстине заједнице значајно је ослабљена уколико се високо не поштује и одлучно не захтева истина (што значи и негује тежња за сазнањем). То није само предуслов за потискивање неистина, за ограничавање страсти и пристрасности и спречавање зла манипулације од стране политичара и медија него је, пре свега, и предуслов за подстицање развијања свих могућности за далекосежно успешно и сваковрсно стваралаштво.

Нови спољни параметри и оквири војне и безбедносне стратегије

Проф. др *Томислав Поповић*

Аутор се у свом раду залаже за принцип да се одбрамбена способност једне земље, па и наше, процењује и осмишљава уз уважавање неколико чинилаца: (1) ресурси неке земље сада се могу валоризовати са становишта могућности да буду активно и ефикасно укључени у међународне токове роба, услуга, капитала, технологије и људи, што је сасвим супротно концепту самодовољности и изолационизма, чему је, иначе, годинама била изложена наша развојна стратегија; (2) савремена технологија предодређује укупну одбрамбену способност у новонасталим условима, па сходно томе, и ефикасност наше одбране и безбедности, што налаже потребу за негододивим укључивањем СРЈ у војнотехнолошке програме и одбрамбене системе развијеног света, и (3) транснационалне компаније све изразитије потискују улогу државе у макроекономским и светским односима држава, а то улогу предузећа доводи у први план. Отуда се и може десити да политика и стратегија државе и центара технолошке, финансијске и друге моћи не буду подударне.

Из наведеног, сматра аутор, следи закључак да је прошло време апсолутне суверености малих држава, и да системи колективне безбедности и, нарочито, укључивање малих земаља у те системе, попримају прворазредан значај. Управо то је једна од основних поставки у систему наше безбедности, а пошто смо је запоставили, аутор предлаже да јој наша нова политика одбране посвети много више пажње него до сада. Осим тога, државно и војно руководство морају наћи начин како да националне и државне интересе укључимо у интересе оних који значајно одлучују о профилу и функционисању сада важећих и, нарочито, будућих система колективне безбедности.

Војна способност једне земље, стратешки посматрана кроз евентуалне регионалне или локалне сукобе, а у контексту целине послератних и најновијих збивања у међународном окружењу (у области економије, финансија и технологија), мора се процењивати и осмишљавати уз потпуно уважавање утицаја неколико скупина чинилаца.

1. Послератни развој земаља – у интегралном значењу схваћен као економски, социјални, технолошки и културни – заснивао се на убрзаном порасту трговинских, финансијских и технолошких трансакција и миграционих кретања. То је био и остао императивни услов развоја, нарочито мањих земаља, с недовољним ресурсима малог апсорпционог капацитета и ниског нивоа развоја.

Тако, на пример, раст вредности бруто друштвеног производа (БДП) развијених земаља Запада у периоду од 1950. до 1990. године износио је око 500, а спољне трговине 1.500 одсто. Крајем осамдесетих година токови новца преко границе премашивали су више од 70 пута вредност међународног промета роба и услуга. Такође, међународни токови директних инвестиција премашили су по динамици како раст производње, тако и међународни промет робе.

Створена је хијерархијска и асиметрична мрежа (међу)зависности у свету. На пример, 90 одсто извозних зарада земаља у развоју потиче од трговине с развијеним земљама Запада; између 50 и 60 одсто друштвеног продукта Белгије, Холандије и сличних земаља западне Европе остварује се у размени са светом, а више од 80 одсто спољне трговине Мексика и Канаде у размени са Сједињеним Америчким Државама, и слично. При томе, Савезна Република Југославија није изузетак, с обзиром на то да се око 65 одсто друштвеног продукта остваривало 1989. године (последња нормална година) у размени са светом и другим републикама, сада страним државама. Чак и у САД, које једине имају релативно самодовољну економију, удео спољне трговине у друштвеном продукту утростручен је током последњих 50 година.

Када се ради о увозу, значајно је, с војнобезбедносног становишта, да су то технолошки и репродукционо незамењиве компоненте, чији недостатак, непосредно или посредно, паралише велике сегменте производње. С друге стране, радно интензивне производње су сразмерно више извозно оријентисане, тако да застој у извозу изазива релативно снажне социјалне поремећаје, нарочито ако се у некој земљи устали висока незапосленост.

Покушај СССР-а да током седамдесетих година изгради привреду на принципима тржишне самодовољности и технолошког изолационизма, без обзира на изузетно богате ресурсе и голем тржишни потенцијал, завршен је потпуним неуспехом, без обзира на одрицања током више деценија и, у новије време, поданичку међународну инфериорност.

Такође, нису успешни ни сурогатни модели вештачке ценовне подршке „тржишног“ отварања према свету путем непрекидне депресијације домаће валуте и великих субвенција, с обзиром на то да наша и латиноамеричка искуства упозоравају да се тако стварају трајнија хиперинфлаторна жаришта и хронична неравнотежа у јавним финансијама и одлива домаћа супстанца. У крајњем, исти је ефекат на развој и безбедност као и у совјетском моделу: осиромашење привреде и грађана, социјална и политичка фрагментација, хронична спољноекономска неравнотежа, успорени раст и технолошко заостајање. Долази се у ситуацију да се извоз вештачки стимулише, са више од 30 до 70 одсто вредности остварених девизних зарада, под претпоставком да се избегну антидампиншке процедуре и друге антипротекционистичке мере. У таквим околностима осиромашено и изгладнело становништво – млади

без могућности за запошљавање, фрагментизовано социјално ткиво (национално, етничко, политичко...) и кадар ниске политичке и техничке културе – није ни мотивационо (психолошки) оспособљено за савремене ратне вештине и одбрамбене функције. Такав развојно-безбедносни потенцијал земље зависи од способности за активно и ефикасно учешће целина субјеката у међународним токовима роба, услуга, капитала, технологија и људи, са свим импликацијама на концепт развоја и политичко уређење простора (супротно концепту самодовољности и изолационизма). Свакако, то претпоставља ефикасну, јевтину, дискретну и професионално компетентну државу, која у функцији развоја обезбеђује међународно допустиву селективну и дозирану подршку одабраним, тржишно одрживим приоритетима политике отварања.

2. Живимо у условима када се мењају технолошке основе производње у свету. У економско смеће одбачене су производње, пословни системи и екстензивни начини организације привреде примерени класичним индустријским технологијама. Застареле производње не могу да прате трошковне и употребне стандарде које диктирају нове технологије, тако да се кумулатив тог јаза испољава хроничним дефицитом платног биланса, умањеном способношћу запошљавања, одливом вредности и ерозијом домаће супстанце, успореним и несигурним растом производње и свеобухватним квалитативним заостајањем, што значајно умањује војнобезбедносни потенцијал једне земље пројциран на дуги рок.

Изузетан значај нових технологија са становишта међународне конкурентности и способности одразио се, између осталог, на промене у распореду светске моћи, с одговарајућим војностратешким импликацијама:

а) Изузетно брзо је повећан финансијски, као и организациони, интелектуални и научни (експертски) праг за учешће и место у клубу произвођача нових технологија, непрелазан чак и за бројне развијене земље. Тако, на пример, у укупној производњи и промету чипова САД и Јапан учествују са више од 90 одсто.

б) С обзиром на висок финансијски, али комплексније схваћен и вредносни, критеријумски и социјални праг за учешће у процесима стварања, дифузије и трансферавања технологија, односно у процесима структурних промена и прилагођавања, продубљена је и готово окамењена стратификација земаља, са веома отежаним могућностима преласка из једне у другу категорију. Са становишта способности за учешће у технолошки индукованим процесима структурних промена и прилагођавања, у свету је формирано неколико категорија земаља између којих се продубљује јаз, са одговарајућим импликацијама на међународни положај и релативне потенцијале развоја: земље које управљају променама (САД и, донекле, Јапан и СР Немачка); земље које активно учествују у променама (већина земаља западне Европе, Канада и

Аустралија); земље које мање или више успешно прате промене (земље тзв. мали тигрови, Бразил...); земље које са већим или мањим помаком иду за променама (све земље источне Европе), и земље објекти промена (земље Африке, јужне Азије, већина латиноамеричких земаља), које плаћају изузетно високе социјалне, политичке и економске трошкове промена.

в) Увођење и хомогенизација техничких норми и стандарда од стране Европске заједнице, почев од 1993. године, чини у неким случајевима готово немогућим излазак са светских тржишта технолошки интензивних производа, производа виших фаза прераде и великог броја аграрних производа (еколошки, санитарни, безбедносни, технолошки стандарди...).

У тим околностима способност и мотивисаност за промене и прилагођавања критеријима технолошки развијеног и променљивог окружења, без икаквих илузија да се могу стварати и масовније примењивати тзв. генеричке технологије последње генерације, јесте опредељујућа варијабла сваке развојне политике. Из тога следе одговарајуће импликације на систем организације друштва, привреде и војног сектора, који мора почивати на иновацијама, предузетништву, маркетингу, менаџменту и информатици, што је нарочито потенцирано актуелном несташицом домаћег и страног капитала. Амерички војнотехнолошки програм „Рат звезда“, према озбиљним аналитичким размишљањима, био је основни покретач усвајања пројеката заснованих на вишим облицима интеграције од стране земаља чланица ЕЗ, са добровољним, по много чему судбинским одрицањем од важних компонената класичног државног суверенитета у корист супранационалних институција. Процењено је да би технолошко заостајање уситњених и фрагментизованих држава Европе водило к њеној колонизацији у односу на САД и Јапан. Упоредо с одрицањем од неких значајних функција класичног државног суверенитета, енормно је порастао значај система колективне безбедности, са свим пратећим политичким и организационим конвенцијама. То је, на изванредан начин, допунило и проширило национални суверенитет, нарочито мањих земаља. Наиме, ниједна од мањих земаља која учествује у војнотехнолошким програмима и актуелним системима колективне безбедности није, у суштини, изгубила део територије или националног суверенитета.

Полазећи и од тезе да савремене технологије предодређују војну ефикасност, све то упућује на закључак (*правило друго*) да војнобезбедносни разлози намећу потребу за укључивањем СР Југославије у војнотехнолошке програме и одбрамбене системе развијених земаља, са свим импликацијама уважавања критерија политички, економски и технолошки високохомогенизованог европског простора, као дела целине актуелних промена у свету. Између осталог, то намеће и неопходност деполитизације и професионализације војске.

3. За разлику од класичног колонијалног војноадминистративног присуства на interesно значајним територијама, велике транснационалне компаније (ТНК), директним инвестицијама америчког порекла (у прво време), постепено су преузимале контролу над прерађивачким, прометним и транспортним каналима свих важнијих сировина. Већ крајем седамдесетих година пет највећих ТНК контролисало је више од 80 одсто прераде, промета, транспорта и пласмана 20 најважнијих сировина. С друге стране, порастом промета и зарада ТНК у иностраним операцијама (првих послератних деценија у Европи) значајно су маргинализоване надлежности и моћ држава у међународним економским односима. Као резултат, крајем осамдесетих година, од 130 најснажнијих економских ентитета у свету 65 биле су ТНК, а 65 суверене државе. На пример, највећа америчка ТНК остварила је вредност продаје 1989. године у износу од 96 милијарди долара, што премашује више од 10 пута садашњу вредност укупног друштвеног продукта СР Југославије. Процењује се да ТНК покривају више од 60 одсто међународне размене, од чега се више од 50 одсто односи на тзв. интрафирмску размену, као и више од 80 одсто финансијских токова и технолошких трансфера у свету.

Уместо класичних односа држава – држава, наметнут је тзв. функционални тип интеграције светске привреде по принципу предузеће – предузеће, у којем пословно-уговорено право под окриљем транснационалне компаније истискује националну регулативу. Упоредо, те промене у распореду економске моћи и морфологији кључних актера светске привреде праћене су увођењем високохомогенизованих режима међународног пословања, на концептуалним и теоријским премисама неолиберализма. Новелирана и проширена правила међународног пословања под окриљем ГАТТ-а, након уругвајских мултилатералних трговинских преговора, покривају међународни промет индустријских и пољопривредних производа (после најновијег разрешења спора САД са ЕЗ и Француском), услуга (укључујући осигурање, транспорт, туризам, банкарство...), директних инвестиција и нових технологија (интелектуална и индустријска својина), чиме се и званично, након одговарајућих ратификација, држава истискује из свих значајнијих међународних трансакција. Уз то су, након неколико успешних међународних трговинских преговора, просечне царине за индустријске робе снижене, са 40 одсто 1940. и 23 одсто 1960. године, на мање од пет одсто 1990. године.

Иста филозофија и стратешка интенција уграђена је и у пројекат јединственог унутрашњег тржишта ЕЗ и обједињеног економског простора ЕЗ и ЕФТА. У таквим околностима, тежиште војне и одбрамбене способности најмоћнијих земаља, односно целокупног система колективне безбедности, заснива се на успешности водећих националних компанија у међународним трансакцијама и одговарајуће подршке власти. Стога није чудно да у кризним ситуацијама, када је угрожен

национални банкарско-финансијски систем САД, услед могућег банкротства неке од водећих банака, заседа и иницира одговарајуће мере Национални савет за безбедност.

Снажна, пословно и технолошки офанзивна предузећа (ТНК) јесу: носиоци стабилности и динамике привредног раста, освајања, примене и комерцијализације нових технологија које имају војнобезбедносни значај, стубови система колективне безбедности, у циљном и инструменталном значењу, и носиоци ширења зоне утицаја. Према томе, *треће правило* развојно-безбедносне стратегије, према доминантним и очекиваним кретањима у окружењу, односи се на основни значај предузећа као носиоца развојних и интегративних функција, како у односима са светом, тако и унутар домаћег политичког и економског простора. Савремена искуства у свету упозоравају да не постоји замена за предузеће као носиоца војнобезбедносне стратегије, под претпоставком да је то предузеће својински, организационо, мотивационо и функционално оспособљено за активне и пасивне интегративне и развојне функције.

У нашим условима, на дужи рок, такво предузеће обезбеђује:

- напајање новим технологијама и здравим финансијама;
- интересно прожимање и стабилност односа с другим земљама;
- комерцијализацију домаћих војних програма и технологија;
- ширење тржишног простора, а следствено томе и зоне утицаја националних вредности и културних садржаја.
- претварање историјских хипотека, стечених негативних емотивних набоја и рецидива међуетничких сукоба у потенцијалне такмичарске и креативне импULSE развоја;
- стварање климе добрих пословних обичаја, пословног поверења и правне сигурности.

Промене у међународним односима и „нови светски поредак“*

Професор др *Момир Стојковић*

У утврђивању елемената на основу којих се може показати (не)постојање „новог светског поретка“ полази се од појединих теорија у науци о међународним односима (историјско-филозофске и историјско-социолошке школе, теорије силе, реалистичке теорије и институционалистичка схватања, бихевиористичке теорије и опште теорије система) и кроз указивање на њихова суштинска својства (карактеристике) показују се нови, односно стари елементи савремених међународних односа.

Промене у односима снага на линији нестанка биполаризма и нови извори (технолошке, комуникацијске, информацијске, културне и друге) моћи не творе „нови светски поредак“, јер међународни односи суштински задржавају елементе старог: политика силе схваћена не само као војна већ и као економска, технолошка и друга моћ није се по својој друштвеној суштини и последицама које производи у односима држава и народа променила, већ, напротив, омогућава још израженију зависност и доминацију интереса најразвијенијих земаља (сила). У међународноправном погледу, такође, не ради се о „новом светском поретку“, јер поредак Уједињених нација (Повеље) и даље постоји, само сада уз доминантну позицију Савета безбедности а не Генералне скупштине, што чини опасност за саме Уједињене нације и њихову улогу и циљеве.

Сједињене Америчке Државе имају нову позицију (покушаји успостављања Рах Америсана и „партнерских односа“ са Русијом уместо раније конфронтације), која је предоминантна, јер располажу с највише старих и нових извора моћи, а тиме и утицаја на међународне односе. Унилатерализам зато постоји у мери предоминантне позиције САД, а мултиполаризам у мери постојања заједничких интереса и наступа великих сила (сталних чланица Савета безбедности) и индустријски најразвијенијих земаља.

Увод

У скоро свакој научној, политичкој или публицистичкој расправи о савременим кретањима у међународним односима и њиховом карактеру употребљава се синтагма „нови светски поредак“ (*New World*

Ово је скраћена верзија ауторовог реферата са округлог стола „Нови светски поредак и политика одбране СРЈ“. Интегрални текст реферата под насловом *Утврђивање елемената (не)постојања „новог светског поретка“* биће објављен у интерној публикацији са поменутог скупа у издању Управе за политику одбране и стратегијске студије Министарства одбране СРЈ.

Order). При томе, једни је оспоравају, други прихватају и користе као неспорну, а трећи њоме само указују на одређене нове појаве које карактеришу савремено понашање великих сила, посебно САД, у међународним односима.

Синтагму „нови светски поредак“ у југословенској литератури о међународним односима једни стављају под знаке навода, што би требало да значи њено неприхватање, уз указивање на елементе новог, а други то не чине, што значи (или би требало да значи) њено постојање, односно прихватање. При томе, више или мање, сви полазе од промена насталих у току последње деценије у појединим областима међународних односа (економски, технолошки, војно-политички, међународноправни, научно-технички, еколошки и други).

Они који оспоравају постојање „новог светског поретка“ полазе од схватања да још увек преовлађују елементи и карактеристике досадашњих међународних односа, иако не споре нове процесе и нове односе снага. Јер, и даље моћ и сила доминирају у реалним односима држава и народа, и даље постоји противуречност између прокламованих начела међународне заједнице (Повеље УН) и реалних међународних односа, наиме, између онога што јесте (*de lege lata*) и онога што би требало да буде (*de lege ferenda*). Аргументи у прилог тог схватања своде се у суштини на две битно различите групе, вредносних опредељења:

– према једнима, који најчешће полазе са позиција међународног права и од институционалистичког схватања међународне заједнице, и даље се ради о постојећем систему Уједињених нација, насталом сарадњом земаља антихитлеровске коалиције у току Другог светског рата, која тек сада, после нестанка хладног рата и биполаризма, треба да покаже своје предности (вредности) кроз систем колективне безбедности и реафирмацију улоге светске организације;

– према другима, који најчешће полазе са марксистичких позиција, у реалним међународним односима и даље постоји политика силе, економска и војна моћ, неоколонијална и друга зависност која се увећава на основу технолошке, комуникационе и других нових извора моћи, уз продубљавање разлика између развијених и земаља у развоју (Север и Југ), уз ограничавање националног суверенитета кроз међузависност и доминацију сада униполарног система и поред вербалног признавања, а у појединим случајевима и уважавања, права народа на национално, али не и на политичко и економско самоопредељење. Према том схватању, „неколико великих сила дефинишу начела новог поретка у складу са сопственим интересима“. С ослонцем на та начела, а у име „заштите људских права“ и реализације „демократије и просперитета“, оне се мешају у унутрашње ствари других земаља. Тај предлог се, укратко, може назвати план „доминације великих сила“.¹

¹ Ма Хушгенг, *Размишљања на тему успостављања новог светског поретка*, „Међународна политика“, Београд, 1991, бр. 998–1.000, стр. 5.

Они који прихватају постојање „новог светског поретка“ сматрају да су међународни односи нестанком блоковске конфронтације (биполаризам) због краха тзв. реалног социјализма (Горбачовљева перестројка и ново политичко мишљење о карактеру међународних односа) и распада Совјетског Савеза ушли у потпуно нову фазу развоја, у којој је доминација САД веома изражена и које, зато, покушавају да систем Уједињених нација ставе у функцију обезбеђења позиција своје глобалне доминације кроз сарадњу са својим савезницима и коришћењем система међународних организација (мултилатерализам). При томе, у америчкој доктрини међународних односа као детерминанте које омогућавају такву позицију САД наглашавају се „нови извори моћи“: технологија, комуникација и културни утицај на друге народе, што „води демократизацији међународних односа“, која одговара развијеним западним земљама чија се стратегија утврђује кроз односе сарадње седам индустријски најразвијенијих земаља.

Истицањем развоја полицентризма и мултилатерализма, уместо нестанка биполаризма, овим се у суштини жели да очува тренутна униполарност која одговара САД, јер се њоме задржава њихова доминација у међународним односима, уз коришћење правног система и механизма Уједињених нација.²

Они који се изричито не изјашњавају о постојању, односно непостојању „новог светског поретка“, већ само указују на неке суштинске промене – на чињеницу да је стари биполарни систем нестао, а нови још није успостављен – сматрају да се ради о прелазном периоду чији исходи нису унапред извесни (дати), јер већина противуречности и разлика, изузимајући оне из којих је настао хладни рат и биполаризам два система и две суперсиле, и даље егзистирају: неравноправни односи на релацији велики – мали, развијени – неразвијени, коришћење силе и претња силом, сукобљавање на основу разлика између нација, религија, класа, регионалних и других интереса, итд. С тим у вези, истичу да односи који ће настајати на релацији три постојећа економска центра света (САД и Канада, с тенденцијом придруживања Мексика; земље Европске заједнице, Јапан и „мали азијски тигрови“) и настанак тзв. регионалних сила (Индија, Нигерија, Бразил и друге) не обезбеђују на дужи рок очување постојеће међународне позиције САД, што потврђује и релативно опадање њихове моћи у односу на пораст моћи Немачке, Јапана, Кине или Европске заједнице као целине, као и проширење „клуба нуклеарних сила“ због размештаја совјетских нуклеарних потенцијала у четири нове државе и проблеми функционисања система ГАТТ-а у односима земаља Европске заједнице и САД, јер ниједна земља није, у границама своје моћи, спремна да одустане од борбе за своје интересе.

² Р. Петковић, *Непознанице „новог светског поретка“*, „Војно дело“, Београд, 1991, бр. 4-5, стр. 142-148.

Односи моћи и снаге на међународном плану разликују се према њиховим носиоцима у појединим областима: војној, економској, технолошкој, финансијској, демографској, сировинској, религијској и другим. „У основи војне... привредне и финансијске моћи лежи технолошка моћ. Она је, глобално гледано, нешто шире расподељена, јер се на врху пирамиде налазе три пола које бисмо условно могли означити технолошким суперсилама: САД, Јапан и западна Европа. Од 110 технологија које би се могле означити кључним, у 43 на првом месту се налазе САД, у 33 Јапан и у 34 западна Европа. У стратешком сегменту ових технологија, високим технологијама, на врху пирамиде, налазе се такође три суперсиле, али то су: САД, Јапан и Заједница Независних Држава“, која је суперсила само „у области војно употребљивих високих технологија“.³

Стална употреба термина „велике силе“ захтева, у односу на значење из прошлости, извесне допуне и појашњења. У историји међународних односа и историјској науци велике силе су биле државе које су представљале „организације за моћ, то јест, у последњем исходу, за рат“, односно које су поседовале „способност за вођење рата“. Тејлор таквом одређењу додаје да би оне могле да имају и друге циљеве – „добробит њиховог становништва или узвишеност њихових владара“.⁴ У савременим условима такво одређење није довољно, јер је евидентно да постоје економске и технолошке силе које нису организације за рат иако су организације за моћ, односно које своје циљеве могу остваривати без употребе силе, много финијим технолошким и другим средствима. Или, како истиче Нај, један од познатих америчких теоретичара међународних односа, „способношћу успостављања ефикасних комуникација, развојем и коришћењем мултилатералних институција“ и „способношћу да се створи ситуација у којој се у другим земљама развија приоритет или се дефинишу интереси доследно сопственим“, јер „та моћ проистиче из културне и идеолошке привлачности, исто као и правила и институције међународног режима“.⁵

На Првом самиту држава чланица Савета безбедности УН одржаном крајем јануара 1992, председник Буш је истакао да после „колапса империјалног комунизма“ и хладног рата Уједињеним нацијама треба „удахнути нови живот“ како унутрашњим организационим реформама, тако и новим одговорностима које треба да добију у глобалном систему, док се француски председник Митеран заложиио за напуштање политике по принципу „моћ је правда“ и за оспособљавање УН да служе очувању мира. У Декларацији Самита истакнута је потреба за развојем превен-

³ Др Џемал Хатибовић, *Крај хладног рата и нова структура глобалне моћи*, „Међународна политика“, Београд 1992, бр. 1.003, стр. 8.

⁴ А. Ц. Тејлор, *Борба за превласт у Европи 1848–1918*, Сарајево, 1968, стр. 29.

⁵ Joseph S. Nye, Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, 1990, и чланак *Трансформација светске моћи*, Преглед Амбасаде САД у Београду, 1991, бр. 253, стр. 2–7.

тивне дипломатије, јер се у време радикалних промена мора бити привржен колективној безбедности, стварању и чувању мира, разору- жању и контроли оружја, као и потреби за стварањем глобалног система међународних односа. Нови генерални секретар УН, Бутрос Гали, нагласио је на том самиту да је „ово један од најкритичнијих тренутака модерне историје у којем контуре светског поретка нису још јасне“, да би крајем исте године додао да је „време апсолутног и ексклузивног суверенитета окончано“. Насупрот претходним ставовима, лидери из земаља у развоју наглашавали су, на истом самиту, да заостајање њихових земаља може представљати извориште нових сукоба и криза, што је и до сада био случај, а то значи да новог поретка нема.

Развој глобалног поретка како га виде велике силе и развијене земље, из позиција англо-саксонског „европоцентризма“, неслагласан је „глобалном, интегралном и ендегеном развоју“ већине осталих земаља и народа, јер „лукавство ума и лукавство историје у међународним преговорима рађају супротне интерпретације које установљени интереси пружају општим изразима“. Зато демографске, економске и друштвене пројекције схваћене у смислу извештаја Римског клуба, које се међусобно јасно разликују, не одговарају антиципацијама већине народа и земаља, јер су изграђене на „кејнезијански подстрек, од стране развијених земаља и за њих, ови модели чувају у суштини инвестирање и мултипликаторске механизме; они су сасвим неусклађени са појмовима и везама који су неопходни да би се схватиле и процениле последице у погледу становништва и његовог развоја“.⁶

На крају, треба рећи да савремене концепције о „новом светском поретку“ не кореспондирају с раније развијеним концептом несврстаних земаља за изградњу новог међународног економског, политичког и информативног поретка, чије су правне основе утврђене у Уједињеним нацијама кроз: (а) кодификацију начела коегзистенције, односно принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава (Декларација УН из 1970. године), а који се примењују и тумаче

⁶ Франсоа Перу, *исто*, стр. 14–15 и 180–187. Значење употребљених појмова у овом (новом) смислу он објашњава овако: (1) „Глобалан означава једно гледање о свим димензијама једне људске целине и разноврсност аспеката која мора бити преузета и њиховим односима, надилазећи специјалне анализе... Овај термин се примењује на скупове различитих димензија и структура, као што су нација, 'група нација' или читав свет; (2) *Ендегени* се односи... на варијабле које сачињавају изабрани систем једначина; оне се супротстављају егзогеним варијаблама које су дате и подвргнуте, евентуално, једном различитом логичком третману. Али у речнику међународних организација, епитет евоцира унутрашње снаге и ресурсе једне нације и њихово национално коришћење и употребу; (3) *Интегралан* – када су нације окупљене у једну кохерентну целину, тада се говори о вишенационалној интеграцији. Гледано уопштеније... означава окупљање јединица или фактора у једну једину целину.“ Јасно је да се појмови глобалан и интегралан у литератури међународних односа употребљавају само као назнаке кретања у правцу њихових стварних значења и претежно из позиција међународних политичких и економских односа у досадашњем њиховом значењу.

свеобухватно и интегрално, на начин којим се не доводи у питање ниједан од тих принципа, што сада није случај; (б) усвајање Декларације о успостављању новог међународног економског поретка из 1974. године (на 6. специјалном заседању Генералне скупштине УН), чијим би се поштовањем стварали услови за отклањање неједнакости и неоколонијализма у односима развијених и неразвијених земаља.⁷ Управо су САД биле најпорније међу развијеним земљама у одбијању глобалних преговора развијених и земаља у развоју на принципима те декларације, насупрот Брантовој комисији, која је полазила од њених принципа, који су окончани састанком у Канкуну. Нестанком равнотеже снага, распадом СССР-а и економско-технолошким успоном развијених земаља, којима се за сада придружују једино тзв. мали азијски тигрови, у међународним односима је дошло до погоршања положаја земаља у развоју и њихов концепт новог међународног економског поретка изгубио је и раније, објективно мале могућности за реализацију, а напустиле су га и Уједињене нације.

Карактеристични ставови о „новом светском поретку“

Мало је аутора у литератури појединих земаља, изузимајући америчке, који су у својим истраживањима и радовима дошли до сопствених ставова и поимања постојања, односно непостојања „новог светског поретка“. При томе, показује се извесна противуречност, која се огледа у чињеници да постоји преовлађујућа сагласност о променама у међународним односима у току последњих десетак година, али не и у оцени нових елемената (појава) и њиховом валоризовању у смислу доказивања (не)постојања „новог светског поретка“. Наведене разлике у ставовима према „новом светском поретку“ могу бити резултат положаја појединих земаља у међународним односима, односно процена о томе да ли савремене тенденције њиховог развоја погодују или непогудују одређеној земљи, као и од идеолошко-политичких опредељења аутора.

Наиме, свако друштво има своје националне (па и шире – у одређеним регионалним оквирима, у појединим цивилизацијама, културама и економско-политичким системима) вредности које жели да штити и развија како на унутрашњем, тако и на спољњем плану. Сходно тим вредностима и у складу са њима теоретичари тих земаља дефинишу и своје ставове о „новом светском поретку“.

„Најчистије“ ставове о том поретку налазимо у америчкој литератури. Тако према америчком политикологу Џозефу Нају (млађем), аутору већег броја књига из области међународних односа,⁸ светска моћ

⁷ Р. Б. Кумар, *Покрет несврстаности у новом светском поретку*, „Међународна политика“, Београд, 1992, бр. 1.001; стр. 30–32.

⁸ Joseph S. Nye, Jr., *Моћ и међузависност*, *Нуклеарна етика*, *На путу ка вођству: променљивост америчке моћи*, итд.

се трансформише кроз слабљење класичних и настанак нових извора, па државе „морају да науче да остварују своје циљеве преко нових извора моћи као што су коришћење међузависности, структура међународног система и привлачности заједничких културних вредности“. Он наглашава пораст утицаја приватног капитала и мултинационалних корпорација, технологије и комуникација, јер традиционални извори моћи (економски и војни) нису довољни за решавање проблема међузависности. Такав приступ и нагласак на новим изворима моћи не значи одбацивање војне моћи, већ указује на то да због њене ограничене улоге треба развијати „способност да се створи ситуација у којој се у другим земљама развија приоритет или се дефинишу интереси доследно сопственим“. Та врста моћи „проистиче из културне и идеолошке привлачности, исто као и правила и институција међународног режима“.

Постављајући питање: *Зашто бити сила?* у условима економске, технолошке и еколошке међузависности, појаве „расипања моћи“ (настанак регионалних сила) и смањења улоге геополитичких чинилаца за глобалне односе снага, као и смањивања наступа с позиције силе, Нај закључује да САД остају сила, да сада имају и „већу кооптивну моћ од других“ земаља због прворазредног утицаја на стварање институционалних (међународних) политичких оквира за свет капитализма, и шире (ММФ, ГАТТ, ОЕСД), и зато што могу користити Уједињене нације за функције које одговарају америчким „националним интересима“. Предностима у новим изворима моћи и „кооптивним способностима“ Сједињених Држава он додаје и њихово „богатство у информацијама“.⁹

У чланку *Шта је нови светски поредак?* Нај наводи више савремених карактеристика међународних односа, као: а) мултиполарност (бројност великих сила – Русија, Кина, Јапан, Немачка, Европска заједница); б) постојање три економске групације (САД, Јапан, Европска заједница); в) униполарну хегемонију Рах Америка, и г) међузависност на више нивоа, која због више економских центара и редистрибуције светске моћи има транснационални карактер, а може се извршавати и у регионалним оквирима.¹⁰ Он разматра и евентуалну могућност обнове биполаризма кроз пад Јељцина у Русији и повратак снага старог система, сматрајући да такав процес није реалан, јер је једном већ довео до кризе и краха.

У нашој литератури могу се, такође, наћи ставови о „новом светском поретку“. Тако, у чланку *Непознанице новог светског поретка* др Ранко Петковић говори о разградњи старог (биполарни) и изградњи новог поретка, и наглашава: „Аргументовано се може поткрепити теза да свет иде у правцу успостављања униполарног система, на

⁹ J. S. Nye, *Transformacija svetske moći* (из књиге *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, 1990), „Поглед“ (амбасада САД у Београду), 1991, бр. 253, стр. 2–7.

¹⁰ J. S. Nye Jr., *What New World Order*, Foreign Affairs, Spring, 1992, стр. 86–89.

чијем ће се 'командном месту' налазити САД... (које су) изашле као победник из блоковске конфронтације... пошто је Источни блок доживео слом", па се „сада ништа у свету не може догодити без САД или против њих“, без обзира на то што су „у свом спектакуларном економском и технолошком развоју достигле зенит, после чега би требало очекивати њихово релативно опадање у односу на друге центре економске моћи... који још имају много простора за даљи успон и развој“. При томе, „упоришне тачке за успостављање“ новог поретка „већ постоје у систему Уједињених нација, у регионалним системима безбедности и сарадње“. Он наглашава настанак историјских претпоставки за превазилажење система равнотеже снага и његове замене системом равнотеже интереса. Суперсиле су имале огромну војну моћ, али због термонуклеарне равнотеже снага „постало је извесно да се национални интереси и циљеви више не могу ефикасно остваривати оружјем и ратом“, па се приступило процесу споразумевања о разоружању, уз очување минимума оружја који „гарантује“ могућност узвратног удара.

Наглашавајући да у будућности може доћи до равнотеже, која ће се градити „на утицају и дејству економских и технолошких чинилаца, велике економске и технолошке силе би могле да успоставе своју доминацију над светом“. Пошто сваки нови поредак изграђују победничке силе, оне сада покушавају да легализују „право на интервенцију“, као нови елемент, којим обезбеђују мешање у унутрашње послове државе „уколико оцене да збивања у њој могу да угрозе мир и стабилност у геополитичком простору у којем се налазе“. Сједињене Државе и земље Европске заједнице имају претензије да „у име 'људских права и просперитета' буду главни чинилац чувања мира и безбедности... и да по сваку цену елиминишу комунистичку идеју где год је још има“, што се јасно показује кроз њихово мешање у расплет југословенске кризе. У политици легализовања права на интервенцију сада се, за разлику од досадашњег стања, реafirмише идеја о „предупређивању“ рата и неких његових „могућих облика“, а раније је „колективна акција против примене силе увек долазила пост фестум“. ¹¹ Ако се такви наступи мешања у унутрашње послове држава легализују, то ће бити у директној супротности с изричитим начелом Повеље УН, према којем „ништа не овлашћује УН да се мешају у питања која се по суштини налазе у унутрашњој надлежности држава ни захтеви од држава да таква питања износе на решавање на основу ове Повеље“ (т. 7, чл. 2).

У чланку САД, Југославија и нови светски поредак, на основу анализе америчке литературе, Предраг Симић је закључио да „САД, које себе виде у улози победника у хладном рату и једине преостале глобалне суперсиле, своја схватања будућности међународних односа сумира(ју) у доктрини тзв. новог светског поретка“, чија је прва провера у пракси био рат у Персијском заливу, а друга је у току, у бившој

¹¹ Р. Петковић, исто, стр. 142-144, 153-154.

Југославији. Он утврђује постојање три виђења (начина образлагања) потреба за новим поретком: идеалистичко, реалистичко и неолиберално-институционалистичко виђење.

Прво поимање „новог светског поретка“ је традиционално, јер полази од америчких вредности (схватање Вудра Вилсона) – „либерализма, капиталистичког слободног предузетништва и плуралистичке демократије“ – које, ако постану доминантне у унутрашњој политици држава, могу омогућити мирољубиву међународну сарадњу, јер „демократије не ратују“ и економски су успешне, на супрот тоталитарним системима који доживљавају крах. Међу представницима тог схватања први је био Франсис Фукујама (*Крај историје*).

Друго, „реалистичко“ схватање полази од архаичности међународних односа, од историјски потврђених успона и падова великих сила, разлика у интересима и њиховим сукобима, и настанка нових светских и регионалних сила, што све може водити у нове сукобе, због чега је систем биполаризма и равнотеже снага био бољи, јер је био стабилан и предвидив, за разлику од нових односа. Зато, да би се избегле кризе и сукоби, моћ великих сила и хегемонизам САД треба да обезбеде „неделинквентно“ понашање малих и других држава. Историчар Пол Кенеди (*Успон и пад великих сила*), представник је тог схватања на теоријском, а Лоренс Иглбергер на практично-политичком плану.

Треће схватање, „неолиберални институционализам“, подразумева да се противуречности у међународним односима могу контролисати активностима међународних институција на основу утврђених „правила игре“, односно активностима међународних организација универзалног и регионалног карактера, уз посебну улогу међународног права.

„Сва три наведена схватања 'новог светског поретка' указују на дилему САД које, после слома СССР и источног блока, виде себе у улози не само једине праве суперсиле него и главног протагонисте једног глобалног идеолошког концепта... који ће почивати на идеји владавине права и света којим ће доминирати глобални амерички интерес“.¹²

Љубивоје Аћимовић сматра да је званична најава „новог светског поретка“ од стране председника Буша, у току 1990. и наредних година, „амерички приступ глобалним међународним односима у постхладноратовској ери и о изградњи одговарајуће стратегије САД као најмоћније – сада без премца – велесиле света“. Тај поредак треба да се „заснива на солидарности против агресије, мирном решавању спорова, смањеном и контролисаном наоружању и правичном третирању свих народа“. Концепт безбедности се више не „ограничава само на војну одбрану“, већ укључује политичку, економску, социјалну и еколошку димензију. Амерички концепт новог поретка још увек је више „акциона парола него прецизно дефинисан концепт“. У њему се не виде нови елементи,

¹² П. Симић, *САД, Југославија и „нови светски поредак“* „Међународна политика“, Београд, 1992, бр. 1.007–8, стр. 10, 31–32.

изузимајући оријентацију на обезбеђење водеће улоге кроз остваривање својих спољнополитичких циљева, који се састоје у „изградњи нове глобалне стратегије сходно промењеним условима“, „обезбеђењу утицајне позиције у обједињеној Европи и одговарајућем прилагођавању своје политичке акције“ и „савладавању проблема егзистенцијалне кризе СССР“,¹³ односно последица његовог распада, као и распада Југославије и Чехословачке, као и стабилизације прилика на Блиском истоку и у другим регионима света.

На крају, могло би се закључити да се *амерички ставови о „новом светском поретку“ заснивају*, према интерпретацијама више наших и страних аутора, на: а) новим начинима сарадње с другим нацијама, б) солидарности против агресије, в) мирном решавању спорова, г) очувању међународне „стабилности“ и изградњи регионалних система безбедности, и д) новим изворима моћи и утицаја. Све то треба да омогући поредак „са светом отворених граница, отворене трговине и отвореног духа“, поредак који, поред војног чиниоца, укључује политичку, економску, технолошку, социјалну и еколошку димензију ради успешног супротстављања изазовима времена. При свему томе, кроз активност Савета безбедности УН, у коме САД имају доминантну улогу, легализује се право на интервенције ради очувања мира и безбедности, које често представља мешање у унутрашње послове других држава.

Уједињене нације и „нови светски поредак“

Систем Уједињених нација, који чини институционалну структуру међународне заједнице, није се променио, али је због промена друштвено-политичке структуре у односу снага дошло до стварања услова (могућности) да Савет безбедности поприми преобладајну функцију у очувању мира и безбедности на начин који одговара новој улози САД у „новом светском поретку“. Развој институционализма и неоинтернационализма мора се прихватити, јер постаје неопходност достигнутог степена организованости међународне заједнице и система међузависности, независно од тога што у појединим случајевима он може бити и неправедан према појединим земљама и народима, што може значити битан утицај на унутрашње токове њиховог развоја или њиховог међународног положаја и активности. Одлуке које се доносе у Савету безбедности могу бити неправедне, у социолошком и политиколошком смислу, али из позиције међународног правног поретка њих доноси надлежни орган, па оне имају легалност у међународноправном погледу (из позиције Повеље УН).

Сагласно насталим променама у међународним односима, у Уједињеним нацијама се разрађује *нови приступ очувању међународног мира*

¹³ Љ. Аћимовић, *САД, Југославија и Србија*, „Међународна политика“, Београд, 1991, бр. 998–1.000, стр. 13–14.

и безбедности, у којем посебну улогу добија Савет безбедности, односно западне силе, на штету досадашње позиције Генералне скупштине у тој области, независно од тога што генерални секретар, у својим извештајима, с правом наглашава потребу за адекватном улогом оба та органа. У вези с тим, посебан значај има његова *Агенда за мир*, којом се предвиђају четири правца активности (превентивна дипломатија, мирно решење спорова, мировне операције и изградња мира), при чему се указује и на противуречност између нових тенденција у активности Савета безбедности (легализовање права на интервенције) и независности и интегритета држава, односно опасности од мешања у унутрашње послове држава. У опасности је „равнотежа између унутрашњих потреба држава и захтева све интегрисанијег света“, што је „услов *sine qua non* очувања међународног мира и безбедности“.¹⁴

Претходна равнотежа је у савременим условима стварања „новог светског поретка“ доведена у питање због бројних криза и потенцијалних сукоба, набујалих национализма и повезивања мањинског и територијалног проблема, посебно у европским односима, али и шире. Зато се „наде у мирну и стабилну Европу... после обарања комунизма нису испуниле“, већ су настале нове пукотине у систему безбедности због „низа нових ризика“. Такво стање жели да се користи, јер почиње да се истиче став да сви основни принципи међународне политике – немешање у унутрашње ствари других земаља, право народа на самоопредељење и национални суверенитет – „данас имају потпуно другачији смисао, јер у свом првобитном значењу угрожавају мир и међународну безбедност“ заустављањем сарадње у Европској заједници, опасностима оживљавања старих европских алијанси и ривалитета, могућностима да се безбедност не тражи у заједништву, већ у сукобима. Зато, према таквој интерпретацији, у Европској заједници се изводи закључак да треба „достигнути узајамно обавезујућу сарадњу која ће почивати на заједничкој безбедности“, како наглашава нови председавајући Савета министара Европске заједнице, шеф данске дипломатије Уфе Елеман.¹⁵

У *међународноправном поретку* присутна је, бар формално, доминација земаља сталних чланица Савета безбедности УН, с правом вета. Тај концепт великих сила показује се рањивим управо због захтева других глобалних и регионалних сила за чланство у Савету безбедности (Немачка, Јапан, Индија, Индонезија, Нигерија, Бразил и друге). Право вета је у биполарном систему имало оправдање, независно од начелног неприхватања неравноправности у односима држава, јер је онемогућавало да једна сила буде прегласана, односно да не прихвати решење и тако дође до сукоба.

Велике силе не могу на дужи рок одржати садашњи однос снага, нити усмеравање светске организације на активности које одговарају

¹⁴ М. Шаховић, *Агенда за мир Генералног секретара УН*, „Међународна политика“, 1992, бр. 1.007–8, стр. 33.

¹⁵ Према извештају Танјуга из Прага, „Политика“, 25. децембар 1992, стр. 4.

само њиховим интересима или, чак, само интересима неких од њих, а на штету међународне заједнице као целине и циљева и начела Повеље УН. У том случају Организација губи улогу представника организоване међународне заједнице којој је циљ демократизација међународних односа, искључење било којих облика силе и насиља из међународних односа, односно споразумевање и преовладавање онога што је заједнички интерес – разрешавање међународних противуречности мирним политичким средствима и правним механизмима мирног решавања спорова, као и развијањем свих облика међународне сарадње који служе миру и друштвеном напретку.

У теоријском погледу карактеристике система су његово очување и репродукција, могућност адаптације и постизање циља. Промене у реалним међународним односима показују нестанак конфронтације два друштвено-политичка система због краха тзв. реалног социјализма и промене у војно-политичком односу снага (нестанак равнотеже снага и биполаризма, као и интересних сфера), док систем међународних економских односа и међународноправног поретка задржава своје битне карактеристике. Значајније промене су настале и у тим областима на регионалном (европском) плану. *Већина досадашњих облика односа у међународној заједници (или типова односа) доживљава битне промене: равнотежа снага (биполаризам), коегзистенција, несврстаност, односи међу социјалистичким земљама, док колективна безбедност добија на значају и разради, а активности Савета безбедности УН, ако се наставе започети трендови, попримају извесна обележја „светске владе“.*

Коегзистенција и несврстаност не губе вредност у теоријском смислу, јер принципи на којима се заснивају чине прогресивна начела међународног права, имају за циљ демократизацију међународних односа и поштовање равноправности у сваком погледу, али у практично-политичком смислу имају мањи значај као облици односа, јер нестанком једног система нестаје њихово битно својство – коегзистенција држава с различитим друштвеним системима, а нестанком једног блока несврстаност, у односу на блоковске структуре, губи своју основну функцију, иако задржава многе циљеве на линији развоја и борбе против империјализма и неоколонијализма. То што су услови за успех те борбе сада неповољнији због доминације сила међу којима се све мање испољавају „системске“ разлике не значи да те циљеве треба напустити. Међутим, у савременим условима несврстаност као „независност у оцењивању и слободи акције, ван блокова сила“, као „могућност лавирања међу блоковима..., коришћењем њихових супротности“, више није могућа.¹⁶ Садашња предоминантна позиција Савета безбедности у односу на Генералну скупштину делује, такође, неповољно како на Покрет несврстаности, тако и на позивање на начела активне мирољубиве коегзистен-

¹⁶ Ж. Јазих, *Прилагођавање несврстаности*, „Међународна политика, 1992, бр. 1009–1011. стр. 25.

ције. Проблеми на релацији Север – Југ објективно нису изгубили значај, али због унилатерализма и преминације САД могућности за њихово постављање и решавање мање су него до сада. Ипак, теорија коезистенције остаје трајна вредност, јер без поштовања њених принципа нема ни равноправности у односима, нити њихове демократизације.

Закључак

Наведено излагање показује да се не може прихватити став о постојању „новог светског поретка“ колико год биле значајне промене у реалним међународним односима настале као последица краха система „реалног социјализма“ и распада Совјетског Савеза, односно нестанка биполаризма, хладног рата и политике интересних сфера. Систем равнотеже снага две суперсиле и два војно-политичка савеза је нестао, али извесна равнотежа у нуклеарној сфери још увек постоји на релацији САД – Заједница Независних Држава. Успоставља се извесна равнотежа економске моћи између САД, Јапана и Европске заједнице, која због заједничких основа њихових унутрашњих система и идеолошких вредности обезбеђује преобладајућу заједничку напетост у међународним односима и поред противуречности непосредних интереса и такмичења у економском, технолошком, комуникационом и информационом погледу.

Идеје и тежња за успостављањем „новог светског поретка“ израза су интереса САД да настале промене у односима снага (у своју корист) претворе у униполарни систем међународних односа коришћењем своје преобладајуће позиције силе која располаже са највише извора моћи, а тиме и утицаја на међународна кретања, и која, преко мултинационалних корпорација и система међународних организација, преобладајуће утиче на развој у политичким, економским, технолошким, научним и другим односима, посебно кроз Уједињене нације, у којима су носилац система колективне безбедности који моделирају према својим стратешким интересима, а кроз дизање људских права и демократије на ниво најважнијих принципа и борбом за њихово остваривање обезбеђује мешање у унутрашње послове других земаља, не водећи рачуна о независности и суверенитету државе.

Под дејством изражене међузависности развоја на више нивоа и у различитим областима односа САД и њихови савезници процењују који догађаји у појединим земљама воде угрожавању мира и безбедности и, преко Савета безбедности, обезбеђују легализовање „права на интервенцију“ колективним мерама међународне заједнице, а практично сопственим „интернационалним снагама“ или снагама НАТО-а који истиче спремност да буде „сервис“ Уједињених нација. Такав развој значи уношење битно нових елемената у међународноправни поредак,

иако формално основ за нове наступе садржи и Повеља Уједињених нација у својој седмој глави. Позната Резолуција „Уједињени за мир“, која је значила прву стварну ревизију Повеље, кроз право Генералне скупштине да одлучује о предузимању колективних мера када је Савет безбедности у томе онемогућен због права вета, што је значило уважавање равноправности држава (одлучивање већине), сада је доведена у питање чињеницом да велике силе – сталне чланице Савета безбедности због насталих промена у односима снага не користе то право.

У условима савремене међузависности *све већи значај попримају технолошки, комуникациони и информациони системи*, као и утицај науке и културе, али независно од тога показује се да међународни економски систем задржава све своје битне карактеристике, па чак и добија на значају како кроз реafirмацију неолиберализма, тако и нестајањем система односа међу социјалистичким земљама, у којем је мешање у унутрашње послове држава било веома изражено. Изгледа да се *много осуђивана доктрина ограниченог суверенитета сада, на нови начин, поново реafirмише у корист униполарног система међународних односа.*

Систем Уједињених нација конституисан на начелима Повеље може у савременим међународним односима и да добије и да изгуби на значају и вредности. То ће зависити од тога да ли ће служити организованој међународној заједници као целини, већини земаља – чланица кроз демократизацију међународних односа или ће постати инструмент униполарног система, у којем се изражава интерес за очување постојећих позиција најразвијенијих земаља и њихових вредности, а пренебрегавају проблеми развоја већине народа и држава и њихових потреба. Систем Уједињених нација може формално-правно остати легалан, али не и легитиман ако не буде у функцији равноправности и афирмације и оних циљева Повеље који се односе на развијање пријатељских односа заснованих на поштовању начела равноправности и самоопредељења народа и међународној сарадњи, кроз коју ће се решавати економски и социјални проблеми, односно развој међународне заједнице као целине, а не само њеног центра на рачун периферије.

„Нови светски поредак“ или „нова“ метафизика

Слободан Јауковић

„Нови светски поредак“ се посматра као традирани метафизички систем. Херменеутичко-етимолошком анализом те синтагме изводи се закључак да „нови светски поредак“ није ни „нов“, ни „светски“. Деконструкција појма „поредак“ показује да он, као логичка, каузална и нужна форма, припада метафизици.

Основ „новог светског поретка“ чине савремена наука и технологија. Пошто су наука и техника творевина метафизичког субјект-центрираног ума, било је потребно изложити Хајдегерову критику метафизике и техничког ума (наравно као скицу).

Даља анализа показује да „нови светски поредак“ баштини филозофију модерне и да њену субјективност замењује „новом субјективношћу“ – Системом. У складу с тим, он постаје неонтолошка структура која није у стању да прибави свест о себи, већ је једино у стању да се опходи с околним светом.

Потом су у основним обрисима представљени неки постмодернистички правци који су настали као реакција на сваки циљно-рационални поредак, па се тако односе и према „новом светском поретку“.

Поставља се питање да ли имамо хоризонт (дакле, оно што осигурава наше оријентисање) из којег бисмо могли да осветлимо питање: шта је „нови светски поредак“? Покушаћемо да задобијемо тај хоризонт стално свесни чињенице да он и отвара и затвара, јер ако бисмо се померили, можда бисмо у другом смислу сагледали проблем. Слично важи и за епоху, па ћемо, да бисмо задобили неку оријентацију, покушати да то питање осветлимо у оквиру наше епохе, а из хоризонта онтологије.

Постављање проблема

О постојању „новог светског поретка“ имамо неко предзнање, које смо задобили живећи у садашњем свету, при чему је оно резултат неке врсте афективног расположења које се односи на „нови светски поредак“.

Погледајмо синтагму „нови светски поредак“ и рашчланимо је здесна улево:

а) именица „поредак“ указује на неку сређеност, неки каузални низ, след, нешто подвргнуто унутрашњој логичкој нужности. Структура

поретка није нешто ново, већ веома старо, нешто што смо ми традирали. Како и од кога смо је преузели управо је оно што желимо да тематизујемо у овој расправи;

б) придев „светски“ указује на неку географску, ареалну универзалност, а пошто је у вези с „поредак“, имплицира да тај поредак важи у свакој планетарној тачки. То желимо да проблематизујемо пошто је поредак о којем ћемо расправљати једна европоцентрична категорија, па се може довести у питање његово глобално важење;

в) придев „нови“ је на овом месту *contradictio in adjecto*, јер поредак који постоји одувек не може бити нов, па би позитивно усвојити „нови“ било „дрвено гвожђе“.

Из наведеног следи да се поставља задатак деконструкције нечега што се зове „нови светски поредак“, а то треба да доведе до идентитета „нови светски поредак“ и метафизику. Било би непродуктивно и непоуздано да то разматрамо дијахронијски, па смо склонији уласку у херменеутички круг расветљавања тог проблема. То је у овом случају легитиман пут, пошто желимо да покажемо нешто о чему већ имамо одређене представе. Нит водиљу чини „поредак“, па ћемо посматрати како је он баш у херменеутичком смислу епохално преузимаан и предаван. Пут у осветљавање питања: шта је „нови светски поредак“ следи се у ланцу: поредак је метафизичка категорија – метафизика се успоставља већ после пресократоваца – традира се кроз средњи век – просветитељство – картезијанизам – кулминира и почиње да се руши у класичној немачкој филозофији (врхунац модерне) – утемељење науке – наука утемељује сваки „нови светски поредак“, па и овај који тематизујемо: „нови светски поредак“ јесте „нова“ метафизика.

Метафизика као судбина западноевропске цивилизације

Метафизика је усуд западноевропске цивилизације. Питање како је европска мисао изабрала тај пут подразумева исцрпно излагање грчке онтологије, али ми смо принуђени да идемо „пречицом“. Наиме, Парменид (и пресократовци) питао се како мишљење може да представи то друго које је пред њим, или, како мишљење може да се идентификује с реалношћу у њеној другости. Мишљење је код Парменида идентично с бићем бивствујућег. Он није познавао мноштвеност значења речи биће од *ousia* (бивство, бићевност). Открио је шта реч биће значи у правом смислу, па је, оснажен тиме, изван бића избацио све оно што не припада бићу, јер, поред есенцијалног и супстанцијалног смисла, постоје и латерални и паразитски смислови, али који се опиру свим покушајима редукције – то нису бивствујућа у правом смислу речи, али нису ни ништа, и не могу се елиминисати из значења речи биће. Ту препознајемо категорије бића, изузев *ousia*, која није ништа друго сем једна од категорија бића, премда остаје прва категорија, као што тврди Аристо-

тел у *Метафизици*. *Ousia* се јавља с Платоном, и то је судбоносно – она је сада само апстрактна именица добијена од партиципа презента *einai* (бити), а означава уопште „бивственост“, или бивствујући карактер бивствујућег, оно што чини да се бивствујуће може назвати бивствујућим: као што добро јесте оно што чини да једна ствар буде названа добром, оно што дозвољава да се каже да једно бивствујуће јесте, да можемо одговорити на питање „шта је то“. *Ousia* је за сваку ствар нешто као дом, место где будући по себи и за себе оно јесте код себе. Хајдегер је етимологији глагола бити посветио нарочиту пажњу и установио три различита значења: живети, расцветавати и пребивати, која су уступила место изједначавајућем мишљењу. Није тешко синтезирати их и учинити да значе расцветавање и држање у пребивалишту, стајање у присутности. Дакле, перманенцијом и иманенцијом непобитно је означена непокретност која није мишљена као застој против природе, већ као сам живот, иманентно развијање садржаја. Зато ће Хајдегер рећи: искуство смисла бића које су нам оставили Грци јесте искуство присутности: *parousia*, показати се у присутности. Грци су мислили *ousia* као *parousia*.

То је опште место у онтологији и значи успостављање метафизичког мишљења. Бивствујуће (онтички, предметни свет) почело се мислити у присутности и представљивости. Заувек је успостављена релација субјект – објект, у којој спознајући субјективитет спознаје спољни свет представљен у својој присутности и представљивости. Разлика бића и бивствујућег је нивелисана, а западноевропска цивилизација ушла је у индиференцију питања о разлици бића и бивствујућег. Тако је западноевропско мишљење центрирало бивствујуће за свој предмет идентификујући га као биће. Тај избор није био произвољан јер је нудио универзалну везу и одређујући облик, логички предикат – добијено је слагање с властитим захтевима мишљења, један инструмент без којег мишљење не би могло да се конституише у облику у којем га знамо: у систем владања природом, тј. модерном науком и техником.

Оријентација западног мишљења на биће, а касније на бивствујуће, можда и није била нужна. Доказ је то што га централном категоријом нису учиниле друге, незападне културе које су разматрале небиће („ништа“), јер нису располагале лингвистичким инструментом који обухвата „бити“ у индоевропским језицима. Отуда „светски“ у „новом светском поретку“ не може досегнути незападно мишљење, као што ни незападно мишљење није могло створити „нови светски поредак“. Дакле, из „новог светског поретка“ треба избрисати „светски“ јер планетарно не важи.

Све у свему, првобитна разлика бића и бивствујућег (онтолошка диференција) нивелирана је у непомичној бивствености. Остаје да је та онтологија, тј. метафизика, најплоднија могућност међу другим мишљењима за могућност владавине човека над природом, теоријски и прак-

точно, за успостављање науке као вечите парадигме за сваку будућу епистемологију и, коначно, могућност за успостављање сваког поретка.

Наведени преглед је омогућио да се баци осветљај на меру мисливног које је овладало западноевропском цивилизацијом и да се запитамо није ли нама могао владати један други почетак. Закључак је опште познат: последица метафизике је логоцентризам, који је успоставио владавину рационалности.

Судбину метафизике могуће је пратити кроз средњовековље, али ћемо се, опет „пречицом“, пробити до следеће маркантне тачке: картезијанства. У Декартовој метафизици људски свет се дели на два независна дела: свет ствари (*res extensa*) и свет мисли (*res cogitans*). Самоизвесност мислећег субјекта картезијанство схвата као, *систем логичких правила* и конструише свет према тим правилима. Тако Декартов *cogito* даље учвршћује рационалност која утемељује науку. Потом је просветитељство захтевало нову инаугурацију знања и протеривање незнања из свих сфера људског деловања. Све митско (за које се сада „сумња“ да чини посебан медијум у којем пребивају истина и запретене вредности света живота) прогнано је, а наука позвана да ослободи људе од предрасуда, да људи разумеју сами себе, да сруши предрасудна традирања минулих епоха, да традицију „стави у заграде“, како би рекао Хусерл. Рационално знање о реалности постаје основ за разумевање себе и других.

Класични немачки идеализам као врхунац модерне

Опште је место да је то, уз грчко, најсјајније доба светске филозофије. Мада филозофија пружа отпор свакој класификацији, познато је да класични немачки идеализам доводи до врхунца једну епоху чије је име модерна. Наравно, њоме се не може бавити *in extenso*, па ћемо навести њене карактеристике које су важне за предмет који тематизујемо.

Кант ће утемељити нову субјективност на владајућој идеји самоутемељења и самопостављења; та субјективност је схваћена као извесност себе, транспаренција себи, конституирајућа рефлексивна. Са своје стране, Хегел ће у *Науци логике*, одмах на почетку, поставити питање о бићу, да би на крају нашао оно што је било на почетку – биће је ништа; апсолутно је свој властити резултат, оно резултира из себе самог, да производи оно што је ово увек већ било – није изненађење што биће које је почетак јесте и резултат *Науке логике*: корелат сазнања које у својој коначној фази није ништа друго него апсолутно знање, тј. сама апсолутна идеја јесте биће, истина која зна себе саму и она је читава истина. Идентификација бића и апсолутне идеје дозвољава да се првом припише рефлексивни карактер другог; биће је сазнање мишљења о себи самом, извесност о себи апсолутног сазнања. Резултат *Науке*

логике је коначна формула о истини која зна себе саму. Са Хегелом се круг затвара тиме што се непосредност почетка налази у апсолутном резултату; између почетка и краја постоји суштина бића, али потпуно овладана, разјашњена, осветљена, уздигнута до појма. Биће бивствујућег пребивало је за Грке у присутности, остављајући изван себе модалитете будућности и прошлости. Са Хегелом биће бивствујућег пребива у представљивости, може да се појми, замисли, не оставља ништа изван себе. Због свега, а то због нашег предмета расправе посебно, истичемо овај Хегелов резултат: *логика је апсолутна форма истине.*

Филозофија самосвести, која у класичном немачком идеализму доживљава врхунац, представља филозофију субјектно-центрираног ума. Ту је спознајни субјект надвијен над собом као објектом, тј. представља сам себи предмет, па се спознаје у монологу са самим собом. Такав субјект се поставља делотворно (као код Фихтеа), он је извор активитета, упућује се сам на себе, а на све око себе као на предмет – последица тога је његово објективирајуће деловање, по-стварење и, коначно, инструментализација; отуда, због задржавања расцепа субјект–објект, модерна је једна метафизика субјективности. Она има корен у нововековној метафизици, у свим аспектима картезијанства, у филозофији рефлектујућег субјекта који се једино сналази у пољу света као универзуму објеката.

Поред осталог, модерну одређује и њена свест о времену. То је свест о новом и великом започињању, о новом отварању ка будућности која, захваљујући потпуно утемељеној рефлексивности, може да изводи нормативност из себе саме. Избор апсолутног Ја за почетак филозофије води у принцип субјективности, који одређује све битне моменте модерне културе; објективирајући науку, морал и уметност. Тако се у принципу субјективности отеловљују религије, држава, наука, морал и уметност, а читава та рефлексивна формација пробија путем три велика светска догађаја: реформације, просветитељства и француске револуције.

Шта је ново новог времена? То је ново искуство у односу на јудеохришћанску традицију. У том новозадобијеном искуству човек је субјект, себе хоће да разумева из хоризонта очовечења и деловања, он постаје делотворна субјективност. Човек успоставља себе, али и свет, он постаје универзални законодавац.

Спекулативна машина код Хегела је и реалност и мишљење, систем, тумач прошлости и садашњости, слобода која се остварује испуњењем нужности у оквиру целине. Остало је велико питање о импликацијама основне Хегелове позиције која допушта мишљењу да влада у форми језика ума. Модерна неповратно успоставља, све до садашњих дана, владајућу релацију између субјекта и објекта, који се лажно представљају као судбинска моћ која је независна од било којих

сфера хуманог искуства. Код Хегела је цела интерсубјективност посредована правом, религијом и државом, што кулминира у човеку грађанину, у сазнатој нужности, а ту нигде нема разумевања за човека ван онога што је човек као грађанин.

Шта је, дакле, *facit* модерне: а) метафизика субјекта, б) логицирање бића, в) владавина методе, г) принуда прогреса, д) време новог или ђ) финално утемељење науке кроз конвергенцију са системом.

Досадашњи осврт требало је да буде припрема за изоловано проматрање науке као метафизике. Уз то, напоменимо да Хабермас учова неколико различитих односа науке и рационалности: просветитељство, позитивистичку филозофију науке, сцијентизам и инструменталну природу науке. Ми смо, наравно, највише заинтересовани да осветлимо позитивизам, који најјасније оцртава метафизички карактер науке.

Позитивизам, наука и „нова“ метафизика

Наука је постепено инаугурисана у највише добро које служи за уопштавање људских интереса и води у рационално организовану заједницу. Посебно јак импулс наука добија од позитивизма, који не проблематизује њене границе, већ се бави методологијом науке. Позитивизам не доводи науку у везу с осталим сферама људске свести и ставља их под парадигму научне праксе – сцијентизам, који тумачи целокупну друштвену стварност. Како би изгледала могућа скица утемељења позитивизма који ће чинити темељ модерне науке? Кант ће започети критичко превладавање метафизике путем теорије сазнања, по којој саморефлексија открива само услове могућности сазнања; тако се разумом открива феноменални свет, а свет људске слободе (ноуменални свет) налази се у практичном уму – тиме је раздвојено теоријско и практично мишљење. Тако нововековна филозофија напушта грчки пут и налази чврст ослонац у самоизвесности мисаоног Ја, не покушава више да досегне суштину ствари, задовољава се номиналистичким поступком, оно што сазнаје узима као властити теоријски нацрт, а не оно што одговара бићу бивствујућег. Из бројних покушаја да се та располућеност стварности (феноменални и ноуменални свет) још више продуби или, пак, да се те стварности некако споје – јавља се позитивизам.

Позитивизам не објашњава оно што се фактички дешава у методским процедурама научног истраживања и не пита се за смисао научне праксе у оквиру људског тоталитета. То је сцијентистичка редукција сазнања, по којој се као објективно приказује само оно што се може технички контролисати. Као безпредрасудан подухват и темељ тзв. модерне науке, он не смера на спекулативно проматрање бивствујућег, већ на техничко-практично овладавање њиме, па се и не може говорити о критичкој рефлексији у смеру и методи савремене науке. Позитивизам

је аксиолошки индиферентан, па је рационалност понашања вредност коју одлуком прихватимо или одбијемо. Дакле, рационалност је вредност изнад осталих вредности. Пошто је формално-логички усмерен, експериментално се верификује повезујући, на тај начин, емпиријску сферу с логичким апаратом. Односно, наука не рефлектује ни своје темеље ни резултате, већ позитивно саморазумевање претвара у емпиристичке методе. Ововековна наука, са својом позитивистичком оријентацијом, постаје усмерен, стално напредујући процес; постаје аисторијска јер јој је „довољно“ да памти само претходни корак. Наука постаје идентична с истраживањем и намеће се као фундаментална јер изједначава техничку истину с техничком делотворношћу. Чак јој постаје неважно и само методичко осигуравање, већ се само брине о повећању знања у недоглед – окреће се самој себи да би у себи достигла савршенство. Она нема времена за било какво раскривање бивствујућег, већ му прилази тако што чулне појаве своди на прост материјал властитог начина постављања питања. Тако наука, на један биологистички начин, следи своју интерну еволуцију и претаче се у технику, која се развија без свести делатног субјекта. У индустријски развијеним друштвима наука је постала прва производна снага, али будући да припада позитивистичкој аксиологији, то и постојеће позитивне вредности чине човека инструментализованим. Пошто се крећу у оквирима владајућих парадигми, науке имплицитно прихватају постојеће технолошке рационалности као сам садржај појма објективности. Дешава се и дубока структурна промена – наука бива подвргнута техници и јавља се снажна тенденција развоја науке у правцу тоталне технократије и овладавања друштвеним тоталитетом.

Дакле, нова наука је „нова“ метафизика јер је у потпуности заснована на субјект–објект релацији, тј. предметну стварност схвата као стварност одвојену од човека; она је сада у оностраности уместо Бога. Другачије речено, наука производи објективност која редукује људску реалност на универзум математички прорачунљивих процеса.

Постмодерна и криза западноевропске науке

Епоха постмодерне замењује епоху модерне као директна реакција на њену епохалну предају. Ми не можемо да јој фиксирамо почетак, али сигурно знамо да је наша епоха епоха постмодерне, постмодерног мишљења, филозофије, уметности и етике, епоха „превредновања свих вредности“. Већ је постало опште место да главне „побуњенике“ против системског и „гвозденог“ мишљења модерне представљају Кјеркегор, Маркс, Ниче, Фројд, Хајдегер, а после тога франкфуртска школа (Адорно, Хоркхајмер, Апел, Хабермас) и најсвежија франкофонска школа (Дерида, Лакан, Бодријар, Лиотар). Заправо, историја филозофије од почетка прати и метафизику и побуну против ње, али ми лакше говоримо, у једном херменеутичком смислу, о врхунцу метафизике који

се дешава у нашој епохи, као и о бунту против консеквенци тог мишљења.

Епоха посмодерне је, поред промишљања и критике традиране метафизике, радикално подвргла критици и метафизичке основе науке. Пошто смо за ту критику посебно заинтересовани, навешћемо кратак преглед основних обележја постмодерне.

Основна обележја постмодерне

Постмодерна почиње опозицијом према модерни, која врхуни у субјект-центрираном уму; она фиксира њене антиномије и патогене потенцијале. Постмодерна децентрира ум, али то не значи нити релативизирање нити спонтано фрагментирање стварности, већ одрицање од идеје целине (оног тотализујућег), која има иманентну логику претварања у вољу за моћ, у присилу у Хегеловом смислу апстрактно општег. Постмодерна не жели да прихвати разарајуће деловање аристотеловског принципа идентитета који се до модерне традира као став „или–или“ – или је нешто то или је оно, који се уградио у темеље западног мишљења, који је довео до „терора“ апсолутне јасности, а оне који по-стављају било какав *поредак* претворио у фанатике ауторитарне јасности; тако се збило да „највиши ранг заузима разумљивост за најглупље“ (Адорно). Она жели да заузме став који јој омогућава да се одрекне метафизике и фетиша принципа идентитета, који су се исказали као зла коб западне цивилизације; жели да одговори модерни укидањем појма целине тамо где он себе реализује принудом и да јасно истакне да природа није једнозначан појам и да то мора да декуражира сваки инструментални ум. Постмодерна је и улазак у еру раскида с грчкозападном цивилизацијом; то је раскид са *поретком* ствари. Означава да је неопходно превладавање моћне и тотализујуће антропоцентричне слике света, по којој се цели свет одређује с обзиром на човека, тј. субјект, који је постао империјално средиште у форми рада и капитала. Јер, чим се успоставља та моћ и човек је у власти њеног деловања а да се та моћ уопште не мора поистоветити с насиљем – он постаје њено средство. Тако постмодерно мишљење разуме догађање моћи као планетарну испреплетеност капитала и рада, при чему је та моћ ослоњена на редукцију збиље на своју логику. Зато ће и истакнути нову „логику“ у име света живота, аутентичне еманципације и плуралитета доведеног до потпуног радикализма.

Критика западноевропске науке

Нововековни човек западноевропске цивилизације неповратно је добио поверење у науку. Сваким новим достигнућем она пружа доказе свог беспредрасудног напретка. Попут поступка догматске теологије, која је канонисала забрану рефлектовања самих темеља, и нова техно-

филијска атмосфера готово да прикрива стално постојање бунта против некритичког усвајања техничких резултата. (Ова кратка напомена односи се на ситуацију „прикривања“ постојања веома дубоких и радикалних критика које се науци и техници упућују још од самих почетака. Нас највише занима критика науке наше епохе, у којој наука доживљава врхунац.)

Најчешће критике науке упућене су отуђености научних резултата, тј. измицању резултата друштвеној контроли. То је здраворазумска наивна критика положена на емпиријској самоочигледности и, најчешће, „наручена“ од центара техничке моћи. То је једна од симулационих техника којима се наука заправо учвршћује. Међутим, нема праве критике науке без критике метафизике. Управо због тога Хајдегер је незаобилазан. Као што је Кант и себе и целокупну филозофију „тргнуо из догматског дремежа“, тако је и Хајдегер ставом да је „питање бића данас пало у заборав“ наново радикално актуализирао то питање и извршио темељну критику целокупне западне метафизике. Не западајући у честе симплификације да је Хајдегер „за“ или „против“ науке, треба се увек наново враћати његовом промишљању самих темеља науке. Речју *tehne* Грци су описивали оно основно опхођење којим се открива *fizis* (грчки мишљена природа) као биће које је сабрано у самом искуству. Ту је техне име за спознају, за чињење, отварање, раскривање самог бивствујућег; техне не означава само неку „технику“ као практичну делатност, мада је и то. Значи, само техне не схвата се као средство, већ као један начин битка раскривања бивствујућег. Али, опет, техне је и умеће и *poiesis* (стварање), па је и друго име за „лепе уметности“. Оно и раскрива и ствара и про-из-води и мисли све као успостављање, по-став. Иако техне и обликује, оно, пре свега, пребива у борби за присутност бића бивствујућег. Хајдегерово интерпретација технике као начина раскривања, онога што пребива у подручју у којем се збива раскривање и нескривеност (*aletheia*), истина, има на уму управо испостављање, по-став присутности, као епохалну конституцију. Та суштина Хајдегерових разматрања показује шта је техне, као што показује и да он не испољава „непријатељство“ према техници.

Модерна метафизика, међутим, није кренула тим путем, па се техника појављује као генеалогички појам: изворно поље снаге чистог произвођења. Она постаје збир инструмената и гарантује поверење у сталан напредак. Нововековна метафизика субјективности поставља човека у повлашћени положај који себе разуме као господареће јаство које бира „по-став“ као бит технике. Тако је оно што је требало да буде у истини постављено у *присутности* на светло дана, постало по-стављено да буде сазнајни објект сазнавајућег субјекта. Иако бит технике није ништа техничко, Хајдегер је јасно рекао да је она усуд бића – усуд због онтолошке нивелације бића и бивствујућег.

Ова филозофско-етимолошка анализа се може нешто и преформулисати. Мада Хајдегер није био „против“ технике, јасно је раздвајао

мишљење и науку, додељујући мишљењу онтолошку, а науци онтичку сферу, показујући да наука „не мисли“, тј. да је она израз представљајуће мисаоне активности. Тиме је наука доспела у поље метафизике. Она је регија у којој се по-ставља све што јест, па тако само збиља у којој се човек креће постаје саодређена таквом западноевропском науком; наука се сада јавља као принуда која се препознаје у догматском инсистирању да представља једини пут до истине, да је једина форма остварења слободе и једини начин осигуране измене света.

Хајдегер је себи поставио као циљ деструкцију метафизике, али не у смислу њеног одстрањивања и поништавања њене славне традиције; он деструкцијом жели да промишља оно немишљено, оно фатално запретено, а то је онтолошка диференција бића и бивствујућег, питање о смислу и истини бића. То значи да се деструкцијом метафизике износи на светлост дана покушај метафизике да изврши онтолошку нивелацију бића и бивствујућег. Она је основа науке и технике, које су обележује света у којем живимо. Метафизика је извршила по-стављање и повезивање свега: рада и производње, науке и историје, индустрије и културе, епохалне повести и масовних комуникација – она је успоставила *по-редак*.

Промишљајући порекло технике као метафизике, Хајдегер га одређује као једно посебно догађање истине. Али, та истина је усуд модерног човека, усуд да открива смисао поствареног света, да се према њему технички и скрбно опходи, да га у откривању води каузалитет, нужност и општост; такав човеков усуд је епохално доживљавање истине као извесности (у аристотеловском смислу: *adaequatio intellectus et rei* – слагање суда са његовим предметом).

Техника као усуд ставља човека само пред одговарање јер није расположива да би могла бити питана – она је анонимна. Она чува једну тајну која је херметична и која измиче и картезијанизму, и беконизму, и хегелијанизму. Хајдегер је морао по нити водилји vlastите филозофије изокренути у апсолутну тајну, јер је свестан наивности да се дозволи да се згусне у неку апсолутну истину. И не само то, он зна да мишљење поврх технике води назад у метафизику, па је више за једно приправно мишљење и послушкивање, а не прорачунавање. У бременским предавањима (1949. године) Хајдегер држи четири предавања под насловом *Поглед у оно што јест*, у којима технику промишља као сабирање метафизике и питање о смислу бића: ту је реч о самом догађању истине, о томе да се биће повести конзистентно мисли од усуда, из разумевања бића нашег доба на основу оног догађајног које је у основи повести запада. Техника је произвођење и начина на који истина јест и начина на који она тотализује збиљу. Ту збиљу, као бескрајно поље постварења могућности у држави и друштву, она раскрива као постављање природе, њено претварање у ресурсе којима се може управљати – једном постављена природа постаје прорачунљива. Дакле, бит Хајдегеровог промишљања технике јесте по-став. Шта је по-став? То је нескривеност бића

као бивствујућег, начин раскривања да оно збиљско раскрива стање на начин испостављања; то је у бити модерне технике а да само није ништа техничко. Пошто је техника метафизика, она је у знаку заборава онтолошке диференције, при чему се тај заборав крије у тајни усуда повести бића које је једном нивелисано с бивствујућим као присутним: *метафизика је одредила живот у целини као заборав онтолошке диференције*. То по-стављено бивствујуће одувек постаје људски усуд, јавља се као апсолутна принуда, стварност у само-кретању, само-управљању, само-адаптирању – чега? *Система*. То је сада „нови субјективитет“ у којем пребива истина као усуд западноевропског мишљења; то је извориште онога касније социолошки и антрополошки манифестног – компјутерократије у високо развијеним друштвима које моделира збиљу, па се може рећи „како све право и сваки морал треба појмити као регулационе величине у кибернетици неподношљиво“ (П. Слотердијк).

„Најновији нови светски поредак“

Исцрпна анализа о „најновијем новом светском поретку“ је немогућа, пошто је „најновији нови светски поредак“ сасвим нов, па смо усред њега без могућности одмицања на неки сигурни хоризонт промишљања. За то, једноставно, немамо потребног времена, а питање је да ли ће нам он дозволити да га икада и имамо. О нечему у вези с тим ипак је могуће разговарати, и то у херменеутичком смислу: ми смо задобили продуктивну епохалну предају у којој се укрштају планови прошлости и садашњости, постоји неки продуктивитет временског одстојања у односу на модерну, метафизику и субјект-центрирани ум и, ако следимо Гадамера, добијамо неко самопоуздање пошто се у језику, као херменеутичком феномену, приказује свет и његова истина.

Тешко се може претпоставити да критика „најновијег новог светског поретка“ може бити изведена у строгој форми, и то не само због наведеног. Она не може бити тако изведена јер „најновији нови светски поредак“ није ништа ново, јер би то значило системом критиковати систем, рационалношћу критиковати рационалност, логиком критиковати логику, науком критиковати науку, неким новим *поретком* критиковати *поредак*. Критику је веома тешко спровести можда и због тога што „најновији нови светски поредак“ није оставио никакав слободан простор пошто је извршио тотализацију целокупне збиље.

„Најновији нови светски поредак“ присваја баштину субјект-центрираног ума

Учили смо да је субјективитет, тј. субјект-центрирани ум, темељ модерне. Он је створио новог човека пуног самопоуздања, који неограничено рефлектује о објекту сазнања. Последица тога су величанствена

здања субјективног духа (антропологија, феноменологија, психологија), објективног духа (право, етика, морал) и апсолутног духа (филозофија, религија, уметност).

Модерна је, утемељујући науку на непобитним логичким принципима, предала цивилизацији осигуравање њеног неограниченог раста. Тако се садашњи цивилизацијски *поредак* нашао у апоретичној ситуацији: да наследи фундаменталне појмове филозофије субјективности и, истовремено, надмаши њен капацитет решавања проблема. Било је неминовно да се савремена цивилизација афирмативно постави према нарастајућој комплексности модерног друштва, али да напореда с тим трага за „новом“ субјективношћу. Дакле, баштињењем субјект-центрираног ума „*најновији нови светски поредак*“ *наставља метафизичку традицију*.

„Најновији нови светски поредак“ уводи „нову субјективност“ – Систем

Субјективност модерне смеђује „нова субјективност“ – *Систем*. Уместо односа од унутра – напоље између спознајућег субјекта и спознатљивих предмета, успоставља се однос систем – околни свет. Активитет и продуктивитет субјекта у модерни конституисали су спознаја света и самоспознаја, па и у „новој“ субјективности жели да се одржи иста шема. То значи да се систем не може односити на спољни свет а да се не односи на самог себе и да рефлексивно не положи рачун о самом себи. Ту се улази у велику потешкоћу, јер се системово јаство не може згуснути у Кантово „Ја мислим мора моћи да прати све моје представе“ (у трансценденталну аперцепцију). Због тога системска теорија свој самооднос мора поставити (али не фихтеански) *синтетички произведеним идентитетом самосвести*. Такав модалитет самоодношења подразумева појединачне системске учинке у њиховој функционалној интеракцији, чиме се добија једна структура појединачних самоодношења која не може произвести самоизвесно средиште у којем би се систем себи представио и знао о себи у облику самосвести. На тај начин се раздвајају рефлексивност и свест система у „новој субјективности“. Некадашње кретање субјективног духа замењено је кретањем теоријских модела који сада чине иманентно кретање логичког смисла унутар новог субјективитета – система. У експлицитној форми тај став се може формулисати овако: *систем бесконачно сазнаје спољни свет, а о себи нема никакву самосвест*. Ту судбину која је задесила систем сматрамо одлучним местом. На то имамо право због обиља емпиријског материјала, који готово предонтолошки осећамо: како је могуће подвргнути себи сваки аспект природе и истовремено је уништавати, како је могуће овладати нуклеарном енергијом и направити оружје за уништење, како је могуће направити рачунар да би он рачунао квоцијент

интелигенције код деце (једна од бенигних апликација), како је могуће уопште такво неслагање између епистемолошких и филозофских образаца садашњег доба? Отуда садашњи човек доживљава кретање капитала, технологије, комуникације и политике као кретање слепих сила. Моћ „најновијег новог светског поретка“ је у монополисању моћи, знања као моћи. Метода те моћи симболизује привид апсолутне провидности, прегледности, а реално – потпуне непровидности. Или, ми осећамо да систем манифестује снагу разарања и саморазарања, док је наивна рецепција тог феномена већ формулисана као „распад система“.

Наведена тешкоћа није једина коју је произвело преношење парадигме субјективности модерне на системску парадигму. Традирани појмовни апарат класичне филозофије субјективности који је био центриран око бића, мишљења и истине доживео је ревизију у системској парадигми – тиме је та парадигма задобила неонтолошке културе. Наиме, једино је системско-теоријско истраживање схваћено као подсистем (научног и друштвеног система) који поседује властити околни свет. Тиме је системско-теоријско истраживање упало и у неке друге околине које одувек поседују онтолошке премисе уређених бивствујућих, или семантичке премисе света постојећих стања ствари који се односе на асерторичке судове. О тако уређеном свету цивилизација има предонтолошка и преегзистентна искуства која осигуравају необмањивост реда ствари искушаних чак и на здраворазумском нивоу. Неонтолошка артикулација система такве ствари или гура у страну, или над њима врши насиље. И ту имамо обиље емпиријског материјала: религији се приступа „системски“, али се исто тако цркви оставља да реши проблем абортуса, „системски“ се приступа проблему људских права, системско-теоријски се утемељују демократије, али и цивилизација може да буде срећна јер би разапињање човека – Божијег сина било спречено да је за то знала „комисија за људска права“.

„Најновији нови светски поредак“ путем технологије обнавља своју повесност и историчност

„Најновији нови светски поредак“ чини аисторијску категорију јер не рефлектује своја претходна стања, а камоли темеље. То не успева стога што стално напредује. То не може ни због тога што је свака антрополошка супстанца ухваћена у мрежу иререверзибилне комплексности чија се верификација и плаузибилитет одувек не доводе у питање. Чим се човек задеси усред тог света он је у задатим околностима и његов *modus vivendi* постаје адаптација на постојећи нормативизам и сарађење будућности.

Све сфере друштвеног живота су већ измоделиране, тј. у средишту подсистема система одлучивања налази се модел чија се прихватљивост мери брзином адаптације. Ту брзину обезбеђује технологија која је

„ожичила“ формалну логику, која је, истовремено, топос истине. Модерни човек не може тако брзо да се пробије и, популарно говорећи, стигне од постварене збиље до чипа. Због тога и учествује у конституисању повести „најновијег новог светског поретка“, подржавајући га неодношајно. Отуда се и повест сваког *поретка*, па и „најновијег новог светског поретка“, надаје историји у форми напретка. *Поредак* као уређена логичка структура има свест о себи једино у форми напретка, и отуда је напредак одувек у центру интересовања свих чувара истине. У томе, вероватно, треба и тражити извор технофилије нашег века.

„Најновији нови светски поредак“ имплементира интерсубјективност

Стално пратимо траг преузимања субјективности и њено преношење у парадигму система. Ми знамо да Ја не може да буде објашњено без другости, без интерсубјективности, и тај моменат у различитим филозофијама има различите консеквенце.

Позитивистичка оријентација „најновијег новог светског поретка“ дистрибуирала је интерсубјективност у различито артикулисане групе, друштва, фондације и каритативне институције како у оквирима партикуларне државе, тако и у међународним оквирима. Основни задатак тих институција, којима руководи субјективност – систем, није, како се обично мисли, да одложи и спречи напетост, већ да их перманентно симулира и да тиме учвршћује *поредак*. То је велика игра симулације интерсубјективности и комуникативне рационалности. Имплементирана (ту реч намерно преузимамо из вокабулара садашње технологије) интерсубјективност чува неограничене потенцијале симулације. Илуструјмо то једним подужим цитатом (Ж. Бодријар: *Симулакруми и симулација*): „Наше животе не парализује директна претња атомског разарања, леукемише их одвраћање. А то одвраћање долази отуда што је чак и стварни атомски сукоб искључен – унапред искључен као евентуалност стварног у једном систему знакова. Цео свет се претвара да верује у стварност те претње..., али на том нивоу управо не постоје стратешки ризици, а сва се оригиналност ситуације састоји у невероватности разарања... Не постоји више субјект одвраћања, ни противник, ни стратегија – то је планетарна структура поништавања ризика. Атомског рата, као ни тројанског, неће бити. Ризик нуклеарне пулверзације служи само као изговор за усавршавање оружја... али то усавршавање превазилази било коју сврху у толикој мери да и само представља симптом ништавности – за установљавање неког универзалног система безбедности, затварања и контроле, чији се одвраћајући ефекат уопште не односи на атомски сукоб... него пре на много ширу могућност сваког стварног догађања, свега што би представљало догађај у општем систему и разбило његову равнотежу“.

Одржавање интерсубјективности не би било могуће без експерата који од *поретка* добијају задатке које су сами наручили. Они уобличавају целокупну циљно-рационалну делатност одређеног савременог друштва због тога што им ниједна сфера (чак ни теолошка) није измакла контроли. Језик којим они говоре посебно је питање, које нема референта у стварности баш као што, на пример, савремени капитал нема референта у стварној производњи – то је систем означитеља без стварног означеног. Све у свему, популацију савремених друштава чине експерти, експерти једни за друге и целокупна планетарна питања. Експерти су „чувари“ објективности и рационалности, а пошто се наука „поноси“ аксиолошком неутралношћу, експерти су анонимни људи, људи утваре, јер баш та наука производи заменљивост сваког који сазнаје.

Поредак и нова стварност

Можда за нову стварност важи оно што Адорно каже у *Minima Moralia*: „Живот не живи“. Изгледа да се дошло до сазнања да је постојећи редуccionистички реалитет оштећен у свакој форми искуства.

Садашњи човек је у савременој цивилизацији положен између технофилије и технофобије, и око тога није могуће ништа учинити; ту као да нема ни победника, ни побеђених. То нерешено питање као да означава крај збиље, крај филозофије. Ипак, морамо остати у том пакленом кругу и мислити да ли се заиста филозофија растворила у технизирану науку или постоји једна прва могућност из које је филозофија проистекла, али и коју је давно напустила. Ми тиме тражимо смисао, а не никакву сигурност успешног мишљења. Одговор на мишљење не може прорицати будућност, јер би то значило да оно има почетак и крај, а то је већ метафизички категоријални апарат. Истинито мишљење жели да раскине с оним што се само по себи разуме, а то је сада научно-технички универзум. Савремени *поредак*, „најновији нови светски поредак“, јасније него икада раније износи на видело апоретику ума о којој сада имамо планетарне доказе. Али, ти докази не доводе још увек савременог човека до потпуне свести о њима, јер је тај човек пун поверења у технологију, која је резултат деловања тог ума.

Нова стварност (у смислу ове расправе) може се обухватити именом за читаву једну епоху која се најчешће назива постмодерна. Како се постмодерна односи према модерни, према свету садашњице, којим путевима еманципације трага? Да ли наша стварност већ полако идентификује неку тачку нагомилавања еманципаторских идеја или је у основи постмодерне једна идеја укидања једног једноставног рационалног ума у игри плуралних рационалности? Да ли би на нас умирујуће деловало да кажемо да је цивилизација прошла: а) епоху вере, б) епоху

знања и да улази у в) епоху мишљења? Шта год даље да кажемо о полемикама које се воде о новој стварности и *поретку*, није наше да их закључујемо већ је корисније да се ти спорови држе у тензији, у отворености, да се филозофија даље мисли, да се дође до „муке мишљења“.

Најдубљи пробој постмодерне извршен је у правцу разбијања метафизике као основе целе реалности. То је окосница побуне против модерне, о којој смо довољно рекли у смислу њене релеванције за успостављање сваког *поретка*, па и „најновијег новог светског поретка“.

Ипак, резимирајмо још једном: грчки појам логоса (тај изузетно сложени појам „превешћемо“ са умни говор, биће) модификовао се полако од Декарта до Хегела, да би у модерни завршио као апофантички логос (којим се нешто тврди). Умско, рационално и логичко понудило је у облику заокруженог система објашњење целокупне збиље. Та филозофија у облику апофантичког логоса (C=Π) хоће да искаже све као и наука, да субјекту припада предикат, да се прикаже као хипокеи-менон (оно што лежи у основи) – међутим, када је у питању човек то постаје највећа илузија. Инаугурисан је „научни поглед на свет“ који представља по-стављајућу метафизичку веру да је теорија основ за стратешко деловање које води у борбу за интерес који се прогласи за интерес целине друштва, што је, у ствари, онтотеолошки принцип људске реалности схватања друштва које одређује теорија као носилац знања измене света. Субјективност и субјект-центрирани ум, метафизичка рационалност, омогућиле су тотализацију света (истина је целина) – због тога је субјект-центрирани ум у 20. веку завршио као тоталитарни ум. На основни резултат модерне указује питање које је формулисао Вебер: који је ланац околности довео до тога да се на западу развије овај тип цивилизације? Наука је основ европоцентризма. Рационалност је довела до „рашчаравања“ света, до десакрализације света, потискивања митског и магијског. Али, где је у свему томе човек? Кјеркегор ће узвикнути: „Није ваљда само ум крштен?“ Читава Шопенхауерова филозофија указује на то да су сви људи који са онтотеолошко-есхатолошке позиције увећавали људску срећу у ствари унесрећитељи, те да се морамо одрећи усрећитеља. Због тога је, поред осталог, 20. век прогрес технологије, али и прогрес несреће.

Цивилизација је дешифровање тих дубоко запретених процеса увек тражила, па и сада, у идеји спаса, јер је према њој напросто гурана. Идеја спаса има дугу историју превасходно у религијама, али и у уметностима и филозофијама. Колико год је чиста, она имплицира прагматику моћи, јер таква идеја и у позитивном и у критичком захтеву тежи остварењу потпуне истине. Такве идеје веома брзо доживљавају секуларизовану метаморфозу, брзо се одвајају од теолошког или утопијског, па теже да се тотализују или успоставе неку врсту нео-теолошког месијанизма. Питати се сада о истини идеје спаса значи питати се о

аутентичној повесној свести, а то значи мобилисати до сада неманифестне способности ума.

Који су други путеви? Хајдегер је извршио деструкцију метафизике (ума), Дерида деконструкцију, а Хабермас предлаже реконструкцију ума, тј. једну нову рационалност. Хабермас полази од Адорновог појма негативне умности и радикалне критике западног рационализма, и у томе налази темеље могуће „критичке теорије друштва“. Поред тога, преиспитивањем Хегеловог јенског периода, Хабермас установљава разлику између инструменталног деловања очитованог у раду и комуникативног деловања које је положено у језику, али се манифестује и у неким другим интересубјективним односима. Он идентификује промену парадигме тиме што установљава да парадигму производње замењује парадигма споразумевања; или, другачије речено, традираном облику рационалности Хабермас нуди алтернативу интересубјективног рационалитета. Тај облик рационалитета омогућава онима који суделују у интеракцији да примењују асерторичке судове, нормативне и експресивне ставове како би подржали и усагласили своје деловање. Заокружење тог приступа постигнуто је увођењем појма „свет живота“ (феноменолошко по оријентацији, а формално преузетог од Дилтаја), који у позадини интересубјективног деловања артикулише облике солидарности, интеграције и индивидуације; тако култура, друштво и индивидуалитет постају структурне компоненте света живота. Да тако успостављен активизам не би остао празан, Хабермас ће уобличити етику консензуског типа. Он жели да сачува сам појам ума, јер је постојала, и постоји, веома радикална тенденција да се он прогна из филозофије – због тога се и предлаже комуникативна рационалност. Хабермас, дакле, хоће промену парадигме путем комуникативног деловања и у центар интересовања ставља појам света живота као изворнији, испитујући како се обликује идентитет комуникационе заједнице. У плодној и дуготрајној полемици са праксис-филозофијом Хабермас ће заступати став да се рационална интересубјективност не решава парадигмом производње, већ напретком у сфери света живота. Грешку праксис-филозофије Хабермас идентификује у постављању једног макросубјекта (на пример, радничка класа) који мења свет и има право да све инструментализује у име слободе – тако се све претвара у стратешко деловање. Он ту поново види једну метафизику субјективитета, један картезијански *cogito*, који путеве еманципације веже за један део друштва, за субјект знања који мења свет. Критика се односи на то што није схваћена комуникативна природа ума, што је већ уочио Аристотел; равнотежа између епистеме (знања) и топичког фронеzisа (општа места која се јављају као резултат нашег друштвеног искуства).

Нова франкофонска школа постмодерне, чија је основа мишљења постструктурализам, поставља за основни циљ да субјект-центрирани ум модерне децентрира. Укратко, постмодерна се представља као специфична сензибилност и ново искуство. Она не жели да упадне у

догматизам апологије и одбијања и да се представи као ригидни филозофски скелет за дисквалификацију модерне као рационалитета и колонизирања света живота. Али, она дискредитује филозофију која је била подударна са системом; она не дозвољава себи „велике мета/приче“ (Лиотар) због тога што је свет претворен у ништа и што је институционализована могућност катастрофе. Она се залаже за рационалност која није умна, већ за оно пресудно еманципаторско, промену света живота, комуникације засноване на некој другој рационалности, можда „плуралној рационалности“. Постмодерна филозофија је пред проблемом како да сабере јединство у мноштву, она тражи један језик, отворен у свим правцима, којим би се описао радикални плуралитет, дисконтинуитет, облици фрагментирања, не-представљивост, један језик ироније који може да чува неопходну неодређеност и одлаже сваку предетерминисаност. Она жели да прибави свест о евидентном губитку интереса за будућност коју испољавају савремена друштва, као и свест да тражена истина буде у вези с аутентичним „бићем које се брине“, а не да истина лежи ван тог живота, у слагању с логичким судом, негде отуђено и због себе саме.

Радикализацијом плурализма и отварањем према непринудном постмодерна не жели вулгарно да се противстави модерни и поништи еманципаторске и просветитељске подухвате које је модерна истакла у борби против тлачења, неправде и незнања; она само жели да каже да се до тог циља не долази методским праћењем позитивистичког модела. До тога се не може доћи а да се не отворимо ономе што нисмо и што нисмо никада били, јер ако јесмо и јесмо оно што смо били, онда смо на страни логике смрти која по-ставља све у ствар, анорганску твар, онда смо на страни логике танатоса двадесетог века. Постмодерна мора помоћи мишљењу, не уму, који је у дубокој кризи и у немоћи да објасни *поредак* концентрационих логора, *поредак* планетарне патње, *поредак* репресије, *поредак* система; мишљењу које бежи у резигнацију и солипсизам, или, ако је виталније, у цинизам и иронију.

Постмодерно мишљење се изгледа полако конституише у позадини произведене дихотомије система (поретка) и света живота, и има велике потешкоће да обави било какву продуктивну синтезу. Отуда и П. Слотердијк најављује да би криза филозофије могла бити резултат „парализе њене синтетичке потенције“, а тиме и жели да се каже да се нови човек налази у ери преумљења и да на систем не може одговорити системом. Ми морамо открити криптичне механизме машинерије моћи, моделског мишљења и машинске интелигенције. Треба учинити покушај да се дође до једне херменеутике науке, посебно херменеутике природних наука, која би била у темељима постметафизичке филозофије. Тако би савремена наука била у могућности да обави над собом херменеутичку рефлексију, да саму себе разуме (а не објашњава), да рефлектује своје темеље, а да ли је таква критичка херменеутика способна да се и сама плурализује, друго је питање.

„Најновији нови светски поредак“ и ми – та релација се сада уобличава у питање које има природу изнудице: Како одговорити на „најновији нови светски поредак“? О устројству тог питања могло би се рећи, прво, да је природа те упитаности наивна, јер се ради, у ствари, о већ постављеној безупитности постојања једног бивствујућег који се зове „нови светски поредак“ и, друго, да се ради о афективној рецепцији „новог светског поретка“; о некој врсти супротстављања, nelaгодности или, можда, о одушевљењу њиме. Пропитивање о „новом светском поретку“ наиван је став који полази од трајности основе где је све одлучено. Та трајност се једино може уздрмати пропитивањем откуда тај саморазумљиви „нови светски поредак“ узима своје право.

Налазимо се на крају једне епохе која је за нас значила „марксистички поглед на свет утемељен у филозофији дијалектичког материјализма“. Нипошто нам није намера да улазимо у било какве идеолошке експликације, још мање у дневно политичка објашњења (којима смо преплављени), већ само подсећамо на оно што је значајно за нашу расправу: тај поглед на свет је одувек имао претензија да буде и „научни поглед на свет“. Односно, ми смо тај „поглед на свет“ традирали од совјетског револуционарног покрета, који је, са своје стране, до тог погледа дошао код Хегела Марксовим посредовањем. Наиме, „показало се да је бољшевизам најреалистичнији, најмање утопијски јер је најбоље одговарао ситуацији у целини, онаквој каква је она била у Русији 1917 – он је био најоданији неким исконским руским традицијама, руским трагањем за универзалном (подвукао С. Ј.) правдом у друштву схваћеном максималистички...“ (Н. Берђајев). То опште, универзално, обухватно, системско код Хегела у руској револуционарној рецепцији адекватно је посредовао Маркс, који постаје идеолог – филозоф светског пролетаријата с циљем стварања тада „новог светског поретка“, који је имао формулу „Пролетери свих земаља уједините се“. Тако се десило, у Хегеловом духу, прелаз од нужности ка слободи; револуционарност је схваћена као нов тоталитет, обухватни поглед на свет.

Тако се десило да смо се и ми нашли усред „научног погледа на свет“, третирајући научно сваку регију стварности, али испољавајући посебан афинитет баш за „науку и технику“. Сматрало се да је било каква интеракција нас и света могућа само путем науке, технологије, научно-технолошког прикључења Западу и „новом светском поретку“. Сада, одједном, десило се да смо затечени, да не можемо да разумемо нашу епоху, да смо усред ничега. Трага се за противодговором, а њега нема: некада се тражи нека претпостављена мистична снага закопана у прошлости, некада се вапијући обраћа пријатељима, некада се позивамо на међународне норме које планетарно важе (сем за нас).

Шта обележава наш садашњи положај? Ми тренутно представљамо изузетно интересантан објект спознаје „новог светског поретка“. То је

једна глобална лабораторија у којој се бесплатно обављају експерименти из свих регија позитивног мишљења: антропологије, социологије, међународног права, економије, медицине (патологија, психијатрија, хирургија, педијатрија итд.), ратне вештине, логистике итд. Експерти врше аквизицију експерименталних података да би могли да обаве идентификацију параметара и синтезу свих регионалних и глобалних модела сваке од наших веома комплексних ситуација. Тако огроман волумен прикупљених података обезбедиће хиљаде експерт/година „научноистраживачког“ рада, који ће допринети „прогресу“ позитивне науке. То „објективно“ сагледавање (експерти се налазе на аксиолошкој дистанци од предмета рада) наше ситуације од стране експерата, од научника до дипломата, уноси у нас неку врсту нелагодности, беспомоћности, фрустрације и дефетизма.

Један могући одговор на „нови светски поредак“ стигао је из САНУ: од 15 – 19. јуна 1992. одржан је скуп *Српски народ на почетку новог доба*. У уводним предавањима Д. Каназира: *Савремена кретања у природним наукама*, и Љ. Ракића: *Наука и будућност*, недвосмислено се каже да наш адекватан прикључак савременим светским токовима мора да обезбеди наука.¹ Предложени алгоритам је јасан: ако будемо развијали нашу науку, ако „стратешке одлуке препустимо експертима“ (влада експерата), ако волунтаризам заменимо „процесима објективног доношења одлука“ итд., итд., а за то нам је потребна технологија, рачунари н-те генерације, експертни системи, вештачка интелигенција итд., итд., ако кренемо тим већ осигураним путевима, поништићемо кобно наслеђе отоманског ропства, комунизма, Коминтерне, Броза, самоуправљања, несврстаности, Ватикана, балканизма, примитивизма, непросвећености и – постати уважени члан „новог светског поретка“! Или, другим речима: ударити науком на науку, системом на систем. Безизгледност нашег положаја огледа се баш у ставовима тих институционализованих носилаца наше научне свести. Они, наиме, уопште не доводе у питање ту опасну саморазумљивост садашње стварности (па и „новог светског поретка“), они не излазе из фазе пред-мишљења које безупитно усваја трајност основе инструменталног ума, њихов став је наивни став *par excellence*, они нису у стању да сагледају по-став циничног ума наше епохе.

Пред нама је изузетно тежак задатак пропитивања саморазумљивости садашње епохе и утврђивања откуд она тако арогантно црпе своје право. Ми морамо извести беспошtedну ревизију готово свих наших схватања наше историје – *ми морамо*, хајдегеровски речено, *изабрати*

¹ Или сасвим експлицитно: „Изменом хемизма мозга, а то се данас у Америци интензивно изучава, могуће је од једне недемократске свести, направити демократску свест“. Ко је ово рекао? Ј. Менгеле? Не! Љ. Ракић у наведеном предавању!!!

себи историју. Али, то је питање посебно колективног и замашног пројекта, јер, чини се, једино да такав подухват има неопходно достојанство.

*

О „најновијем новом светском поретку“ који се креће у анонимности, прерушава и симулира себе не може се донети дефинитиван закључак. Ми само знамо да његово устројство припада метафизици. Наша епоха не може „наести“ на давање рецепата у борби против „најновијег новог светског поретка“. Пред нама је једно велико преумљење наше стварности. Мора се утрти пут мишљењу у разликама, јер оно ништи апсолутну истину сваког *поретка*, па и „најновијег новог светског поретка“. У смислу тих разматрања, наше време гледа на цивилизацију у којој одувек један *поредак* смењује други.

Можда постоји једна „оперативна“ алтернатива, коју је предложио Арнолд Тојнби: „Или ћемо изабрати хаос и силу, да борба свих против свих одређује нашу будућност, или се пак најповољније постављене нације или групе унутар једног друштва налазе спремне да пристану на вишу меру социјалне правде и економске једнакости“.

На бранику Европе, против новог светског поретка

Драгош Калајић

Аутор у „новом светском поретку“ види последњи пројект и напор вековне псеудоимперијалне тежње интернационале финансијског капитала да овлада светом, користећи политичку и војну силу САД. Порекло тог пројекта препознаје у лабораторијама и радовима Савета за спољне односе (*Council on Foreign Relations*), установе која већ деценијама снабдева спољну политику САД главним смерницама и кадром. Следећи историју те установе, почевши од тајног друштва масонско-социјалистичких реформатора британске империје, *The Round Table*, створеног крајем прошлог века, аутор осветљава генезу и развој псеудоимперијалног пројекта, сада званог „нови светски поредак“.

Опажајући геополитичке разлоге померања центра моћи интернационале финансијског капитала из Лондона у Њујорк, након Првог светског рата, аутор приказује историју америчког интервенционизма као пројекцију наведених тежњи у знаку једначине: рат једнако просперитет.

Историјско искуство учи да САД, по трећи пут у овом веку, сада настоје да сачувају своју привредну и политичку моћ од пропадања на штету Европе, посредством дестабилизације и подривања суверенитета европских држава, потчињавања њихових привреда и растварања европских народа таласима имигрантских маса „Трећег света“.

У погледу одбране СР Југославије од снага „новог светског поретка“, аутор предлаже холистички концепт, органско јединство свих елемената одбране, од политике, културе и економије до оружаних снага, под управом метаполитичког тела, с много већим дужностима и одговорностима Војске Југославије од постојећих. Аутор сматра да је у свим предоченим доменама одбране неопходно извршити коперниканске квалитативне преокрете ради ваљаних одговора на изазове претњи.

Вредност сазнања и у домену истраживања битних силница и циљева псеудоимперијалног пројекта званог *нови светски поредак* зависи од просторне и временске далекосежности спознајног видокруга. Стога, није препоручљиво да се разматрања почињу од часа када је – према увреженој политичкој легенди, дакле, из ђаскања председника САД Џорџа Буша и генерала Скоукрофта, на брзом чамцу *Fidelity*, током рибарења а пред операцију „Пустињска олуја“ – произашла синтаagma *нови светски поредак*, као сажета генералска дефиниција

председничких жеља и визија. Та синтагма је само последњи радни наслов вековних тежњи интернационале финансијског капитала да овлада светом. Уосталом, филолошка оптика може лако открити њена прва учесталија појављивања током седамдесетих година овог столећа у интерним документима америчке администрације, и, надам се, у радovima главне лабораторије америчке спољне политике, *Council on Foreign Relations* (Савет за спољне односе), објављиваним на страницама одговарајућег гласила „Foreign Affairs“.

Порекло идеје „новог светског поретка“

У наведеној литератури структуру „новог светског поретка“ најпотпуније приказује Ричард Гарднер, у раду под насловом *Трновит пут у Светски поредак*, објављеном у часопису „Foreign Affairs“ од априла 1974, где се посебно истиче пројекција уништења суверенитета свих држава: „Ако одмах не створимо Светску владу, не извршимо ревизију Повеље ОУН и не опуномоћимо светски суд да има највећу власт – неће бити прогреса. Једном речју, 'дом светског поретка' треба дизати од темеља а не од крова. Још непосредније речено, око појма националне суверености треба створити обруч делимичне али сталне ерозије, чиме ће се постићи много више него застарелом техником 'фронталног напада'.“ Међу десет главних услова за уништење суверенитета нација и држава које Гарднер пројектује, посебно је значајан последњи, који се управо остварује: „Неопходно је проширити домен деловања оружаних снага ОУН, на све секторе глобалних ратних жаришта... у којима ће такве снаге имати задатак патролирања интернационалним граничним и осталим демаркационим линијама, уз надзор слободних демократских избора у свим земљама и уз верификацију спровођења политике оружаног немешања.“

Основни циљ потпуно развејава сваки привид противуречја у наведеном исказу: политички избори су „слободни“ и „демократски“ само ако служе ерозији националног и државног суверенитета, дакле „демократије“. По аналогији и на основу непосредног искуства, може се закључити да тај услов изискује вештачко подстицање ратних жаришта као алибија за интервенцију оружаних снага ОУН у служби успостављања свевлашћа господара „новог светског поретка“. Најсажетију дефиницију тог поретка дао је 1991. године банкар Дејвид Рокфелер, ментор *Council on Foreign Relations* и председник „Трилатералне комисије“, на заседању „тајне надвладe света“: „Савремени свет ће бити савршенији и уравнотеженији ако успоставимо једну светску владу. Наднационална власт светских банкара и интелектуалних елита има првенство над правом народа на самоопредељење а то је начело које смо и следили током векова.“¹

¹ Леонид Охотин: *Тржишна идеологија Звери*, „Дуга“, бр. 494, Београд, 1993.

Исказ Дејвида Рокфелера упућује на сагледавање порекла идеје „новог светског поретка“ кроз векове. Најдалекосежније спознајне перспективе воде ка месијанизму и псеудоимперијализму *Старог завета*, ка комерцијалној теологији и штедилејској моралистици јеврејске и протестантске религије, у којима су зналачка истраживања Вернера Зомбарта и Макса Вебера² непобитно разоткрила покретачки дух либералног капитализма и одговарајуће демоније економије, ослобођене свих кострети буржоаским револуцијама и владавинама „трећег сталеза“. Сада та демонија поприма планетарне размере похлепе, оличене и пројектом „новог светског поретка“.

Непосредно порекло псеудоимперијалног пројекта најбоље се може објаснити на основу трага који пружа управо *Council on Foreign Relations*. Реч је о установи основаној 1921. године залагањем истакнутих чланова интернационалног друштва *The Round Table* (Округли сто), посвећеног ширењу и квалитативном преображају британске империје и хегемоније. *The Round Table* је спољни круг тајног друштва, које су 1891. године, унутар енглеске масонерије, основали Вилијам Стид, „мајстор мишљења“ викторијанске епохе, и Сесил Роудз, творац Родезије и сувласник (са банкарима Ротшилдом, Беитом и Барнатом) велепредузећа за експлоатацију злата и дијаманата у Јужној Африци *Consolidated Gold Fields* и *De Beers Consolidated Mines*), чији су интереси призвали неславни ратни поход британске силе против Бура. Тај спољни круг основао је, 1909. године тестаментарни наследник Сесила Роудза, Алфред Милнер, ради даљег „ширења англофонске идеје“ (*extension of the english-speaking idea*). Наведена синтагма је подразумевала коришћење развоја британске империје и хегемоније као средства за остварење месијанског пројекта – успостављања светске владе, под управом колегијума „иницираних“.

Располажући фондовима Сесила Роудза и издашном финансијском подршком великих лондонских банака, Алфред Милнер је ширио мрежу утицаја свог друштва оснивањем филијале (*The Round Table Groups – групе Округлог стола*) широм англофонског света: од Енглеске, преко Јужне Африке, Индије, Новог Зеланда и Аустралије, до САД и Канаде. Састављене од изабраних и истакнутих чланова локалних владајућих структура, те групе су имале задатак да стварају духовне и материјалне услове за остварење псеудоимперијалног пројекта, званог *Rule Britannia*, у широком спектру политичке стварности, од универзитетских катедри и медија масовних условљавања до средишта законодавне и извршне власти. Активизам те интернационале је имао знатног удела у низу великих предузећа на светској сцени политике 20. столећа, од ступања војне силе САД у Први светски рат, преко финансијске и политичке подршке Октобарској револуцији, до оснивања Друштва

² Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Religion und Soziologie*, III, Tibingen, 1924; Werner Sombart: *Die Juden und Wirtschaftsleben*, Lajpcig, 1911.

народа у Женеви, прве структуре легализације и успостављања светске навлдаде.

Council on Foreign Relations, чији је први и главни кадар потицао из *The Round Table Groups* – попут Волтера Липмана, Алена Далса, Цона Фостера Далса или Кристијана Хертера – био је и остао најдалекосежније предузеће интернационале за „ширење англофонске идеје“. Статут те установе је дефинише као истраживачко друштво чији су циљеви „обезбеђење сталног дијалога о интернационалним питањима од интереса за САД; окупљања специјалиста дипломатије, финансија, индустрије, образовања и наука... ради стварања и подстицања интернационалног духа у америчкој јавности, уз сарадњу са владом САД и интернационалним организацијама...“

По правилу прикривања битних намера иза реторике општих места модерног хуманизма, у статуту нема ни помена о псеудоимперијалним и мондијалистичким циљевима *The Round Table*, али и наведени период јасно предочава барем главно средство, у знаку објаве рата америчкој традицији изолационизма. Већ деценијама америчкој спољној политици и одговарајућој администрацији *Council on Foreign Relations* пружа главне кадрове и идеје, програме и стратешке опције, од Хенрија Кисинџера и Збигњева Бжежинског до пројекта „новог светског поретка“. Може се закључити да је америчка спољна политика пуки сервис псеудоимперијалних амбиција интернационале финансијског капитала.³

Мере против земље

Оснивање *Council on Foreign Relations* (са седиштем у Њујорку, уместо у Лондону, како је првобитно замишљено) чини део стратегије *The Round Table*, која је тежила преображају британске империје у светску федерацију или конфедерацију англофонских земаља. Тим пројектом су биле обухваћене и САД и Канада, па је било предвиђено премештање центра империје из Лондона у Вашингтон. Судећи по документима, такав пренос био је смишљен као британска цена реинтеграције САД у свет матице. Пројектанти су се уздали у лојалност америчких политичких елита, углавном припадника масонерије, оданих ауторитету Велике ложе Енглеске.

Ипак, предочени пројект је почивао на дубљим разлозима, које посредно откривају радови еминентних геополитичара те епохе. Према

³ Међу материјалима и документима који су нам доступни, ради проучавања позадине и корена „новог светског поретка“, изванредну историографску вредност има дело др Carroll Quigleya, *Tragedy and Hope* (The Macmillan Company, New York, 1966). Професор историје принстонског и харвардског универзитета, те припадник либерално-финансијског естаблишмента САД, др Carroll Quigley је написао наведено дело као апологију утицаја финансијске олигархије на политику, али је оно убрзо по изласку из штампе било заплешено и забрањено, јер је било крцато чињеницама које имају компромитујући смисао.

геополитичкој катедри Рудолфа Кјелена, Великој Британији су недостајали, и недостају, три основна елемента за суверено суделовање у светској динамици геополитичких процеса: одређена територијална ширина, територијално-етничка кохезија и слобода кретања.⁴ Стога је у праву енглески геополитичар Ричард Роден када тврди да Британци уопште не могу мислити о својој геополитици, већ само о својој стратегији и својим виталним интересима.⁵ На другој страни Атлантика, САД поседују сва три елемента неопходна за светску геополитичку активност, политичке, економске и војне природе. Ту је недостатак стварне етничке хомогености или кохезије, бар привремено, надомештен сурогатом званом „америчка нација“, створеним системом масовног условљавања и искорењивања, односно затомљавања меморије порекла и одговарајућих културних особености.

Може се закључити да су САД, преузевши од Велике Британије улогу светске силе, извршиле геополитичку нужност, на коју је указивао адмирал Механ, већ почетком 20. столећа, залажући се за „ново уједињење англо-америчке моћи“. Наравно, он је то уједињење видео превасходно кроз оптику императива очувања и ојачања политичко-поморске владавине светским просторима: „САД и Велика Британија имају исту географску ситуацију и то их усмерава ка истом правцу. Велика Британија данас није више само острво или бар није острво способно да буде ваљана основа за стварну светску империју, засновану на хегемонији морима.“

Анализирајући Други светски рат као борбу за „велике просторе“, Карл Шмит је, следећи мисли адмирала Механа, луцидно опазио да британска империјална сила има преку потребу „за много већим и снажнијим острвом које одговара управо Сједињеним Америчким Државама. САД имају 'острвски карактер' јер им не прети никаква континентална војна сила. Оне представљају, у географском и стратешком смислу, једно централно и широко острво, примерено модерним просторним димензијама и светској ситуацији. Полазећи од таквог острва, светске и поморске империје, коју је извршавала Велика Британија, може да и даље буде извршавана као англо-америчка светска и поморска империја.“⁶ Може, али и не мора, како је потоња историја показала, у знак потпуне деградације Велике Британије, којој су САД узеле или одузеле скоро сва колонијална богатства и све инструменте те атрибуте империјалне моћи. Наведене геополитичке силнице потврђује и чињеница да је већ после Првог светског рата интернационала финансиј-

⁴ Rudolf Kjellen: *Die politischen Probleme des Weltkrieges*, 1916.

⁵ Peter Richard Rohden: *Seemacht und Landmacht. Die Gesetze ihrer Politik und ihrer Kriegführung*, Lajpcig, 1942.

⁶ Carl Schmitt: *La lotta per i grandi spazi e l'illusione americana; u Scritti politico-giuridici*, Peruda, 1983.

ског капитала преместила свој центар из Лондона у Њујорк. Дакле, саобразно потреби за широм, континенталном основом псеудоимперијалне власти и хегемоније.

Са становишта интереса и циљева интернационале финансијског капитала, Први светски рат је служио рушењу великих препрека, оличених у три велике европске и хришћанске империје, а Други светски рат успостављању дводелне окупације Европе, драстичном подривању суверенитета европских националних држава, те одузимању одговарајућих колонијалних поседа. У скоро свим европским и, надамце, британским колонијама, након Другог светског рата, америчка политика је морално и материјално подржавала националне ослободилачке покрете до размера ослобођења од колонијалне управе и успостављања новокомпонованих држава, којима је наметнут нови и неупоредиво јефтинији а уносији облик колонијализма, звани „дужничка економија“.

Апсолутни презир политичко-поморског погледа на свет, својственог атлантској псеудоимперијалној сили, спрам свих природних и људских, етничких и културних стварности и богатстава света, оличен је најизразитије у политичким мапама Африке, по узору на САД, исцртаних арбитрарношћу масонске псеудогеометрије и одговарајућим равналима. Тај политичко-поморски поглед на свет пука је функција демоније економије и идолатрије профита ради профита, који су основна покретачка снага „новог светског поретка“.

Осматрана са највишег становишта, савремена офанзива снага „новог светског поретка“ на остатке суверенитета и интегритета, слобода и независности народа и држава, те њихов отпор – чини део историје великих ратова, коју је славни француски историчар и адмирал Кастекс дефинисао као борбу „мора против земље“ (*„le mer contre la terre“*). Реч је о историји вечне борбе поморских и меркантилних, против копнених и духовних сила. Ми живимо у последњој фази тог вековног и миленарног рата, у којој управо српски народ сноси највеће ударце атлантских снага и њиховог „новог светског поретка“.

На овом месту излагања упутно је навести речи сведочења Александра Проханова, главног уредника недељника „Дењ“ и једног од вођа руских патриотских снага, изговорене на једном бојишту Републике Српске: „Био сам у Авганистану, али овакве борце нико нема. Срби су најхрабрији народ на свету. Срби су авангарда великог устанка словенских народа против Новог светског поретка. Срби ће обележити XXI век... Срби својом ослободилачком борбом отварају нови циклус цивилизације, са оне стране краја Новог светског поретка, коме ће задати први али пресудни ударац“.

⁷ Драгош Калајић: *Један поглед на свет – Руси међу српским борцима*, „Дуга“, бр. 487, Београд, 1992.

Рат једнако просперитет

Треба да се суочимо са суровом истином да економски и привредни интереси САД изискују нови светски рат као идеално средство за разрешење бројних, све већих проблема: од рецесије и депресије, преко хроничног заостајања за Јапаном и Немачком у светској арени трговине, до већ хиперболичних размера буџетског дефицита и опште задужености те угрожености хегемоније долара. Већ је уочено да ововековну историју САД карактерише срамна једначина: рат једнако просперитет. Из свих светских и осталих ратова које је покретала америчка политика и у којима је учествовала њена војна сила – привреда и економија САД излазиле су спектакуларно и спасоносно обogaћене, а скоро редовно им је претходила дубока криза.

Пред Први светски рат, на пример, САД биле су велики дужник европских економских сила и, надасве, интернационале финансијског капитала, а долар није био чврста валута, због последица сецесионистичког рата. Француска и Велика Британија, због рата и одговарајућих блокада, биле су принуђене да из САД увозе наоружање и прехранбене производе под уцењивачким условима, што је опустошило њихове резерве злата и трезоре чврсте валуте, и претворило их, коначно, у дужнике. У послератном периоду, ратна одштета коју је добијала Француска од Немачке, према одредбама Версајског уговора, није била довољна за опоравак, јер је проатлантска политика Париза огромна средства улагала у одржање „санитарног кордона“ између Немачке и Русије (Румунија, Чехословачка и Пољска), те између Немачке и Блиског истока (Југославија).⁸ Према признању слободних зидара Југославије, она је била створена као „одбрамбени бедем против најезде германске, запрека стварања обруча германског свјетског господства.“⁹

Суочена с новом и неупоредиво драматичнијом економском кризом, тридесетих година, америчка олигархија је поново спас потражила у ратнохушкачкој политици, подстичући нови светски рат. Традицији европске политике и дипломатије, у знаку трагања за равнотежом сила – председник САД Рузвелт и његови еврофобски сарадници супротставили су агресивну политику, која је циљала не само да затоми процесе стварања самодовољних геоекономских зона копросперитета у Европи и Пацифику већ и да свим нацијама света наметне апсолутну доминацију америчке псеудоимперије.¹⁰ То је био основни циљ Рузвелтовог *Великог пројекта (Great Design)*, који је отворено налагао свођење свих нација

⁸ Anton Zischka: *C'est aussi l'Europe*, Pariz, 1962.

⁹ Франко Поточњак: *Како изгледају кубни блокови које су српски масони принијели у темеље уједињења Срба, Хрвата и Словенаца*, „Обзор“, бр. LXIX, 1928. Видети у Иван Мужих: *Масонство у Хрвата*, VI, Сплит, 1984.

¹⁰ Dirk Bavendamm: *Roosevelts Weg zum Krieg. Amerikanische Politik 1914–1939*, Minhen, 1983.

и одговарајућих држава на статус америчког протектората. Поретку псеудоимперијалних и мондијалистичких амбиција припада Рузвелтов план – из 1935. године – којим је европским државама налагано стварање колективног система несигурности и разоружања до 1945. године. Тим планом, Немачкој је наметнута драстична алтернатива: или покоривање америчком диктату и хегемонији – или суочавање с економском блокадом. Била је то само једна у низу провокација, све до покоља припадника немачких мањина у Чешкословачкој и Пољској, које су подстицале Немачку на ратну опцију.¹¹

Из уништења Европе братоубилачким Другим светским ратом САД извукле су непроцењив капитал, од неприкосновене политичке, економске и војне доминације до хегемоније долара, која омогућава стицање роба, добара и услуга осталог света пуком емисијом папирнатих псеудовредности без икаквог покрића. Сада је та вампирска експлоатација посредством доларске хегемоније попримила критичне размере, јер је однос између монетарне масе (углавном доларског одређења) и расположивих добара на тржиштима света око двадесет пет према један. Сила владајуће, Џон Мајнард Кејнзијеве формуле вештачког подстицања потражње и потрошње – те последично и производње – стално увећава ту већ стравичну диспропорцију између стварности и (само)обмана. Само вештачка скупоба новца и парановца, те мучно одржавана солидарност монетарних сила, одлажу судњи дан свођења рачуна и задржавају ту монетарну масу да се не сручи на конкретна добра, са последицом по свет катастрофалног и несагледивог вртлога инфлације. Та све већа претња монетарне масе посебан је покретач освајачких сила „новог светског поретка“. У њему америчка плутократија види могућност за вечно избегавање испуњења дужничких обавеза, преузетих емисијама долара, лишених сваког покрића.

На основу наведеног, разумљива су прва два од десет неопходних услова за уништење националних суверенитета које је формулисао Ричард Гарднер у поменутом раду *Трновит пут у Светски поредак*. Према Гарднеру, прво је „неопходно спровести реформу целокупног међународног монетарног система кроз оживљавање Међународног монетарног фонда, који би требало да диктира свако оснивање интернационалних резерви, као и да има моћ утицаја на економске одлуке свих државних иностраних влада... у погледу спровођења монетарне и фискалне политике.“ Други услов: „Неопходно је из темеља реформисати све спољнотрговинске односе... Тиме ће економија сваке земље бити под строгим интернационалним надзором.“

Дакле, може се закључити да нам и историјско искуство указује на суштински узрок ратнохушкачке политике америчке плутократије, сада и овде, који почива у демонији паразитске економије.

¹¹ Изасланик америчке политике и публициста Сулцбергер, у својим успоменама (код нас објављеним под насловом *Седам континената и четрдесет година*),

Амбиције стратега „новог светског поретка“ су планетарне, али је главнина освајачких напора сусрећена ка евроазијским просторима, где почивају највеће (актуелне или потенцијалне) снаге отпора, те могућност стварања политички и економски независних или самозадовољних зона копросперитета. Стратегија и тактика, природа и методе тих освајања су прилагођени геополитичким специфичностима. На пример, у случају СССР-а, пресудни удар разарања те псеудоимперије изведен је посредством туђинских и русофобских, прозападних или, једноставно, подмитљивих елемената владајуће номенклатуре. Потпуно лишена подршке народа и веродостојне руске елите, актуелна власт и не крије да влада по налозима стратега „новог светског поретка“ и одговарајућих установа.

На „градилиштима“ Европске заједнице убедљиво доминира пројекат атлантисте Жана Монеа и његових еврократских следбеника, у знаку хронолошког и хијерархијског примата економије, те интеграционих процеса ка „једном свету“ („*One World*“), над политиком и културом, жртвованим суверенитетима и самобитностима европских држава и народа. Ради се о процесу разграђивања европских држава посредством спољних и унутрашњих притисака: од присиле интеграционих процеса и преноса битних садржаја државних суверенитета у поседе наднационалних, еврократских установа до подстицања регионалистичких и сепаратистичких покрета.

Спрам Југославије и српског народа стратеги „новог светског поретка“ примењују најагресивније облике економске и политичке присиле, праћене претњама војном интервенцијом, у очекивању вишеструких и изванредно значајних плодова свог насиља. Вишеструка агресија на Југославију и српски народ сада окупља више сила и снага различитих природа и величина, чији специфични и крајњи циљеви не само да нису подударни већ су и противуречни, до антагонизма. Тај савез интереса чине, по хијерархијском редоследу моћи: а) снаге „новог светског поретка“, предвођене спољном политиком САД, која је и многе установе међународне политике, попут ОУН или КЕБС-а, претворила у пуке инструменте своје воље или зловоље, б) Европска заједница, у којој политички и економски доминира уједињена Немачка, в) Турска, вазал САД и предводник непријатељстава исламског света, и г) неке суседне земље са реваншистичким или територијалним аспирацијама (Аустрија, Албанија и Мађарска). Офанзиву снага „новог

преноси нам ратоборне речи председника Чешкословачке и масона Едварда Бенеша, које су му поверене непосредно пред избијање сукоба: „Ако Хитлер бомбардира Праг, рекао је хладно и презирно, ја ћу бомбардирати Берлин. Ако Хитлер бомбардира Плзен, ја ћу бомбардирати Нирнберг, ако он бомбардира Братиславу, ја ћу бомбардирати Беч... Можемо задржавати Хитлера много тједана, док се Запад предомишља. Понављам: форсират ћу игру!“

светског поретка“ прате и подржавају остале чланице неформалног савеза интереса, користећи конјуктуру ради остваривања сопствених циљева.

Добар пример за коришћење конјуктуре јесте антијугословенска и антисрпска политика Немачке. На основу сазнања да су атлантисти саградили прву и другу Југославију ради онемогућавања приступа немачког утицаја Блиском истоку – главним светским залихама нафте и економској арени Индијског океана – тај немачки антагонизам је савршено разумљив као облик драматичне геополитике. Политичке (псеудо)елите обе Југославије углавном су верно служиле противнемачкој политици атлантиста, ревносно одбијајући сваку немачку понуду споразума, па и неутралности. Отуда је у распаду друге Југославије немачка политика уочила идеалну прилику за коначно рушење велике препреке на путу ширења политичког и економског утицаја ка Блиском истоку.

Пред призором рушења противнемачког бедема, званог „Југославија“, стратегији „новог светског поретка“ прибегли су офанзивној алтернативи, мобилишући турске псеудоимперијалне и хегемонистичке амбиције, те настојећи да им отворе најшири пут за експанзију ка срцу Европе, против Европе и Европљана.

У стратегији „новог светског поретка“ Турска има значајну улогу, са становишта вашингтонске политике и одговарајућих интереса. По редоследу просторних магнитуда, прва улога Турске јесте да својом војном посредно чува монопол америчких петролејских компанија над главним светским залихама нафте, као и проамеричке режиме у зони Блиског истока. У формално модерној и прозападној фасади турске државе вашингтонски стратеги виде идеалну алтернативу исламизму Ирана и потенцијални формативни те информативни центар условљавања и окупљања целокупног исламског света. Ради се о нади да ће Турска постати водећа снага у исламском свету и да ће га, силом свог првенства и узора, увести у „нови светски поредак“, сузбијајући исламистичке амбиције.

Турска је виђена и као идеални пол привлачења бројних исламских република бившег СССР-а у орбиту сопствене хегемоније или псеудоимперије, „од Кинеског зида до Јадрана“. И у том домену њен задатак је неутралисање и сузбијање магнетизама иранског утицаја. Коначну, али не и последњу, већ битну улогу Турска има у противевропској стратегији Вашингтона. Наиме, вашингтонска политика већ неколико година настоји да приволи Европску заједницу да прими Турску као свог пуноправног члана, очекујући катастрофалне последице по етничку слику такве Европе, које је еуфорично отворено предочио турски геополитичар Назми Ариффи, у разговору са извештачем недељника „Препород“, гласила Исламске заједнице босанско-херцеговачких муслимана: „Европа је свјесна турских потенцијала. Свјесна је и њене

многољудности. Европа на Турску гледа као на земљу са потенцијалним двестамилионским становништвом. Логично је да јој се неће супротставити. Уз то, муслиман у Европи је нешто сасвим нормално. Кроз десет година ће сваки други становник Европе бити муслиман, јер: висок наталитет код муслиманских народа, економска миграција из исламског свијета у Европу, пад наталитета код европских народа, прелажење на ислам – све су то чињенице које Европа, хтјела то или не, мора прихватити.¹²

До сада, Европска заједница није прихватила кандидатуру Турске, упорно одбијајући насртљива настојања вашингтонске политике да Европа изврши своје етничко и културно самоубиство. И тај отпор ЕЗ да прими Турску, односно потенцијално двеста милиона муслимана, и постане *de facto* простор муслиманске већине – покренуо је вашингтонске стратегије ка офанзивној алтернативи насилног крчења путева турској експанзији ка Европи. За ту алтернативу прилику је пружио распад Југославије. Признањем Босне и Херцеговине као суверене државе, вашингтонска политика је изнудила и могућност за стварање прве исламске државе у Европи, силом муслиманске већине. У тој могућности је и битни разлог истрајног и бесног настојања Вашингтона да по сваку цену сачува интегритет и суверенитет Босне и Херцеговине, где би релативна муслиманска већина брзо постала апсолутна силом турских имиграција, односно повратка босанско-херцеговачких муслимана из Турске.

Пројект успостављања прве исламске државе у Европи изискује и непосредне или посредне просторне везе с Турском. Посредне везе могу омогућавати Бугарска и такозвана Македонија, под управом изрођених и проамеричких политичких (псеудо)елита, које се одржавају на власти захваљујући пресудној подршци муслиманских мањина. У вашингтонским пројекцијама непосредне везе могу омогућити – силом своје потпуне припадности исламском свету – Албанија и политичке аутономије Косова и Метохије и Рашке, односно Санџака. У том домену је и један од битних разлога настојања вашингтонске политике да од Југославије и Србије изнуди статус политичких аутономија за Косово и Метохију и Рашку. Такав уступак би био преседан у савременом свету, где националне мањине – у најповољнијим случајевима – располажу само културним аутономијама.¹³

¹² Босна из Турске, „Препород“ од 15. августа 1991.

¹³ У извештају Асбјорна Еидеа, специјалног известиоца КЕБС-а о положају националних мањина у Југославији, од јула 1992, пише: „Ако се остави по страни питање Косова, стиче се утисак да су решења нађена у Југославији веома савремена, свеобухватна и усмерена ка таквом степену националног и етничког плурализма какав нема премца нигде у свету.“ Узгред речено, поменути, као ни остали извештељи КЕБС-а нису могли да нађу ниједан ваљани доказ кршења људских и мањинских права на Косову и Метохији, већ су све оптужбе изражавали, и изражавају, неодређеним формулацијама, лишеним доказног материјала.

Далекосежна перспектива наведене стратегије састоји се у настојању да се изнуди преседан, а потом да се преобрази у ново правило и узор који би сутра био наметнут Русији, а прекосутра остатку Европе. Више руских геополитичара и вођа патриотских снага отпора – од Александра Дугина до Александра Проханова и Сергеја Бабурина – одавно су учили да снаге „новог светског поретка“ настоје да у Србији остваре модел комадања државе на политичке аутономије, који би, потом, наметнуле Русији, уз помоћ прозападних и русофобских властодржаца.¹⁴

Ми се сада суочавамо с агресијом снага „новог светског поретка“, које политичким, економским, па и војним насиљем настоје да раскомадају тело српског народа и његове земље, те да и Србију сведу, *de facto*, у размере београдског пашалука и статус квазидржаве, јер Срби живе на територијама које имају изванредан геополитички значај. Поред наведених могућности за остварење противевропских циљева „новог светског поретка“, српске територије пружају и јединствене могућности за условљавање, па и уцењивање политике и економије Запада и Истока. Кроз Србију пролазе главне копнене и речне комуникације између Западне Европе и Блиског истока, између Северног и Црног мора, између једанаест чланица Европске заједнице и дванаесте – Грчке. С обзиром на то да је Србија једина европска земља (осим Русије) која има велике вишкове електричне енергије, она је – према налазима истраживача *Siemens i Alcatel* – и једина способна да, посредством ранжирних станица, стабилизује фреквенције и изврши трансфер руске електричне енергије ка Западној Европи. Србија је и незаобилазна земља на путу изградње гасовода, од Ирана ка Западној Европи... Да би предочене и остале могућности остварили – стратегији „новог светског поретка“ настоје да продубе процесе комадања српског народа, да сломе суверенитет и затоме независност Србије и Југославије, те да је лише Војске Југославије, како је налагао, ултимативно, неусвојени план, поднет српској делегацији у Хагу.

Дакле, ми данас суочавамо изазове деобе рушевина друге Југославије између америчке, немачке и турске хегемоније, које су условно или привидно саобразне општим оквирима „новог светског поретка“.

¹⁴ О далекосежности противруске и противевропске политике Вашингтона сведочи Директива Службе националне безбедности САД, број 20/1, од 18. августа 1948, у којој се, између осталог, одређује политика и за период пост-комунизма, и распада СССР-а: „Ми морамо имати аутоматске гаранције које обезбеђују да чак и некомунистички те номинално пријатељски режим (Русије): а) не располаже убудуће никаквом војном моћи, б) у економским односима силно зависи од спољног света, в) нема озбиљну власт над главним националним мањинама, г) не успостави ништа налик на гвоздену завесу. У случају да такав режим испољава непријатељство према комунистима и пријатељство према нама, морамо се побринути да ови услови и поред тога буду наметнути, премда не на уредљив и понижавајући начин. Али, ми морамо, ако не милом онда силом, да их придобијемо, ради заштите наших интереса“.

Немачка подржава агресију на Југославију и српски народ не само због својих непосредних већ и будућих интереса. По свему судећи, немачка геополитичка мисао исправно процењује да ће експанзију турске хегемоније Немачка неупоредиво издашније искористити, управо као мост ка Блиском истоку, због традиционално пронемачких осећања исламских и арапских маса и њихове, такође традиционалне, аверзије према снагама атлантизма. Уосталом, и кроз пукотине модерне и прозападне фасаде турске државе опажају се убрзани процеси реисламизације турског друштва. Зато се послушничко проамеричка политика турских властодржаца суочава са све већим и значајнијим отпором у турској јавности, саобразно исламској контраофанзиви, која већ досеже највише слојеве.

Оптика вашингтонских стратега опажа у рушевинама друге Југославије и идеална жаришта за потпаљивање рата балканских и европских размера, који може пружити америчкој плутократији вишеструке профите по опробаној срамној једначини: рат једнако просперитет. Довољна је и летимична анализа Венсовог и Овеновог плана за тобожње разрешење босанско-херцеговачког рата па да се схвати како његово остварење заправо обезбеђује трајно очување жаришта међунационалних сукоба. Зато је ту смањење територије за потребе турске хегемоније надокнађено уставном формулом трајног међунационалног антагонизма. Анализа мапа које су Венс и Овен понудили у Женеви упадљиво показује њихову намеру да се српски народ разбије на неповезане енклаве, окружене непријатељством, те да се очува просторни континуитет „исламске трансверзале“.

Пред изазовима „новог светског поретка“ неки цинични дух би могао приметити да Србима преостаје само да жале за ултиматумима Аустро-Угарске и Трећег рајха. Аустро-Угарска је од Србије тражила само слободу истраге осумњичених виновника атентата на престолонаследника Фердинанда Хабсбуршког. Трећи рајх је од Југославије тражио само, и једино, неутралност у светском рату, коју је одбацио пуч англофилских генерала и масонских политичара од 27. марта 1941. године. Стратези „новог светског поретка“ захтевају од српског народа да нестане с историјске сцене и да се сведе на београдски пашалук, пожељно под управом проамеричких колаборациониста.

Српском народу је сада наметнута окротно једноставна алтернатива: или ће се супротставити ултиматумима и агресији – или ће капитулирати. На путу отпора пораз је један од могућих исхода, као и победа, али на путу капитулације он је једини могући исход. Прва опција изискује и велике жртве, али само таква перспектива води ка очувању слободе, независности и суверенитета државе, те њеном уздизању у политичку, економску и војну силу првог реда. Друга опција, извесно, води ка затомљењу српске државности, али не гарантује ни мир, нити поштеду од страдања. Претварање Косова и Метохије и Рашке у политичке

аутономије најбољи је начин да се очувају та жаришта међунационалних сукоба. Ускраћивање подршке, помоћи и одбране Србима у Крајини и Републици Српској извесно ће допринети њиховом поразу и покретању река избеглица ка матици.

Реч је о најстрашнијој перспективи раскола унутар српског народа до размера отвореног сукоба староседелаца и избеглица. Узгред речено, све тлапње проамеричких колаборациониста у Србији да ће нека послушничка „демократска Србија“ најбоље заштитити Србе с оне стране Дрине и Дунава пориче сурова судбина тридесетак милиона Руса, који су се по распаду СССР-а нашли изван граница Русије. Премда власт Русије ужива апсолутну политичку и моралну подршку Запада и располаже, још увек, првом армијом света – она није у стању да помогне милионима Руса изван Русије, који, изложени понижењима, прогонима, па и геноциду, беже ка Русији која их не може ни нахранити.

Сви разлози идеалне и стварне, етичке и прагматичне, духовне и утилитарне природе уверавају нас да је неопходно предузети пут одлучног отпора и беспштедне борбе за опстанак српског народа и наше државе.

Убрзање и размах кризе модела економије либералног капитализма и садржаја, те структура модерне цивилизације Запада, као и предочени псеудоимперијални, мондијалистички циљеви стратега „новог светског поретка“, обећавају дуге године светског хаоса, све до обнове биполарног или мултиполарног света, с одговарајућим зонама копросперитета. Биће то и тешке године борбе за слободу и независност српског народа, за очување његових државотворних тековина и суверенитета. И под идеалном, а невероватном претпоставком да ће се у рушевинама Босне и Херцеговине успоставити трајни мир и задовољавајући политички *consensus* народа, те да ће хрватске власти одолети искушењима насилног освајања територије Републике Српске Крајине – с извесношћу можемо очекивати увећање напора стратега „новог светског поретка“ ради комадања Србије на политичке аутономије за националне мањине. Стога, не можемо очекивати да ће у догледном времену бити *de jure* обеснажене санкције против српског народа и Југославије, барем не у установама под контролом америчке псеудоимперијалне политике, јер су санкције средства насилног остварења њених циљева. И у овом случају осведочава се златно правило историјског искуства да су борбена spremnost и одлучност за одбрану најбоље гаранције мира.

Поглед на одбрану

У досадашњем разматрању „новог светског поретка“ одговорено је, имплицитно, и на нека питања о квалитету одбране коју ваља супротставити изазовима агресије. Основне поуке из наведених опажања односе се, првенствено, на то да разноврсност облика агресије сугерише

одговарајући, холистички концепт одбране. Било би погубно ако би нашу одбрану чинили неповезани и аутономни – политички, економски, културни и војни – одговори на изазове. Наша одбрана већ је увелико подлегла таквим поделами. На пример, према правилима парламентарне и посредничке демократије, одрживим или ваљаним у мирнодопским, односно стабилним условима, политичка сфера садржи скоро све прерогативе одлучивања. Ипак, ми не живимо у мирнодопским, нити у стабилним условима, те таква подела надлежности демобилише све остале елементе у ланцу одбране, који се налазе у стању пасивног очекивања налога из политичке сфере. Последично, изванредни терет дужности слаби политички елемент одбране и знатно умањује вољу и квалитет одлучивања. Та воља би била неупоредиво снажнија, а одлуке квалитетније, да су мобилисани сви елементи одбране и одговарајући доприноси.

Теза да Југославија није у рату – скована за потребе спољне политике – изазива много веће, негативне учинке у унутрашњим доменима, успављује многе енергије, потхрањује опасне илузије и пружа алиби за разноврсне пасивности, па и издаје. Та теза је неоснована јер су и пуке санкције, којима смо бездушно изложени, својеврсна објава рата.

Неопходно је квалитативно преобразити одбрану како би попримила органичку, уместо механичку природу. Изванредни, ратни и нестабилни услови живота изискују органску повезаност свих елемената одбране, кристалисане око јединственог, метаполитичког формативног и информативног центра одлучивања. Саобразно изванредним условима живота, тежиште тог центра одбране мора почивати на војној структури, која је увек била и остала етичка кичма сваког истакнутог народа на сцени историје. Неопходно је да Војска Југославије превазиђе својим знањем и делотворношћу постојеће оквира, те да постане активни чинилац саодлучивања или саветодавства у низу домена јединствене одбране, од политике и економије до културе и средстава јавног информисања.

Спољна политика може много допринети одбрани под условом коперниканског преокрета своје природе, од људског материјала и погледа на свет до глобалних и далекосежних (те последично партикуларних и краткорочних) циљева. Прва у низу погубних мана и празнина наше спољне политике јесте недостатак свести о правим покретачима и финалитетима воље „новог светског поретка“: она званичне изјаве тобоже добрих намера његових стратега и извршилаца узима здраво за готово, неспособна да прозре стварне намене. Реч је о мани која припада синдрому хроничног комплекса инфериорности политичких (псеудо)-елита Србије спрам атлантске цивилизације Запада. Отуда потиче и неспособност за спознају поларних супротности између Европе и Запада, између веродостојне европске традиције те културе и атлантског,

англо-саксонског изрођавања, које је философ Мартин Хајдегер ваљано предочио метафорама дуализма живота и смрти. Неповратни процеси културне и цивилизацијске, политичке и економске декаденције Запада налажу и нашој спољној политици одлучан заокрет ка перспективама нове европске алтернативе, ка путевима и хоризонтима изградње савеза словенских и православних земаља, од Атине и Београда до Москве.

Многи знаци указују да уједињена Немачка започиње пут ослобађања од подређености вољи или зловољи вашингтонске политике, пут еманципације од Запада. Природна, логичка и неминовна алтернатива таквог предузећа јесте оријентација тежишта немачке политичке деловности и привредне експанзије ка безмерним моћима и неизмерним богатствима будуће, нове Русије, такође ослобођене од сужањства „новом светском поретку“. Ради се о великој перспективи стварања евроазијског органа копросперитета, по осовини Берлин–Москва–Токио–Пекинг. Реч је о извесности постварања геополитичке нужности коју су опажали и за коју су се залагали бројни великани немачке и руске мисли, почев од Достојевског и Ничеа. Према Достојевском, *„Германија има потребу за нама (Русима), не због неке привремене политике већ због вечног савеза. Два велика народа, ми и они, имају задатак да преобразе изглед света.“* У Ничеовом пројекту Велике немачке политике, сачињеном од четири начела, трећи по реду рукопис гласи: *„Ми имамо апсолутну потребу за договором са Русијом, за новим заједничким програмом, који не предвиђа у Русији никакву енглеску надмоћ. И никакву америчку будућност.“*¹⁵

Предочену геополитичку нужност – чије је постварање насилно онемогућавала противевропска политика атлантских снага – наша спољна политика мора узимати у обзир као општи оријентир. На основу наведеног, открива се посебни задатак наше спољне политике, њен велики допринос одбрани: извођење коперниканског преокрета у односима спрам Немачке, у правцу стварања савеза, заснованог на коинциденцији или комплементарности интереса. Српски народ није имао, нити има икаквог интереса да служи противевропској политици атлантских снага, да уграђује своје огромне жртве у противнемачки бедем, звани „Југославија“. Лаконски речено, ваљало је и ваљало би пропустити струје немачких политичких и привредних интереса ка Блиском истоку, ка спасоносној конфронтацији с америчким монополом над светским залихама нафте – и наплаћивати царине те путарине.

Посебно драгоцен допринос одбрани суверенитета и независности Југославије, те слобода и права српског народа, наша спољна политика може пружити офанзивним наступом против „новог светског поретка“ на свим доступним сценама европске политике. Неопходно је отворено

¹⁵ Обимну документацију о снажној традицији русофилије немачке геополитичке мисли наводи Armin Mohler у *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932*, Darmstadt, 1972.

разобличавање противевропских циљева стратега „новог светског поретка“, што нашој борби може прибавити драгоцену подршку и помоћ свих политичких и економских снага Европе које су због идеалних и/или прагматичних разлога супротстављене том мондијалистичком, псеудоимперијалном пројекту. У домену Европске заједнице неопходно је успоставити комуникације и сарадњу са свим опозиционим снагама левице и деснице које се боре против еврократске издаје интереса европских народа, те их мобилисати у одбрану права српског народа на самоопредељење, слободу и независност. Таква, нова и револуционарно преобразена спољна политика може претворити Београд у политички и интелектуални центар окупљања европског отпора „новом светском поретку“, у центар кристализације нове алтернативе европске културе и цивилизације.

Економски елемент је материјална основа нашег система одбране. И у том домену можемо опазити погубне последице недостатка свести о правој природи и циљевима „новог светског поретка“, те о стварној сврси санкција и блокада наметнутих Југославији. Савезна влада је ширила и потхрањивала илузије о разлозима санкција – као да су они стварно садржани у званичним формулацијама одмазде – засењујући простоту уверавањима да ће их брзо уклонити траженим уступцима. Заварана таквим обманам и самообманам, званична економска политика Србије се свела на мере пуког преживљавања, у очекивању брзог уклањања санкција. Нашу економску и привредну стварност карактеришу спонтани одговори на изазове санкција и блокаде, који попримају два основна и вредносно опречна облика. Први се састоји у покрету бројних привредних субјеката да изведу структурне преображаје, овладају новим технологијама и искористе конјуктуру да тржишту понуде нужне робе, добра и услуге које ускраћује блокада и који су некада били углавном увожени, непотребно оптерећујући наше спољнотрговинске билансе. Други, негативни облик одговора се састоји од црне берзе, лихварског банкарства, шпекулантских и паразитских послова, углавном илегалног или криминалног искоришћавања последица санкција.

Први, позитивни облик одговора на изазове санкција јесте најбољи показатељ правца општег усмеравања који мора предузети званична економска политика. Неопходно је да се она ослободи свих илузија о смислу и краткорочности санкција, те да створи програме саобразне њиховој дугорочности. Реч је о програмима у знаку општег усмерења привреде ка самодовољности. Јер, на основу историјског искуства, најспектакуларније привредне препороче доживљавале су управо земље које су на изазове санкција и блокада одговарале одлучном оријентацијом ка економској самодовољности: од Немачке и Италије, између два светска рата, до Јужне Африке, Родезије, Чилеа, Тајвана...¹⁶

¹⁶ Супротне примере пружају Албанија и Куба, али они не оптужују принципе и концепте економске самодовољности, већ марксистичко-лењинистички систем.

Неопходно је и ослобађање наше економске теорије од илузија о природи новца и, последично, од идолатрија страног капитала. Новац није никакво привредно добро, већ екстринзично средство подстицања циркулације. Предочени пример Немачке и Италије показује да је могуће покренути инвестиционе циклусе и извести привредне препоруде без страног капитала, без икаквог спољног задуживања. (Није лакомислено, већ сасвим злонамерно залагање домаћих агената интернационале лихварског капитала да Југославија поново западне у нови, дубљи циклус спољног задуживања. Исти чиниоци званичне савезне политике залажу се и за преполовљење државног буџета на штету друштвене безбедности најугроженијих слојева и Војске Југославије).

Тамо где постоји друштвени или национални *consensus* спрам императива одбране суверенитета и независности државе, те поверења народа у владу – могуће је покренути инвестициони циклус емисијама државних бонова за велике јавне радове, с одређеним роковима наплате, који служе и као средство измирења обавеза у односима привредних субјеката. Из резултата тако покренутог привредног препорода ваљана пореска и фискална политика прибавља средства за правовремено испуњавање обавеза државе спрам бонова приспелих за наплату. Реч је о моделу који се заснива на суштини природе новца, у знаку покретања и подстицања циркулације добара.

Економска политика оријентисана ка самодовољности и јавним радовима може посебно значајно допринети одбрани ако предузме и изградњу војноекономских имања у свим зонама које су угрожене сецесионизмом. Војноекономска имања могу апсорбовати знатан део вишкова војног кадра, изазван смањењем састава Војске Југославије, обесхрабрити сецесионистичке амбиције и побуне и охрабрити повратак стотине хиљада прогнаника на огњишта, радикално поправљајући етнички састав тих територија. За увид у добробити које пружа установа војноекономских имања није неопходно поглед упућивати ка римској или израелској пракси: довољно је само сагледати нашу, крајишничку традицију.

Култура је најбитнији, а најслабији елемент нашег система одбране, па изискује потпуни преображај и преокрет. Премда су за то потребне године и, заправо, деценије – по античкој формули: *vita brevis, ars longa* – неопходно их је барем започети. Истина, за преображај наше културе закаснили смо више него што смо склони да мислимо, али није прекасно, јер су и перспективе претњи нашем суверенитету и независности такође далекосежне. Осовину културе чини систем васпитања и образовања, од породичног до друштвеног окружења, од основне школе до универзитета. Прва и основна грешка почињена је доситејевском реформом, по масонским узорима, којом је обезбеђена основа за сва потоња извитоперења, све до „усмерењачког“ система – верне репродукције нихилистичких налога стратега „новог светског поретка“, посредо-

ваних саветима UNESCO-а – који је скоро потпуно, интелектуално и морално, дебилисао и унаказио мозгове и душе више генерација наше младости. Тај систем, у знаку отворено прокламованог принципа „*пролетаризација интелектуалаца*“, произвео је безличне и одређене, зависне и бескичмене индивидуе, идеалне робове „новог светског поретка“. Дакле, послушне извршиоце и потрошаче интернационалне поткултуре *made in USA*. Размере незнања и (а)моралне аморфности питомаца „усмерењачког“ система су катастрофалне.

Неопходно је успоставити – уместо постојећег, хоризонталног – вертикални систем васпитања и образовања, који ће се заснивати на искуствима и традицијама класичног европског модела изградње суверене и слободоумне личности, наоружане универзалним знањима и етичким врлинама за одважно и ваљано суочавање са свим изазовима живота и света.

За разлику од хоризонталног система васпитања и образовања, који све људске разлике и богатства специфичних обдарености потиरे и своди у кострети једнообразне осредњости – вертикални и диференцирани систем пружа свакој људској могућности и надарености одговарајућу перспективу. Вертикални систем васпитања и образовања производи не само савесне и ефикасне раднике и службенике већ и геније, елиту без које ни најспособнији народ нема будућности.

Неопходно је извршити и замашну промену наставног кадра на нашим универзитетима, особито у домену друштвених наука, посредством реизбора за све катедре и њиховог отварања за квалификоване снаге из унутрашње и спољне емиграције, јер постојећи кадар потиче из времена наопаке селекције, засноване на принципу „*морално-политичке подобности*“, те је углавном без нужног научног и педагошког ауторитета и стручности. Истрајавање таквог, професионално неподобног кадра за катедрама наших факултета онемогућава културни препород и наноси несагледиве штете нашем народу, репродукујући наопако сти пропалог режима.

Потребе наше одбране изискују да се у систем васпитања и образовања врате и добију значајно место етика и предвојничка обука. Етика је основ погледа на свет свих индоевропских народа и култура, те одговарајући наставни предмет има задатак да изграђује интегралне личности осветљавањем вечних врлина и вредности. Посебни задатак упућивања у традицију етике јесте буђење, чување и развијање витешког етхоса мишљења и акције, иманентног самобитности српског народа, створеног управо државотворном делотворношћу аристократије. Предвојничка обука, уз теоријско и практично упућивање у технике преживљавања, пружа младим нараштајима не само знање и моћ одговора на све изазове агресије већ и неопходну димензију живота која потиरे негативне утицаје урбаног и цивилизацијског „припитомљавања“, који слабе и подривају људски елемент.

Неопходно је искористити и наша средства јавног информисања, од Гутенбергове галаксије до електронског неба, за етичко васпитање, војну обуку и упућивања у технике преживљавања, посредством одговарајућих програма. Чињеница је да огромна већина становништва, особито у најрањивијим, урбаним срединама, није обучена да се ваљано суочи са сломом инфраструктуре у случају агресије. Наша средства јавног информисања треба ослободити од сужањства америчком поткултурном колонијализму и отворити за врлине и вредности европске културе, почевши од сопствене, српске традиције.

Утисак је да актуелни и, извесно, нужни покрет ка преображају Војске Југославије, у правцу тзв. професионализације, нема довољно јасне формативне и информативне принципе и циљеве. Посебне недоумице изазива аргументација која нужност професионализације оправдава наводним крахом система ОНО и ТО при распаду друге Југославије. Међутим, у том распаду пропала је само идеолошка, псеудокомунистичка и југословенска димензија тих система. На другој страни, управо размере међунационалних сукоба у рушевинама друге Југославије, које мобилишу широке слојеве становништва у различитим облицима дејства, осведочавају ваљаност значајних, војних аспеката система ОНО и ТО. Осим тога, ми не видимо никакво противуречје између професионализације Војске Југославије и система ОНО и ТО, јер су у питању комплементарни системи одбране.

Коначно, ако се под професионализацијом Војске Југославије подразумева само плаћеничка формула, те одсуство моралних и патриотских мотивација – извесно је да такав преображај води ка драстичном слабљењу нашег система одбране. Историјско искуство сведочи да су политички борци скоро редовно побеђивали пуке професионалце или плаћенике.¹⁷ (Можда је излишно евоцирање учења великог фон Клаузевица да је морал најзначајнији елемент рата „*управљајући и покрећући сву масу силе*“). Наша одбрана изискује не само професионално језгро, прожето патриотским духом, већ и борбену подршку народа, која ће умети да сваку стопу отаџбине претвори у гробницу за наше непријатеље. У способности за тоталну мобилизацију почива и највећа гаранција мира. За године тешких искушења које долазе, морамо бити спремни да мислимо као да ћемо сутра умрети и да деламо као да никада нећемо умрети.

¹⁷ Carlos Salas: *Reflexions sur la notion de „soldat politique“*, „Vouloir“ br. 80–82, Brisel, 1991.

Стари концепт „новог светског поретка“

(О чему мислимо када говоримо о „новом светском поретку“)

Оливер Потежица

Аутор у прилогу разматра значење синтагме „нови светски поредак“ у контексту савремених међународних односа. Пошто указује на то да се не ради о новом концепту, детаљније разматра текст *Равнотежа сутрашњице*, америчког дипломате и теоретичара Роберта Штрауса Хупеа.

У чланку се поставља питање да ли су садашњи догађаји, у ствари, остварење пројекта „Империја без империјализма“, о којем је говорио Роберт Штраус Хупе давне 1957. године.

Аутор сматра да ће догађаји ускоро показати због чега се тај програмски текст Роберта Штрауса Хупеа сада реafirмише у америчкој теорији о међународним односима.

У зборнику *Распад Југославије: продужетак или крај агоније*, који је почетком прошле године објављен у издању београдског Института за европске студије, наглашено је на једном месту да „у нас постоји становити отпор критичког мишљења да дезинтеграцију Југославије ситуира у глобални геостратешки контекст, да њену агонију тумачи као део ширег мозаика унутар успостављања новог поретка светске моћи... бар све док сами инострани актери не обелодане своје мотиве“.¹ Могло би се закључити, дакле, да смо скоро потпуно били неприпремљени за садашње глобалне промене, како на теоријском, тако и на практичном (политичко-дипломатском) плану. Наравно, то је део нашег укупног (интелектуалног) „наслеђа“, с крајње поједностављеним и једностраним тумачењем промена у свету и места Југославије у међународним односима. У постојећим заоштреним околностима чак су и анализе наше спољнополитичке ситуације постале предмет унутрашњих (политички и страначки) „обрачуна“, при чему постоји наглашена тенденција сталног потцењивања и „заборављања“ улоге и значаја међународних чинилаца.

Неки наши теоретичари, аналитичари, политичари и дипломате скоро цинично исмејавају тзв. теорију завере, подводећи под тај појам сваки покушај објашњења улоге међународног чиниоца у југословенским збивањима. Тим „статичким“ објашњењима и тумачењима политике превиђа се суштина политичких процеса – политика је, наиме,

¹ Зборник *Распад Југославије: продужетак или крај агоније*, Институт за европске студије, Београд, 1992, стр. 90 (Радмила Накарада).

сврсисходна људска активност којом се циљно усмерава ток догађаја у одређеном (жељеном) правцу, као и артикулација друштвених интереса која треба да доведе до (замишљених) политичких резултата. Дакле, у једном екстремнијем облику могло би се чак тврдити да је свака политика истовремено и „завера“.

С друге стране, код нас се често парафразирају речи лорда Палмерстона да „у политици не постоје вечна пријатељства и савезништва, већ само интереси“. Међутим, истовремено се, на пример, тврди да нас „на Западу нико не мрзи“, као и да су „Србији потребни нови пријатељи“, и слично. Закључак је, по свему судећи, јасан – за овакво „статичко“ и „пасивистичко“ тумачење политике и друштва сви политички процеси су, у ствари, „природни процеси“. Када се ради о југословенској кризи, аксиом постаје став да „све ми сами себи радимо“, док нам свет „жели само најбоље“.

„Нови светски поредак“

Када се говори о „новом светском поретку“ мисли се, пре свега, на појам који је први поменуо (бивши) амерички државни секретар Џејмс Бејкер, августа 1990, и нешто касније, у време ескалације кризе у Заливу, „разрадио“ амерички (такође бивши) председник Џорџ Буш. У Бушовом чланку у недељнику „Times“ (октобар 1990) говори се, између осталог, да је претпоставка за стварање „новог светског поретка“ редефинисани однос Запада и Истока, у којем обе суперсиле треба да наставе да раде заједно за добробит човечанства. У свету у којем више нема сукобљених идеологија, блокова и „хладног рата“, прворазредна улога постаје улога економских институција, економске сарадње и Уједињених нација, док заједничке међународне обавезе и односи међу државама (великим и малим) треба да се заснивају на принципима мирољубивог решавања спорова, солидарности у супротстављању агресији, смањених и контролисаних војних арсенала и слично.

Лоренс Фридман, у чланку *Поредак и неред у новом свету*, наводи да је „нови светски поредак“ требало да значи тријумф либерализма и слободног тржишта, владавину међународног права и један период мира и просперитета. Он сматра да је за „нови светски поредак“ најважније да се остваре две претпоставке: прво, активнија и значајнија улога међународних институција у „глобалном управљању“, пре свега Организације уједињених нација, и друго, прихватање чињенице да је садашња ситуација јединствена, због чега и треба да постоји одређени оквир који би дао смисао „новом поретку“ и у којем би се усмерили напори за његову изградњу.²

Али, Дејвид Герген, у чланку *Пропуштена прилика Америке*, указује да сада, сем неколико бивших функционера Беле куће, мало ко

² Lawrence Freedman, *Order and disorder in the New World*, „The Foreign Affairs“, New York, br. 1/92.

говори о „новом светском поретку“, осим у неким подругљивим коментарима. Када је пре две године говорио о „новом светском поретку“, изгледало је да је председник Џорџ Буш почео да поставља „темеље“ нове америчке спољнополитичке доктрине. Бела кућа је чак била најавила да ће током пролећа 1991. одржати четири програмска говора да би образложио своје „визије“. Али, након процене да се тешко може контролисати јавна дебата о „новом светском поретку“, амерички председник је одржао само „пола говора“, а затим се повукао у много „удобније“ свакодневно вођење спољнополитичких послова.³

Парола о „новом светском поретку“ није чак била коришћена ни у председничкој изборној кампањи прошле године, док је избор Била Клинтонa уздрмао и озбиљније присталице тог концепта. Према многим мишљењима, Америка је током 1991. и 1992. године постајала све више песимистична, затворена и националистичка, што је јачало „ветрове“ новог изолационизма. Озбиљнији амерички спољнополитички аналитичари почели су да заговарају „уравнотеживање“ америчке унутрашње политике и ангажовања у међународним односима. За сада је „господар“ тзв. униполарног света изгледа био много ефикаснији у „чишћењу“ крхотина старог света него у постављању темеља за један нови свет.⁴

„Равнотежа сутрашњице“

Када се говори о „новом светском поретку“ мора се рећи да тај концепт уопште није нов. Један од утемељивача америчке науке о међународним односима и оснивач Института за истраживања спољне политике из Филаделфије Роберт Штраус Хупе изложио је и разрадио тај концепт још 1957. године, у свом тексту *Равнотежа сутрашњице*.⁵ Наиме, Роберт Штраус Хупе наводи да је за САД „најважније питање унификација глобуса под вођством те земље у току ове генерације“.⁶ А, „колико делотворно и брзо буду САД радиле на остваривању овог задатка, од тога ће зависити преживљавање САД као водеће силе, вероватно и преживљавање западне културе у целини, а могуће и преживљавање човечанства“. Према том америчком спољнополитичком теоретичару, тај задатак се мора брзо остварити због „два велика проблема који се јављају“ – политичког јачања азијских народа, које

³ David Gergen, *America's Missed Opportunities*, „The Foreign Affairs“, New York, br. 1/92.

⁴ Исто.

⁵ Роберт Штраус Хупе (аустроугарског порекла) био је истакнути амерички дипломата и амбасадор у Турској, Шри Ланки, Белгији, Шведској и НАТО-у. Сматра се утемељивачем америчке науке о међународним односима и оснивачем Института за спољнополитичка истраживања из Филаделфије. Био је редовни професор Универзитета Пенсилванија у Питсбургу.

⁶ Чланак је прештампан и поново објављен у угледном америчком спољнополитичком часопису „Orbis“ (бр. 1/92), који издаје Институт за спољнополитичка истраживања из Филаделфије.

ако се узме у обзир њихов веома велики демографски раст, може изменити глобалну и регионалну равнотежу снага и довести до мањих или већих конфликта и ратова, као и због чињенице да ће се значајније повећати број тзв. средњих земаља, које ће бити у стању да прибаве нуклеарно оружје и друга средства за масовно уништавање.

Само та два разлога су, сматра Штраус Хупе, довољна да се „иде“ на успостављање јединствене светске владавине. Он наводи да су „нестанак старих империја, демографски притисак, дезинтеграција старих култура и промене у равнотежи снага, уз радикално мењање војних технологија, у историји увек били праћени ратовима и револуцијама“. А, може се тврдити да нема разлога да се верује да ће садашње „државне занатлије“ успети да промене велике историјске циклусе. С друге стране, Штраус Хупе указује на то да су сви револуционарни периоди у историји били праћени успостављањем неког универзалног поретка под доминацијом једне силе – поретка који је сада постао једина алтернатива анархији и деструкцији. „Једно и једино питање је, стога, који ће народ успоставити универзални поредак по својим идејама и под својом доминацијом“. Роберт Штраус Хупе сматра да је национализам изгубио стваралачку снагу већ онда када је француска идеја о националној држави, која се проширила Европом, „генерисала“ супротна кретања, која су довела до пораза Наполеоновог универзалног царства и која су кулминирала с уједињењем Немачке и Италије. Национализам се, дакле, у овом чланку означава као „највећа регресивна снага у овом веку“, која се не може спутати либералним уставима или бригом о заједничким интересима човечанства, већ само супериорном политичком снагом. По Роберту Штраусу Хупеу, „идеја о националном суверенитету – апсолуту политичких апсолута – данас служи за политичку и идеолошку пенетрацију и субверзију прво домаћег и потом међународног поретка“.

Историју средине двадесетог века Роберт Штраус Хупе види као историју серије сукоба тзв. федеративних снага. Он наводи да су и Немачка и Јапан покушали да успоставе регионалне федерације, али ниједна од тих држава није имала снаге за то, првенствено због уске основе (националне државе) на којој су ти системи грађени. Али, Роберт Штраус Хупе јасно закључује да су „њихове функционалне концепције биле у потпуној сагласности са историјским неопходностима – стварање регионалних система у које ће бити укључен што већи број држава“. Сада могу деловати цинично његове речи да се „различите организације, као што је на пример ЕЗ, не разликују много у својем функционалном 'дизајну' од оних које су планирали немачки нацисти“, јер су они „савршено добро знали за проблеме економске међузависности у Европи и за економску и технолошку неадекватност националне државе“.

Роберт Штраус Хупе писао је већ 1957. године о слому Совјетског Савеза. Дакле, у време када је „хладни рат“ тек отпочињао. „Коласп

марксистичке утопије – универзалног поретка живота заснованог на универзално важећим принципима – упропастиће добитке који су после Првог светског рата остварени совјетском псеудо-федеративном снагом“. Остаће, наравно, веома велика војна моћ те земље, војна моћ чија претња може бити чак и опаснија јер не постоји идеолошко „усмеравање“. Али је чињеница, закључује Роберт Штраус Хупе, да та земља не може више стварати „нови светски поредак“, мада може спречити његово стварање (вето).

У чланку *Равнотежа сутрашњице* наводи се да се сада САД суочавају с „историјском нуждом“, јер је та земља „једина задржала федеративну моћ“. Према Роберту Штраусу Хупеу „једино је питање да ли ће САД учинити оно што се мора учинити“. Дакле, „САД по својим карактеристикама имају јединствену прилику да буду лидер глобалне унификације“. Војна моћ те земље је први и незаменљиви атрибут водеће улоге. Али, посебно се мора узимати у обзир чињеница да је амерички социјални систем идеал за све људе, укључујући и оне у Совјетском Савезу. „Амерички сан се налази у процесу своје универзализације, док комунистички сан нестаје“. Роберт Штраус Хупе наводи да „америчка федеративна моћ почива на три стуба – прво, саме Сједињене Америчке Државе *de facto* контролишу западну хемисферу и регион Пацифика; друго, оне се налазе на челу америчко-европске алијансе; и треће, оне имају водећу улогу у Уједињеним нацијама“. У том смислу, „НАТО постаје нуклеус светске федерације која се ствара“.

Свој „програмски чланак“ Роберт Штраус Хупе завршава питањем „да ли ће светски поредак који се ствара постати америчка универзална империја“. Одговор је да „свет то мора постати“ до тог степена да ће се на њему јасно видети „маркица“ америчког духа (погледа на свет). Да би антиутопија била потпуна, Штраус Хупе наглашава да је „у америчком духу битна карактеристика отвореност друштва, отвореност за све људе и културе“, као и да је „амерички политички геније представљен у федеративној идеји, са којом се поништавају разлике између оних који владају и оних над којима се влада у сталном процесу асимилације“. Стога ће „светски поредак који се ствара означити последњу фазу у историјским променама и представљаће ‘капу’ револуционарне епохе овог века“. Роберт Штраус Хупе указује да је „мисија Американца да сахране националну државу, да поведу изгубљене људе у шире заједнице, да са својом силом спрече потенцијалне саботере новог поретка који не могу понудити човечанству ништа ново осим окамењене идеологије и бруталне силе“. За остварење тог задатка Американци морају да ангажују све своје снаге, а да би будућност припадала Америци, за то имају на располагању следећих педесетак година. „Америчка империја и човечанство неће бити супротстављени појмови, већ једноставно два имена за универзални поредак под миром и срећом“.

Та „империја без империјализма“ Роберта Штрауса Хупеа изједначава, дакле, Американце и човечанство. Наравно, у ту „глобалну игру“ се могу убацивати и друге различите „карте“ (што су неки аутори касније и чинили), као што су хришћанство, либерални интернационализам рузвелтовског типа, сарадња седам најразвијенијих земаља света (тзв. Група 7) са Русијом итд. С друге стране, у западној публицистици се указује на то да ће Американце до 2007. године, што је „рок“ који је Роберт Штраус Хупе поставио за стварање „универзалне америчке империје“, чекати још друге бројне „опасности“, које могу доћи од Немачке, Јапана, ЕЗ, Француске, Русије, Кине, исламског света и других. Ипак, из свега тога се може закључити да је одређеним круговима на Западу (можда и целокупном политичком „естаблишменту“ тих земаља) јасно да, ако хоће да преживи, Запад мора опстати као целина. У вези с тим, треба неутралисати сваку дезинтеграцију која не одговара западним интересима и наметнути интеграцију која ће бити у функцији тих интереса.⁷ Дакле, „новом светском поретку“ морају се сви прилагодити или покорити. А, није тешко сложити се да је очигледни и непосредни резултат почетне фазе стварања тзв. униполарно-мултиполарног света управо глобална фрагментизација и „тектонско“ геополитичко реструктурирање Земљине кугле. За многе се „нови светски поредак“ јавља само као готово неиздржљиви притисак на мале и средње земље, тј. само као нови *глобални тоталитаризам*. Ипак, недавно је познати југословенски дисидент, политичар и публициста Милован Билас покушао у једном интервјуу „Политици“ да нас убеди да је „нови светски поредак“ само измишљена флоскула (од стране неких „политиканата“) и да, заправо, не постоји. На основу тога, остаје нам само да закључимо да се све што нам се дешава одвија по неком „природном закону“, да се ради о „природним процесима“ и да, у ствари, „ми сами“ вршимо избор. Могло би се, на пример, рећи и то да се многи елементи из „сценарија“ рата у Заливу само „случајно“ примењују и у Југославији – од санкција и ембарга, преко тзв. безбедних зона, хуманитарних коридора, инспекција међународних посматрача, етничког чишћења, до озбиљне претње војном интервенцијом против српског народа.

*

Од објављивања чланка Роберта Штрауса Хупеа прошло је 35 година и његове поставке су, у међувремену, постале „проверљиве“ у политичкој пракси међународних односа. Ипак, не би требало занемарити ни чињеницу да се пре неколико година појавила и књига Пола

⁷ Видети чланак Walter A. MsDougall, *The Balance of Tomorrow, Today*, „Orbis“, Filadelfija, br. 1/92.

Кенедија (1987), који је упозорио на законитости „успона и пада великих сила“. Због наметања „новог светског поретка“, због бројних сличних проблема као што су наши, појавиће се сигурно, пре или касније, нека „алтернативна стратегија“ том „врлом новом свету“. Без обзира на наше слагање или неслагање с концептом несврстаности, на пример, чињеница је да су оснивачи тог покрета покушали да пронађу и реализују једну „алтернативну стратегију“ у време када је „хладни рат“ достигао врхунац, чиме су, макар делимично и привидно, успели да неутралишу и отклоне опасности „биполарног света“.⁸

Крају историје Френсиса Фукујама на публицистичком плану се супротставио Кен Џоувит с „новим светским нередом“. Док је Фукујама тврдио да на политичком плану „либерални капитализам и демократија представљају једину глобалну цивилизацију“, Кен Џоувит, с друге стране, сматра да је управо та Фукујамина поставка почетак „демократског лењинизма“, који ће се ускоро суочити с бројним изазовима. Према њему, либералној демократији „у њеном уздицању рационалне безличности на ниво организационог принципа друштвеног живота“ неминовно ће се супротставити друге (нове) идеологије. Није, дакле, чудно што се о историјском појму „*novus orbis terrarum*“ све мање прича и у Америци и у свету. У једном излагању почетком 1992. године тадашњи амерички државни секретар Џејмс Бејкер је рекао: „Или ћемо ми победити историју, или ће историја победити нас“. Да ли је уопште потребно говорити колико је тешко победити историју?

⁸ „Алтернативну стратегију“ би можда могло да чини окупљање земаља које могу бити потенцијалне жртве „уциљане“ дезинтеграције (на пример Кина, Индија, Русија, Иран, Ирак, Турска и неке западноевропске земље). Даље, реално је очекивати да ће се у следећим фазама „добровољног прихватања“ наметнутог концепта „новог светског поретка“ повећати број земаља које су у тзв. међународном затвору (различити видови санкција инструментализоване Организације уједињених нација), из чијег би окупљања могла, чак, настати и једна „паралелна међународна заједница“. Коначно, ако се прихвати став америчког дневника „*The International Herald Tribune*“ да је „национализам прва фаза успостављања демократије“, онда би међусобно признавање сада „нелегалних“ националних ентитета, као што су Република Српска Крајина и Република Нагорно-Карабах, могло да буде корак у правцу олакшавања ситуације или, чак, „урушавања“ „новог светског поретка“, који се ствара.

Настанак и профилирање нових националних држава као последица успостављања „новог светског поретка“

Проф. др Драган Симеуновић

У раду се разматра методолошка оправданост употребе термина „нови светски поредак“. Наиме, поред тога што постоје јасне назнаке циљева и метода успостављања „новог светског поретка“, о њему као до краја осмишљеном и, нарочито, као о материјализованом концепту прерано је говорити због недостатка коначне профилираности садржаја тог концепта. Указује се и на све веће могућности за успостављање пре мултилатералне, него монолатералне доминације светом у скорој будућности. Нарочито се истражује позиција моћи Јапана, СР Немачке и регионалних сила у глобалним међународним односима. Не само као једна од последица успостављања „новог светског поретка“ него и као услов за његово успешно манифестовање и трајање разматра се масовно настајање и међународно признавање нових националних држава, као процес који је започет распадом социјалистичких федерација а прети да се прошири и на друге мултинационалне и мултирелигијске заједнице и подручја, пре свега неразвијених земаља Азије, Африке, али и Европе.

Аутор истражује узроке и оправданост настанка нових националних држава, посебно насилност и сакралност као њихове важне особине, те могућност да се профилирају и потврде као модерне правне и демократске државе. Те државе се објашњавају као тоталитарне заједнице и извор конфликтности унутар и ван њихових граница. У том контексту се посебна пажња посвећује агресивној националистичкој идеологији која само почетно користи „новом светском поретку“ као средство за разбијање социјалистичких поредака, а касније ствара све више проблема измичући контроли међународних субјеката.

„Нови светски поредак“

Под оним што је уобичајило да се с неутемељеном пежоративношћу или атавистичким страхом назива „новим светским поретком“ подразумева се успостављање неприкосновене политичке, економске и војне доминације САД и групе високо индустријски развијених земаља Запада, окупљених у или око неких међународних организација економског, политичког или војног карактера, над скоро свим осталим земљама света. То се манифестује настојањем да се остваре њихови стратешки (војни, политички и економски) интереси, као и интереси њихових савезника, вођењем спољне политике претежно с позиција силе и

мешањем у унутрашње ствари суверених земаља, уз помоћ не само досад „поседованих“ војних, економских и политичких институција и међународних организација него и инструментализацијом чак и ОУН, које су до зачетка успостављања „новог светског поретка“ биле нормативно намењене општој користи свих земаља чланица.

Будући да је основни принцип спровођења те доминације исказивање сваковрсне надмоћи, функционалност „новог светског поретка“ претежно се своди на коришћење позиције снаге, односно на иступање с позиције силе, чиме се може објаснити понашање и групе доминантних земаља у „новом светском поретку“, које све више карактерише не само неуважавање него и флагрантно кршење норми међународног права. Очигледно је да досадашње норме међународног права те земље третирају као историјски превазиђен међународноправни израз својевремене блоковске равнотеже снага, с чијим нестанком нестаје и потреба за уважавањем већине тих норми.

О „новом светском поретку“ као осмишљеном до краја и, нарочито, као о материјализованом концепту прерано је говорити већ и због недостатка јасне и коначне профилираности садржаја концепта и поред тога што постоје јасне назнаке циљева и метода његовог успостављања. Да ли ће доћи до успостављања „новог светског поретка“ – у историји већ много пута бомбасто најављиваног и, нарочито, да ли ће се успоставити у форми која се многим сада чини неизбежна – остаје да се види. Будућност као потомак историје и садашњости углавном само подсећа на своје претке и увек највише личи на нешто ново, на оно што јесте, на себе као садашњост. Зато се, за сада, не може говорити о успостављености „новог светског поретка“, него само о настојањима да се он успостави, као и о резултатима тих настојања. (Из тог разлога сасвим је рационално да се та синтагма обележи знацима навода, чиме се ни мало не умањује његов значај као предмета истраживања).

Успостављање „новог светског поретка“ манифестује се само на први поглед као успостављање поретка глобалне доминације једног центра скупне моћи једне државе, једне идеологије. Наиме, постоје и јасно изражене континенталне и регионалне доминације новонастајућих светских сила са тенденцијом увећања свих својих ресурса моћи све више непотчињених формалном центру глобалне доминације.

Независно од тога шта САД и неке европске земље или њихове владе мисле о томе, економски, политички, па и војно, и то још пре уједињења, најмоћнија земља Европе је неспорно Немачка. Исту позицију континенталне доминације све више заузима Јапан на Далеком истоку. Те две земље, у новом и засад перманентном успону, још не претендују на гласно обелодањење амбиције изједначавања своје позиције у врху и глобалним размерама доминације „новог светског поретка“, али се може очекивати, и то према свим показатељима, да у релативно кратком року, за мање од једне деценије, управо пропорцио-

нално ојачају онолико колико ће опадати снага САД, и да ће, сходно закону спојених посуда, сада уско сконцентрисана моћ морати да се разлије на најмање три пункта, који ће, истина, барем почетно, бити веома узајамно зависни један од другог и, при томе, не сасвим и истоврсно структурирани у ресурсним доменима моћи. У трци за престиж, која ће тек тада постати јавна, не може бити одлучујуће то што ће нека од њих бити јача само на неком плану (на пример, војном или економском). Одлучујући чинилац њихове конкурентности остаје укупна количина њихове моћи и степен међузависности најмоћнијих, која никада раније није могла бити толико значајна већ из разлога технолошког, монетарног и привредног степена развитка. Та фаза развоја концептуализације и материјализације „новог светског поретка“ биће фаза изједначања у моћи и трилатералног господарења светом толико дуго док једна од тих држава не буде у стању да знатно прошири домен свога утицаја у спровођењу економских, политичких и војних интереса на „туђи“ терен а да при томе не угрози своју дотадашњу позицију у подели доминације. До тада се може реално очекивати да Немачка и Јапан и даље увећавају претежно економске, финансијске и политичке ресурсе своје моћи, а САД војне и политичке, мада не треба заборавити да је Немачка и пре свог уједињења скоро неопажено постала најјача војна сила у Западној Европи и да је, исто тако тихо, у последњих 17 година, Јапан обновио и знатно ојачао своје војне потенцијале толико да приморава своје суседе на најразличитија размишљања.

Ипак, војна моћ више није, нити ће бити, одлучујући чинилац престижа у глобалним светским размерама. Разлике у економској снази, као основи укупне моћи три постојећа економска и технолошка центра света (САД, ЕЕЗ, на челу са СР Немачком, и Јапан као модератор економског изгледа и моћи Далеког истока), одлучиће хоће ли САД задржати, и то не у тако далекој будућности, трон највише позиције глобалне моћи или морати с неким да га дели, па и напусти. Њихова садашња, а вероватно и још дуго будућа доминантна позиција у сфери војне моћи неће много вредети уколико не задрже економску моћ као основу опште супрематије,¹ баш као што војна моћ сада не вреди много ни Заједници Независних Држава, ни Кини.

Може се очекивати да силе попут Немачке и Јапана, и поред увећања своје војне моћи, неће ни у будућности тежити да своје интересе остварују употребом војне силе на међународном плану, а најмање употребом сопствених снага, већ ће то чинити економско-технолошким

¹ Поред највеће задужености на свету, САД пале су и са првог на треће место у светском извозу, а њихово учешће у светском друштвеном производу пало је са више од 45 одсто после Другог светског рата на само 22 одсто (према: Момир Стојковић, *Утврђивање елементарна (не)постојања „новог светског поретка“*, *Зборник „Нови светски поредак“ и политика одбране СР Југославије*, Београд, 1993, стр. 110).

и финансијским упливом, уз обилато коришћење мултилатералних институција. Тиме се може објаснити и упорност у настојању Немачке и Јапана, као и неких регионалних сила, да што пре уђу у Савет безбедности УН и да у својству сталних чланица добију што већи део политичког колача моћи у одлучивању и глобалном утицају, као и јак отпор томе САД, али и Француске и Енглеске као већ трећеразредних сила које своју политичку моћ црпе у највећој мери управо из посредовања те позиционе предности у односу на Немачку и Јапан. Уосталом, и саме САД имају за сада „већу кооптивну моћ од других“² земаља управо захваљујући својој доминантној позицији у већини светски важних међународних организација и институција (ОУН, ММФ, ГАТТ, ОЕЦД, НАТО). Но, иако је та позиција САД историјски стечена и одређена, она, ипак, за разлику од позиције Велике Британије и Француске, чија је политичка моћ претежно заснована на историјској затечености у позицији као што је, на пример, стално чланство у Савету безбедности УН, није претежно садржана само у некаквом историјском праву на моћ, него је, напротив, и веома јасан израз садашње укупне и огромне политичке, економске и војне снаге Сједињених Америчких Држава.

„Отимачина“ око уласка у Савет безбедности УН постаје разумљивија уколико се зна да једно од обележја „новог светског поретка“ треба да буде елитизам изражен у могућности поседовања и коришћења ексклузивних, односно нових извора моћи. Користећи општесветску тенденцију измештања главне власти из законодавне сфере у сферу њене извршности, конструктори „новог светског поретка“ су Генералну скупштину УН, као некадашњи главни орган, претворили у тело другоразредног, а Савет безбедности УН у тело прворазредног значаја, па чак и у неку врсту заметка светске владе, правдајући то разлозима брзине одлучивања као драгоценог чиниоца у процесима указивања помоћи „угроженим“ земљама и народима. Захваљујући тој трансформацији, која је омогућила апсолутну доминацију воље САД у Организацији УН, оне се све више претварају у, истина легалан, али све мање легитиман инструмент фаворизације стратешких (војни, политички и економски) интереса економски и политички најмоћнијих земаља света, које претендују на успостављање „новог светског поретка“ као трајног стања сопствене преминације у светској заједници независно од интереса и воље односно често супротно вољи и, нарочито, интересима највећег броја оних чланица ОУН које се сврставају у категорију земаља у развоју.

Уз израстање Немачке и Јапана у силе светског формата, не треба занемарити ни значајне потенцијале моћи за акцију на глобалном

² С.Ј. Нај, *Трансформација светске моћи (из Bound to Lead: The Shaping Nature of American Power, 1990)*, „Преглед“ (Амбасада САД у Београду, бр. 253/1991, стр. 2-7).

међународном плану Заједнице Независних Држава и Кине, које нису економске и политичке, већ изразито војне силе, као ни то да су њихова интересна подручја још увек она на којима су периоди сукоба с Немачком и Јапаном, као суседима, смењивани периодима сарадње и планирања још разнороднијих облика државних блискости, укључујући и оне највишег значаја.

И регионалне силе, попут Турске (мада треба мислити и о Бразилу, Нигерији, Индији, Пакистану и другим), од којих су неке корисни послушници САД – најдоминантније силе која највише и подстиче изградњу регионалног система безбедности, могу у будућности знатно допринети да се окрњи укупна моћ САД, и то не толико из историјских разлога, као што су, на пример, традиционално везивање Турске за Немачку у најодлучнијим историјским тренуцима и традиционално исказивање одбојности према англосаксонском свету, који као разлози ипак никада нису били за потцењивање, колико због прерасподеле економске моћи, будући да су регионалне силе, по правилу, веома економски зависне од иностране економске помоћи услед своје недовољне економске развијености. Зато је логично да се оне и у будућности везују, као што су и до сада, за онога ко је највише у стању и ко највише хоће економски да им помогне. Уз то, Турска јесте регионална сила, али је питање шта је њен регион, односно колико регион њене садашње доминације одговара њеним амбицијама и циљевима, и није ли неко у стању да јој, погодивши њене жеље, обећа и већи. То исто важи и за друге регионалне силе, јер главна поента ипак није у томе што су регионалне силе економски зависне од иностране помоћи, већ у елементима који их објективно чине регионалним силама. Ако политичка, економска и, нарочито, финансијска моћ имају све већи значај за задобијање доминантне позиције у глобалним односима, зато је, војна моћ одлучујући чинилац доминације у регионалним оквирима. Ни Турска, ни Бразил, ни Индија, ни Нигерија нису, нити ће ускоро бити политичке, економске, а понајмање финансијске силе, али јесу и зацело ће задуго остати регионалне силе захваљујући својој војној моћи.

Опредељење за посредовање у глобалним размерама с позиција силе као за нови и, могуће, општи начин сарадње с другим, а поготову с непослушним нацијама и државама нарочито је изражено у односу према суверенитету других земаља. Као историјски цинизам изгледа чињеница да су оне земље Запада које су некада биле најоштрији критичари Брежњевљеве доктрине „ограниченог суверенитета“ постале њени главни заговорници и да спроводе сличан, ако не и много радикалнији концепт „очувања међународне стабилности“, с обзиром на то да се њихов концепт ограничења суверенитета протеже практично на цео свет, док је Брежњевљев концепт важио само у оквирима територије Варшавског уговора.

У садашње време долази до изражаја и инструментализованост УН од стране конструктора „новог светског поретка“. Док се некада та

светска организација згражавала над сваком повредом суверенитета, нарочито малих земаља, и осуђивала га као највећи грех, сада, кроз легализацију права на интервенцију ради заштите људских права и очување мира и безбедности, практично одобрава угрожавање суверенитета сваке земље уколико је то у интересу најмоћнијих. Отуда сасвим одговара атмосфери каква сада преовлађује у ОУН изјава председника те светске организације, Бутроса Галија, изречена крајем 1992, да је „време апсолутног и ексклузивног суверенитета окончано“.

Судећи по свему, „нови светски поредак“ подразумева и трансформацију схватања права на самоопредељење, будући да га његови креатори за сада тумаче само као право народа на национално, али не и на политичко и нарочито не на економско самоопредељење. Такав приступ указује на субјективизам као могуће доминантно обележје наговештеног „новог светског поретка“.

Присилавање других земаља да интересе доминантних земаља „новог светског поретка“ доживе и признају као сопствене обавља се привидно морализаторски, а у суштини дубоко интересним уплитањем у унутрашње послове тих земаља у име „принципијелне“ и „глобалне борбе“ за трајно обезбеђење остваривања људских права и демократије, па је очигледно да је један од циљева успостављања „новог светског поретка“ не његово трајање као „дуге ере мира“,³ него као епохе дуге, а у главама његових конструктора можда и вечите премоћи, иако историја упорно учи велике да је свака сила за времена.

„Нови светски поредак“, за сада, примењиваним методима оцртава своје контуре као контуре поретка насиља, у којем се од основних облика насиља фаворизују претња силом, принуда и пристанак, а од сложених субверзија – војна интервенција и рат. Такав концепт не могу да избегну ни силе у успону, попут СР Немачке и Јапана, услед настојања да се што активније укључују у разрешавање светских проблема, будући да то значајно доприноси њиховој промоцији на међународном плану и потврђивању све веће моћи, а не само досадашњег статуса.

Савремена национална држава

Једна од последица успостављања „новог светског поретка“ и услов његовог манифестовања и трајања јесте настајање и признавање нових националних као савремених држава. Разбијање вишенационалних федерација и успостављање нових националних држава омогућава доказивање доминације не само највећих над мањим и малим него и „зрелих“ на, за то идеалном, тлу „закасниелих“ нација. Раздробљеност некадашњег простора СССР-а као мултиетничке империје, као и некада стабил-

³ Из говора председника САД Џорџа Буша у ОУН, 1. октобра 1990, о „новом светском поретку као дугој ери мира“.

них мултиетничких држава попут СФРЈ, на више великих и малих узајамно сукобљених држава само на први поглед омогућује лакши надзор над њима, односно лакше спровођење иностраног војног, политичког и економског интереса у подручјима у којима новоформиране национално-државне грађевине, опијене националним „буђењем“ и у свему подзидане више прошлости него визијом будућности, неумитно улазе у међусобне конфликте, а тиме и у разнолике форме зависности од других земаља, пре свега великих сила.

Будући да је савремена национална држава „актуелни део историјског процеса који повезује прошлост са будућношћу“, ⁴ може се говорити о најмање две врсте савремене националне државе – о затеченим у савремености и о свеже формираним, односно новонастајућим државама. Националне државе затечене у савременом добу имају за собом време највећих искушења, укључујући и тоталитарност, а убрајају се међу савремене националне државе највише захваљујући њиховом традиционалном приступу питањима државности и нације. За разлику од њих, свеже формиране, односно новонастајуће националне државе прави су изазов за истраживаче друштвено-политичких феномена. Загонетност њихове нагле и масовне појаве као архаичног концепта националне државе (за који се иначе одавно, од Истока до Запада, тврдило да је историјски иживљен и превазиђен) условљава покушај разјашњења не само узрока, нити само услова и околности њиховог настајања, него и њих самих као, очито, по много чему специфичних политичких појава, чији су настанак и егзистенција битно утицали на профилирање не толико „краја историје“, колико завршетка 20. столећа. Нема сумње, феномен новонастајуће националне државе тесно је повезан с процесом успостављања „новог светског поретка“, односно узрокован је умногоме нестанком блоковске равнотеже услед распада Источног блока уз пермисију СССР-а, демонтаже самог СССР-а и историјског фијаска социјализма као система.

Прекид идеолошке утакмице, која се завршила повлачењем социјалистичке идеологије са сцене друштава у којима је била државна идеологија, омогућио је да дуго пригушиване и формално одстрањене националне страсти и верске размирице избију у први план друштвених збивања не само у земљама – подручјима некадашњих социјалистичких, посебно федеративних и вишенационалних држава, у којима је доскора живело „братство и јединство“, него прво на тим подручјима, с изразитом тенденцијом ширења и на друге мултинационалне и мултирелигијске заједнице и подручја, пре свега неразвијених земаља, попут Индијског потконтинента и Африке, али и Европе и других привредно развијених, потенцијално конфликтних жаришта етничких композитума. До сада су ОУН евидентирале 75 таквих жаришта у свету, уз могућност драстичног увећања тог броја с обзиром на чињеницу да су у свету

⁴ Ernst-Otto Czempiel, *Die Zukunft des Nationalstaates*, у: Beyme, K. von, Czempiel, E., Kielmansegg. P. Graf: Politik 2, Frankfurt am Main, 1987, s. 361.

доскора постојале 22 федерације, у којима је живело чак 40 одсто светског становништва.

Веома је, при томе, значајна она карактеристика тих процеса која се уобличила током разградње „социјалистичке империје“ и СФРЈ као својеврстан раритет, садржан у томе што су већу ефикасност у тој разградњи испољили унутрашњи него спољни чиниоци разарања (и то неки унутрашњи чиниоци који су били „непредвиђени“, између осталог зато што је према аналитичарима Запада њихов ангажман био мало вероватан, а аналитичари Истока у те чиниоце нису смели да сумњају, а не они који су општетретирани као могуће снаге деструкције социјалистичких система). Ради се, пре свега, о улози бирократизованих партијских и државних елита које су биле много више национално него интернационално опредељене, а у слабости система откриле су могућност за сопствену профитабилност – успостављање националних држава као личних империја по сваку цену и независно од тога што су те „империје“ често остајале у границама карикатуралних територијалних димензија и нереспектабилног војног, политичког и економског значаја. Стари и нови „императори“ су показали да имају слуха за политичку моду – црвене одоре су брзо заменили одорама националних боја.

Немогућност рационалне контроле партијских и државних елита подстакла је њихове конфликте, а потом и настојања да добију ослонац у масама, који им до тада није био потребан. Мобилизација маса ради доказивања исправности политичких ставова елите и чврстине њене позиције власти на најбржи и најлакши начин могла се извести интензивирањем националних и верских осећања као до тада неискоришћеног резервоара ирационалности у друштву.

„Домаћи“ узроци распада социјалистичких федерација и настајања нових националних држава

Неспорно је да је главна покретачка снага и духовна потка нових, углавном антисоцијалистичких друштвених покрета и гибања у земљама источне Европе, СССР-а и СФРЈ био национализам. Парадокс је у томе што су га институционално зачеле или омогућиле комунистичке елите тих средина, иако су, барем формално, комунистичке партије увек словиле као заклето непријатељ национализма. Тај обрт у понашању „црвених бирократија“ има посебан историјски значај и захтева дубље анализе (назнаке које следе у функцији су увода у могуће дубље појашњење те појаве).

Чињеница је, пре свега, да национално питање у социјалистичким земљама не само да није било решено, како је тврђено, него је само било снагом социјалистичке идеологије потиснуто у други план друштвених збивања, па је тако фактички остало и запретено и нерешено. Била је то, истовремено, једна од највећих мањкавости етничких шареноликних социјалистичких система, која је законито морала произићи већ из

тврдоглавог догматског ослањања искључиво на технолошки подграђене постулате Маркса и Енгелса о нацији и њеној метафизичкој перспективи, које сада и истакнути марксисте⁵ сматрају најненаучнијим, па чак и антиисторијским делом Марксове и Енгелсове теорије о друштву.

Оцењујући буржоаско-демократска револуционарна гигања у Немачкој и Мађарској 1848. и 1849. године, на пример, Маркс и Енгелс су се обилато служили ненаучном поделом народа на „историјске“ и „неисторијске“ и на „прогресивне“ и „реакционарне“ нације. Без дубље анализе околности које су условиле да већи број припадника неких народа, на пример славонски, барањски и банатски Срби, учествује у гушењу тих револуција, они су изrekli више пута веома тешке, историјски дисквалификационе оптужбе не на рачун тих учесника у догађању него целих народа, што се и сада користи у актуелној сатанизацији српског народа. Истина, они тада нису имали ништа боље мишљење ни о „Хрватима – надутим варварима“, него чак и горе. Ипак, када се требало опредељивати између јужнословенских народа као могућег „друштва“, сматрали су да би, пред некаквом најездом панславизма и поделом Европе на зону демократије и панславенску зону као област недемократије, „било лепо кад би Хрвати... сачињавали први борбени ред европске демократије“,⁶ док би за Србе било најбоље да се етнички потпуно утопе у вековима натурану оријенталност.

У социјалистичким земљама је доминирала лења, догматска марксистичка мисао израсла из неконзистентних поставки Маркса и Енгелса, а доцније и Лењина и Стаљина, о нацији и националном питању. Када се на ту мисао ослонила догматска политичка пракса бирократије, крах неких наизглед различитих, а у суштини истородних социјалистичких модела решавања националног питања био је неминован. Тако је, без икакве сумње распад социјалистичких федерација значајно олакшала друштвено нефункционална, више идеолошки него друштвеним потребама условљена разубуђеност њихове државности на два и више нивоа – савезном и републичком, односно покрајинском. Упоредо са стицањем и других услова за бујање национализма, републике и покрајине социјалистичких федерација су *de facto* све више бивале државе, да би на самом крају свог федералног живљења биле више државе и од саме савезне државе.⁷

⁵ Видети, на пример, Најдан Пашић, *Нација и национализам*, Енциклопедија политичке културе, Београд, 1993, стр. 719.

⁶ Ф. Енгелс, *Демократски панславизам* (К. Маркс/Ф. Енгелс: Дела, том 9, стр. 228).

⁷ То веома илустративно потврђује и покушај државног удара у СССР-у 1991. године. Да су они који су покушали државни удар централисти види се већ и из тога што су покушали да га изведу само на савезном нивоу. Потцењивање републичких државности и моћи брзо им се осветило. Републике су реаговале као од савезне власти објективно независне или мало зависне државе у којима *није* изведен преврат, што је било одлучујуће. Заинтересоване стране силе су то схватиле много брже од превратника, па су и све форме подршке нуђене републикама и њиховим вођствима као државама, безмало на начин као да је преврат покушан у држави која и не постоји!

Ако се таква чињеница доведе у везу с податком да је једна од специфичности Средње, Источне и Југоисточне Европе стварање бројних нација које или нису уопште, или нису историјски одлучујуће дуго имале своју државу, егзистирајући уз или кроз нације које су је имале, постаје јасно какву су запаљиву смешу етничитета, идеологије и граница као израза волунтаристичко-етатистичке површности и небеноволенности комунистичких елита сачињавале некадашње социјалистичке федерације. Уз то, ни историјско оправдање за стварање националне државе, условљено историјским и цивилизацијским напретком настајања реалне нације стварних припадника народа из формалне нације контингентних држављана, није нимало често на тим просторима већ из разлога што цивилизацијски задоцнеле нације, и још чешће у историјском развоју закасниле етничитети који претендују да буду признати као нације, нису и задуго не могу бити реална нација управо из разлога цивилизацијског дозревања.

Једнострано искрено заједништво, које је таквим нацијама обезбевало мање-више паразитско сазревање до тренутка процене о већој користи од посебног живљења него од заједништва, било је само поспешивано њиховим социјалистичким подржављењем, односно давањем и буквално државног статуса национално профилисаним републикама. Праксом свога распада оно је омогућило да се формулише једно начело које скоро има снагу закона, и које ће у будућности вишеетничких заједница можда бити више уважавано. Оно гласи: уколико се стварају вишенационалне федерације од нација које су бар у више форми и на више историјских начина иживеле своју државност и од нација које то нису успеле, та врста асиметрије узрокује последицу у форми тенденције да ће се искористити прва озбиљнија друштвена криза у таквој федерацији како би нације које нису иживеле своју државност покушале или успеле да се отцепе. При томе се назире и још једна нова тенденција: да национално-државне творевине које настају сепарацијом или које прокламују сепаратисти као свој циљ не теже више, као некад, пуком припајању националној матици, а још мање утапању у њу без задржавања елемената државности, већ много више самосталној државној позицији, односно статусу националних држава (које могу и треба, али не морају да буду у тесном федералном односу с матицом).

Улога националистичких идеологија

Апорија новонасталих националних држава умањује се и сазнањем да су претежно настале артифицијелно, као „дар Запада“, што им одузима драгоцен идентитетни патос тајне историјског самопостигнућа. Разлог за такав „дар“ је увек војни, политички или економски интерес дародавца. На пример, разлог за преурањено признање суверености сепарираних југословенских република је тај што само суверена нација може да се одрекне дела суверенитета.

Да дародавцима, стварним и могућим, настоји да се угоди на начин који неће искључивати и реализацију интереса интерних политичких елита потврђује и начин елиминације идеологије која је изразито сметала дародавцу. Уместо идеологије социјализма, масама је журно понуђена идеологија национализма, као да су елите стрепеле да неко други не попуни празан идеолошки простор или да се не промени профил друштвене свести као до тада структурно веома погодно тло за узгој друштвених утопија и митологија.

Употребна вредност националистичких идеологија за политичку елиту очигледно се састојала, пре свега, у могућности лаке и брзе замене социјалистичке идеологије националистичком, у њеној способности транзиције интерних друштвених тензија на спољни план, односно терен екстерних националних релација – од нације ка свему другом што је окружује, а превасходно значи према другим нацијама, као и у томе што се националистичком идеологијом може веома брзо и манипулативно лако изградити осећај реалне угрожености сопствене нације независно од стварне заснованости тог осећаја.

Будући да је ирационализам увек основа национализма, понашање националне масе или гомиле политички третиране као супстрат нације бива увек уважавањем и бригом за њу од стране вођства подстакнуто да постаје више нагонско него иначе. Стално и интензивно наговештавање спољне опасности по национални организам доводи прво до духовне хомогенизације нације, која је вођству преко потребна да би било национално вођство, а затим и до нагонски иницираног, али системског и институционализованог подизања нивоа спремности за одбрану. Тиме се, уједно, стварају претпоставке не само за успешну одбрану него и за „превентивно“ угрожавање стварних, још чешће, поготову у тој почетној фази, претпостављених противника.

Лакоћа националистичке манипулације агресивом као одбраном испољава се у својеврсној сличности природног закона спојених судова с друштвеном тенденцијом која важи у домену изазивања међунационалних конфликта, а која често изгледа као савршен споразум вишенационалних елита из различитих, интересно супротстављених, па чак и завађених држава или нација. Наиме, док се у једној националној средини проповеда националистичка идеологија, националне елите у њеном окружењу никада не седе скрштених руку, па се раздражене или наплашене масе једне „угрожене“ нације лако могу уверити у паралелизам пораста национализма и код нација у њиховом окружењу, што води стању да их са супротне стране брзо назидане националне барикаде увек чекају нахушкане масе неке друге нације, са такође брзо и лако импутираном свешћу о сопственој угрожености. На крају се испоставља као реалност да су нације, услед узајамно набујалих непријатељских осећања, стварно угрожене једна од друге, па се почетна материјализација лажи елите претвара у истину са често трагичним последицама.

Националистичке идеологије очигледно доприносе настанку нових националних држава и тако што помоћу њих агресивније националне елите инспиришу и оснажују и мање амбициозне елите суседних нација да склоне или затворе „своје“ нације у „своју државу“ од све већих опасности од подржављених нација које се налазе у истој геополитичкој арили.

Будући да се свако угрожавање најбоље отклања снагом и ојачањем онога ко је угрожен, стварно или привидно угрожена нација тежи сваковрсном војном, економском и политичком јачању. Реални ефекти на том плану често су помешани с последицом неизбежног привида, јер је тешко избећи да се атрибут ојачања случајно или интенционално повремено не поистовети с атрибутом величања. Ако се у настојању постизања квалитета „што боље“ замени с преференцијом „што више“, граница националног и националистичког се губи и остаје само благо разграничење са шовинизмом.

Изазивање спољних, међунационалних конфликта увек значи дуго-трајно пригушивање унутрашњих, чиме се обезбеђује трајност владавине затеченог, односно новог вођства, уколико влада на истим, националним принципима. Оне комунистичке вође и елите које су заиграле на карту национализма својом или туђом вољом, свеједно, углавном и сада владају, а вођства која нису уопште или до краја прихватила нову идеолошку моду и национално политичко понашање углавном су морала да одступе.

Пошто се ради о опстанку нације, а он је увек одређен као највиши циљ, то условљава давање апсолутног поверења нације националном вођству, што води к поседовању огромне моћи. Зато је сасвим природно што се у националној држави политичке елите такмиче у томе ко је боље национално одређен, као и у доказивању умешности спровођења националног интереса, исто као што се и у масама, на нижим нивоима политичког живота, припадници национално хомогенизоване масе такмиче у томе ко је више националан. Аксиолошка разлика између боље и више, између квалитета и квантитета, у политици се често губи њиховим неизбежним преплитањем услед идеолошке замагљености доминантних вредносних скала.

Супротно распрострањеном уверењу, национализам није „дар Запада“ него дар националних елита своје народу који је за „Запад“ тек подношљиво идеолошко решење док је у функцији реализације његових интереса и, у сваком случају, боље решење од некадашњег. Такав однос „Запада“ према национализму потврђује и оштрина односа према новонастајућим национализмима уколико нису, или уколико више нису у функцији остваривања политичких, војних и економских интереса стожера „новог светског поретка“. Разлог за то је ирационализам национализма, који може довести до одрицања послушности, из чега по „нови светски поредак“ могу проићи и такве последице као што

је његова неконзистентност или немогућност спровођења апсолутне контроле над свима и у сваком тренутку, што су иначе основни принципи његовог функционисања и трајања. Тиме се може објаснити и амбивалентан однос господара „новог светског поретка“ према новонастајућем национализму – он је драгоцено средство за разбијање социјалистичких држава и протеривање социјалистичких идеологија са тога тла, или барем за потчињавање тих идеологија ако не либерално-демократској онда националистичкој, али га је тешко контролисати, нарочито његов уплив на понашање етничитета у другим, несоцијалистичким, па и високо развијеним земљама, што може довести до угрожавања концепције „новог светског поретка“. Отуда и оцене идеолога „новог светског поретка“ да је извршено „истеривање ђавола врагом“, као и одлучност да се након обрачуна са социјализмом радикално елиминише национализам, за шта, истини за вољу, барем јавно, није обелодањен никакав рецепт. Немоћ да се томе приступи израз је немоћи да се одрекну услуга националистичких елита, тим пре што је њих много лакше осудити него сменити, бар тако дуго док иза њих стоје масе изразито и искрено национално опредељеног народа. Проблем је утолико већи што су националистичке елите углавном постале елите државног значаја, па се и релација „новог светског поретка“ према национализму неминовно мора изразити и као однос према новонасталој националној држави, што је веома незгодно с обзиром на то да у њима славље у част стицања државности још траје, а све што је у вези с нацијом високо се вреднује.

Насиље и сакралност као важне особине нових националних држава

Док је код националних држава затечених у савремености углавном јуристичка традиција одлучујући елемент за третирање државе као националне, други тип савремене националне државе – свеже формиране, односно новонастајуће, категорију државе подразумева махом сакрално, као националну светињу, дакле као вредност равну светости. Већ и сам начин стварања националне државе тога типа води у њену сакрализацију, у општи доживљај државе као светости, јер свако претерано одушевљење неком радњом (што укључује и намерно и ненамерно изазвано и формално претерано национално одушевљење) доприноси прецењивању и обожавању те радње, као и њених последица, и претварању лаичких у свете ствари.

Тај тип националне државе има историјску подлогу за настајање и у тежњи тзв. квалитативно закаснелих, што не значи увек и квантитативно малих нација да „одрасту“ постајући државотворне. Потврда коначне или довољне зрелости нације стиче се, према уверењу њихових националних вођстава, већ државношћу или углавном државношћу. За-

то је стварање сопствене националне државе највиши циљ, уз који иде атрибут морања. Без државности, сматрају они, нема могућности за дефинитивно профилиране међународне идентификације нације, нема легитимације цивилизацијске сазрелости, нити крунског доказа о пунолетности нације. Тако одређена, савремена национална држава тог типа, због социјалних и обичајних услова у којима настаје, мора бити схваћена као светост, а како све што је свето тражи као потврду своје вредности и важности жртву, дакле свето насиље, тиме се може објаснити и мања или већа количина насиља, која у различитим формама, али по правилу, прати настанак тог типа савремене националне државе.

Будући да такве националне државе настају на тлу некадашњих вишенационалних државних заједница и насиље започиње као институционална деструкција – као врста структурарног насиља над дотадашњом државом. Снага, политичког и социјалног националног потреса, пре свега источног, модификовала је гесло „Очување државе најважнији је задатак“ у гесло „Стварање државе најважнији је задатак (нације)“, а тајна неслободе вишенационалног заједништва уступила је место тајни неслободе оргијастички доказане посебности нације и њене државе у савременом добу.

Да ли ће доћи и до директног физичког насиља и у којој мери зависи од више чинилаца, пре свега од понашања (обично међунационално сукобљених – територијално конкурентних) националних покрета, што увек у крајњем значи од понашања њихових вођстава као националних елита, која, тежећи да се дочепату сопствених држава, могу или морају да се понашају на различитим нивоима конфликтности зависно од бројних чинилаца – почев од степена њиховог (не)знања и умећа па до чинилаца попут изразите интересне опредељености моћних међународних државноправних субјеката у форми потпуне наклоности и подршке или ненаклоности. У сваком случају, национална вођства која граде државу никад се потпуно не одричу насиља, нарочито не насиља схваћеног као противнасиље, и последње могућности за остварење свог циља – националне државе као материјализације националног политичког сна.

Прастаро је правило да државе које желе да буду признате морају бити у стању да воде рат. Новонастале националне државе ту архаичну могућност претварају у нужност свог савременог поступања унутар или ван својих граница. Извориште конфликта је дефинисање националне територије као државне. Наиме, свака од новонастајућих националних држава поставља себи задатак да оствари границе у историјској визури, али не у општој или просечној, већ увек у оној из неког од периода евентуалне претходне државности или територијалне запоседнутости у којем је тадашња „национална“ елита имала или полагала право на највећу као националну територију. Будући да суседне националне

државе величају потпуно различите периоде своје историје, разумљиво је да им се тако осмишљене и жељене границе пресецају и брзо постају разлог за нетрпељивост и рат, који је увек утолико већи уколико је могуће „ослобађати“ „заточене“ припаднике своје нације у другој националној држави. Отуда и толико ратова на тлу некадашњих етничких федерација будући да је скоро немогуће избећи да припадници неке „тек подржављене“ нације не живе у већем броју и изван границе њихове националне државе. Стога је од поштовања било каквих граница, много природније да се од новонастајућих националних држава очекује експанзија, односно захтев за њом, чак и ван свих граница смислености – „наше је дотле где живи и најмањи део наше нације“, што у крајњем може бити тумачено и где живи појединац.

Непостојању резерви према насиљу иде на руку и чињеница да оно оргијастичко, варварско својство нације, које је уткано у генетски код сваке нације, није настанком националне државе најзад одстрањено као што се то тврди у заносу и манифестима новооснованих националних држава, него је, зависно од политичког интереса, или само дисциплиновано, или још више подстакнуто ради угрожавања и уништења других нација и уопште непријатеља дате нације. Ту долази до изражаја интерпретативна функција националистичке идеологије у настојањима да се оправда или велича такав приступ насиљу, па и геноциду, као доказу моћи, снаге, па чак и виталности нације.

Очигледно изузетно важан чинилац за појаву насиља у часу настајања нових националних држава јесте и постојање, односно непостојање културе смрти, која је шира од политичке културе, а обухвата приступ умирању и човека и државе. Када је постизање бесмртности умирањем схваћено сократовски, категорија нације остала је подређена категорији државе. Могуће је и приступање чину смрти као историјском увежбавању коначне смрти државе, наизменичним усмрћивањем дотадашње ненационалне државе и успостављањем нове – парадоксалног дијалектичког споја нације и државе, као споја живог и мртвог, неинституционалног и институционалног бића.

Суштински анахронизам је у томе што се држава не посматра на новодемократски, процесуално динамички начин, него на стародемократски, статички начин као грађевина – материјализација мистичне националне моћи. Анахроно-обредни третман државе као грађевине – светости захтева поштовање обичаја да се у темеље грађевине угради крвна жртва да би грађевина постала драгоценија и стабилнија, и да би задобила „велику сугестивну моћ над вољом људи, над јавним мишљењем света, над осетима и осећањем правне државе“.⁸ Уопште, на назначеном простору настајања нових националних држава укорењено је и официјелно и неофицијелно наглашавање веће вредности новоуспо-

⁸ Carl Schmitt: *Nationalsozialismus und Rechtsstaat*, у *Juristische Wochenschrift*, Н 12/13, Berlin/Leipzig, 1934, str. 714.

стављене државе на тој основи – количини проливане крви и многобројности, односно величине жртве.

Ако обичајно родно тло новонастајућих националних држава високо вреднује сваку, а посебно масовну и невину жртву (мада већ сам појам жртве увек укључује и елемент невиности – барем у чину жртвовања), онда кроз нормативно-цивилизацијске упливе насиље постаје лако не само обичајни него и државни обред. Притом се обавља и интересна селекција. Обичајне норме се бирају према критеријуму корисности по дневну националистичку политику. На пример, наведени обред жртвовања требало би увек да укључује и покајање, али оно, по правилу, изостаје јер би, услед спуштања на ниво дневнополитичког доживљаја, било не само банализовано него би могло бити протумачено као слабост и признање сопствене грешности, које је, иначе, супротно интенцијама дневне политике, у сферама духовног и религијског третмана чина приношења жртве не само уобичајено него и пожељно.

По правилу, увек када се не могу из различитих посебних разлога задовољити традиционалним приступом о општој потреби националних држава да се „појединачност свести мора принети на жртву“ у име националног као колективног интереса, нове националне државе захтевају и приносе крвну жртву. Тада се исказује „негативан начин настајања као стварна моћ заједнице и снага њеног самоодржања“⁹ и потпуно се изражава ослобођена колективна енергија и воља за ризик окрвављене државности која сједињује индивидуе у нацију државе или државотворну нацију.

Геноцид

Откад је човек закорачио Земљом није починио грознијег греха од геноцидног. Истребљење недужних људских створења независно од старосне доби и пола само зато што припадају некој раси, нацији или вери није, на жалост, само пратилац прошлости и превазиђено оживотворење оргијастичких идеологија него и срамни печат цивилизације садашњости. Никада толико колико у 20. веку политички човек није говорио о миру и људским правима и, истовремено, никада у историји људског рода није било века у којем је било и опстало толико ратова, крви и насиља.

Теоријски, геноцид почива на старим предрасудама о великим и малим, више или мање вредним, бољим и горим народима, односно на баналним клишеима, па ни сам не може бити друго до клише безобзирног остваривања јасних политичких и геостратешких интереса уз помоћ митова и нејасних предрасуда. Управо такав геноцидни клише претворио је, буквално преко ноћи, мирољубиву земљу каква је била СФР

⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Reclam Nr. 8460 (6), Stuttgart, 1987, str. 270.

Југославија у земљу смрти, страве и разарања свега што је стечено у полувековном миру. Разбијање Југославије споља и изнутра мора бити посматрано као прагрех највишег степена који је породило садашње безбројне крупне и ситне злочине и грехове на њеном некадашњем тлу. Починиоци тога прагреха нису и можда никада неће бити прецизно персонално идентификовани. Но, у глобалу се зна, а документи то потврђују, које иностране силе су то проузроковале, уз помоћ домаћих осамостаљених политичких, пре свега републичких и националних елита.

Будући да нису биле способне за цивилизовани разлаз, националне елите су се определиле за нестрпљење и брутално насиље над другим народима, укључујући и геноцид над српским народом у Хрватској и Босни и Херцеговини. Не ради се о томе да тада важећу идеологију и политички систем није требало мењати, већ на који начин и по коју цену. Садашњи резултат одабраног начина јесте да сви народи живе лошије него што су живели и да, чак, и умиру на гори начин него што су умирали. Због тога и јесте злочин чин разбијања СФРЈ као „Нојеве барке Балкана“, у којој су сигурност уживали сви народи који су се у њој налазили.

Посебно су лоше прошли и пролазе припадници српског народа, који је тежио да сачува Југославију. Тежини његовог положаја допринела је предрасуда о Србима као вечитим жртвама које увек праштају све зло почињено над њима. Убеђење о мазохизму једног народа постало је постулатни ослонац сепаратистичке политике, која је сматрала да ће цену платити искључиво српски народ. Но, српски народ је овога пута искочио из клишеа. Није дозволио да буде само жртва и помагач великих у њиховим биткама у којима је остајао и крвавих и кратких рукава. Опоменут историјом, није дозволио да га воде на кланицу као толико пута раније. Организовао се и бранио. Изненађени отпором Срба, на који нису навикли, сепаратисти су прогласили Србе који бране своје куће за агресоре. Чињеница да ни Срби у овом рату нису пуке жртве и да и они убијају, иако је обележје сваког рата да човек у њему убија и превентивно да не би био убијен, обилато је искоришћена да се сатанизује цео српски народ као народ који мрзи и уништава друге народе. Правници би рекли да има елемената за тврдњу о прекорачењу нужне одбране, али међународни судски вештаци нису објективни. Они као да желе опстанак клишеа по којем Срби поново треба да допусте, у име утемељења хрватске или нечије друге националне државе, да буду клани, мучени и протеривани с вековних огњишта. Шта више, ако Срби то не желе – они ће их принудити. Поставља се питање зар они који себе сматрају господарима света не слуте да вртлог политичке махнитости Балкана не може бити разрешен пристрасношћу, а да евентуална додатна употреба силе са стране може само изазвати контраефекат са далекосежним последицама по светски мир.

Њихова снага је велика, а уплетеност у геноцидност новонастајућих националних држава таква и толика да сами себи могу највише помоћи ако зауставе и себе и друге на начин који обезбеђује мир и достојанство.

Значај вере и издаје

У трагању за националним идентитетом вера је постала неопходан репер за утврђивање посебности националног идентитета као важна мера разликовања и сродности с другим етничким групама. Тако се дошло и до особености новонастајућих националних држава да се у њима нације увек идентификују и строго монорелигијски,¹⁰ док то није случај у националним државама затеченим у савремености. На пример, у Немачкој или Француској за припадност нацији није одлучујући критеријум верска припадност него поданички статус. Ту видно долази до израза јуристичка традиција као утемељење националне државе, будући да се правним путем стиче статус припадника нације независно од вере, а све више и од порекла. Укратко, држављанин је припадник нације.

Зависно од тога која нација, а тиме и вера, доминира у етнички и религиозно мешовитим друштвима,¹¹ и то не само квантитативно него и квалитативно у сфери политике и, нарочито, политичке власти, новоформирана национална држава профилира свој религијски имиџ – чија вера онога и власт, а не само чија власт онога и вера. Иако треба узимати у обзир религијске, а тиме и државне специфичности новонасталих етатистичких творевина националних елита, у свима њима постоји сродна тежња ка патријархалном моделу демократије као идеалу нормативно неограничене или слабо ограничене децизије вођства, што никако није и не може бити одлика правне као демократске државе. Антинормативизам политике тих држава такође варира, сем у доследности антинормативистичког одређивања националне издаје и разликовања политичких пријатеља и непријатеља, које је много више нагонско, засновано више на инстинктима одржања колектива него на правној валидности нечијег односа према нормама које се сматрају национално важним и важећим.

И поред свега тога, једна од традиционалних појава које утичу на профилирање структуре политичких система нових националних држава и специфично усмеравају политички живот у њима јесте обнова јаког уплива религије, односно интензивног учешћа црквених кругова у политици. Пошто је тај утицај понегде веома изражен, има мишљења да су неке нове националне државе успостављене чак као теократске,

¹⁰ На пример, у „Гласу Концила“ се деценијама често понавља теза да „тко није католик не може бити Хрват, управо као што и Србин може бити само нетко ко је православца“.

¹¹ Македонски пример показује да, ако цркве настоје да се установе као посебно-националне и онда када је религија иста, тиме се, у ствари, највише инсистира на посебности етничитета.

што је ипак претерано, иако нема новоформиране националне државе у којој не постоје неки елементи теократизма. Међутим, ти елементи никада не преовлађују над осталим елементима структуре нових националних држава толико да би укупна државна творевина могла бити означена као теократска. Уз то, постоје и велике разлике у степену присутности елемената теократије, као и разлике које се јављају услед особености доминантних религија, као и других чинилаца, попут иностране институционалне подршке националној цркви, степена те подршке, постојања супарништва црквених националних и ненационалних институција, супарништва националних црквених и националних световних ауторитета и институција, као и степена изражености те врсте конкурентности, и слично. У сваком случају, постоје велике разлике између нових националних држава и оне се не могу сводити под генералне оцене о њиховој религијској обојености или теократичности.

За релацију католичанство – политика, на пример, карактеристичну за нове националне државе у којима је католичанство доминантна религија, својствено је да увек мач иде испред крста и да постоји историјски структурирана свест о потреби лакшег праштања свих, па и политичких грехова себи него другом. При томе опрост од другог не тражи, нити се другом даје, а ако се тражи, увек се пре добија за себе од сопственог националног политичко-црквеног вођства него за туђина, од кога се опрост прима, мада се превише не очекује.

Насупрот томе, везу православља и политике, која се одражава на укупном профилу православних националних држава, највише карактерише присутност, такође историјски формираног става (не само православљем већ и обичајним правом) односно распрострањеност свести чије је обележје претерана самокритичност према свом колективитету (породица, нација). Захваљујући томе што је вековима неговало мит опроста и култ ширине духа, православље има приступ политици по којем крст иде испред мача, а често није потребно чак ни то да се грешник, злочинац, нарочито туђин, покаје да би му се дао опрост греха, што није сасвим уобичајено у хришћанству. Та појава је инспирисала тезе о племенитом мазохизму као урођеној особини српског народа, и то као особини коју су други одавно учили и много пута искористили, а коју Срби нису имали снаге себи да признају. Међутим, научни приступ механизму аутодеструкције у Срба демистификује „прирођеност“ те особине уколико се добро познаје историја српског народа. Лако праштање другима било је историјски неопходан услов вековне адаптације и преживљавања поробљеног народа и појединца. „Праштај и остави освету Богу“ некада је био став који је изграђиван као услов *sine qua non* преживљавања под Турцима, а сада је то само још недовољно избрисан историјски траг првобитне националне свести. Наиме, ради се о историјски изнуђеном стању свести због нужности праштања зла завојевачу коме Срби нису били у стању вековима адекватно да се освете, а још мање да га принуде на покајање.

Сродним историјским разлозима може се објаснити традиција православља да се лакше прашта свима другима него себи. Строгост према себи и пренаглашена грижа савести за морални преступ у формама какве не познаје католичанство били су нужни зарад преживљавања не само појединца него и зарад опстанка нације у целини, и отуда је највећи грех била и остала издаја, а нарочито издаја вере, која је била духовни бастион српства као етничке посебности и главни услов за очување бића српског народа. То објашњава и сада присутно пренаглашавање значаја издаје и пренаглашавање освете издајнику у односу на значај који том чину придају етнички сродни народи.¹²

У православном миљеу издаја се увек прво доживљава као тежак морални прекршај, па тек онда као правни и обичајни преступ, који се може испољити у две форме – издају чињењем и издају нечињењем, а по садржају је претежно интересна радња, мада може бити и акт безнађа. Дакле, тај миље, без обзира на строгост осуде чина издаје, испољава и већи степен разумевања од других, будући да у њему доминира разликовање тога чина као чина који се обавља ради користи, из ниских побуда, али и чина који људи не чине само када желе него и кад морају. Та разлика долази до изражаја и у осуди издаје.

Национална издаја је митологизован појам не само на просторима православних него и скоро свих новонастајућих националних држава, и то не толико из историјских, колико из политичко-практичних разлога. О њој се увек говори као о најтежем греху, којим се нарушава и угрожава национални интерес, односно национални ресурси сигурности, територија, животи и материјална добра, али и духовне вредности једне нације. У тим државама митом о издаји често се прикрива неспособност вођа или колективизује политичка кривица, а утеха маси, у оба случаја, треба да буде лакше прихватање политичких и војних пораза нације. Осим тога, предимензионирање значаја издаје доприноси стварању мита и одржању свести о величини нације.

Као национална издаја се дефинише одбијање да се појединац, група или организација подреди друштвено доминантном, обично системском, па чак и режимском схватању успостављености националног јединства, које у новим националним државама најчешће подразумева апсолутну хомогенизацију свих националних јединки у националну масу. У условима стварне или привидне угрожености нације стање сливене свести националне масе одређује и оцењује свако појединачно или групно

¹² После Другог светског рата, на пример, у СФРЈ постојао је видно различит приступ у осуди ратно-квислиншког понашања у различитим националним срединама. Међу Србима је осуда сопствених квислинга била не само интензивнија него и много дуготрајнија него, на пример, у Хрватској, у којој је квислиншко понашање било много израженије, и то много више из наведених разлога него из оних које наводе површни истраживачи (на пример, србофобна конструкција бивше социјалистичке државе, хрватско-словеначко порекло Јосипа Броза или, најпросто, некаква трајна и необјашњива светска завера против Срба).

одступање од стања хомогености, односно неучествовање у чину хомогенизације, као драстичан облик несолидарности и лош пример уздизања личног изнад општег интереса, пример који, ако се масовно следи, може да проузрокује угрожавање свих, дакле, у крајњем – целе нације, чиме се заокружује аргументација за изрицање суда о тежини кривице. Она тиме постаје највећа могућа – кривица националне издаје.

Тај израз политичког мишљења и понашања у новим националним државама није ништа друго до вид борбе за моћ конкурентних националних елита. Зато се у националистичкој ацени успех у надвладавању политичких противника увек доживљава и као успех у доказивању њихове неспособности и кривице због неправилног или недовољног остваривања националних интереса. У случају процене о потреби за радикалнијом елиминацијом политичких противника са политичке сцене, а не само њиховог надвладавања, неостваривање националног интереса је доказ кривице оптужених за националну издају. Тиме се повратно обезбеђује подразумевање да је надјачао онај ко је боље и више национално одређен, ко се боље и више национално понаша, односно делује у интересу нације. У ствари, сви ти механизми увек, у крајњем, служе задобијању, очувању или јачању позиције власти и сваке супрематије националне елите над нацијом. Несрећа оних нација којима се на погрешан начин догоди национализам као опште друштвено и системско ирационално стање јесте и у томе што је процес отрежњења болнији, непријатнији и дуготрајнији од процеса уласка у стање опијености и замрачене свести. Елита има предност над масом и на том плану. Она се исказује у њеној бржој прилагодљивости на нове екстерне и интерне политичке услове када прође време национализма, што само потврђује сумње да се саме националне елите ретко искрено и претерано, а поготову трајно, одају националном заносу који тако ватрено препоручују масама, и да, уз то, увек пажљиво воде рачуна о свом личном и групном интересу и на тај начин што спровођење општих националних интереса остављају масама, често им одређујући то и као задатак.

Национална као правна држава

Чињеница је да су затечене националне државе настале много више процесуално и претежно уз помоћ интерних правнодржавних механизма, а да новоформиране националне државе настају уз пуно наглости и претежно уз помоћ екстерних правнодржавних механизма. Такав настанак омогућава разумевање националне државе као искључиво или преобладајуће државе једне, владајуће нације, и могу служити као допуна објашњењу о међунационалној и уопште друштвеној нехармонизованости тих држава као социјалних држава.

Подстакнуте дуплим стандардом „новог светског поретка“, у третману свог деловања нове националне државе такође развијају и спољну

и унутрашњу политику дуплог стандарда. Изразит пример за то је дупли стандард у тумачењу права на самоопредељење народа у Хрватској.

Најчешће, ипак, у новоформираним националним државама све националне групације имају формално иста права. Исто тако, најчешће постоји међу њима разлика у могућности коришћења тих права, јер их неки могу користити више и чешће, неки мање, а неки мало или никако. То што је једна национална групација увек, понекад чак и формално, преобладајно одређена јесте доказ више да су нове националне државе поникле на рушевинама социјалистичких федерација усвојиле као део пожељног наслеђа фаворизовање, односно угрожавање права различитих нација, с разликом испољеном у бруталнијем обелодањењу таквог става.

Док је код затечених националних држава принцип поделе власти углавном одавно испоштован, у новоформираним националним државама власт је углавном јединствена и недостатно подељена, иако постоји претежно добро конструисан привид поделе власти. Основни узрок за то није мањкавост правне науке, већ доминација националних покрета, односно њиховог вођства схваћеног истовремено као државног вођства у сфери остваривања власти кроз обликовање права и политике.

Проблем легитимитета постаје посредством правних норми и нарочито устава проблем националне самосвести. Устав нових националних држава би требало истовремено да потврди и реалност постојања државе као израза остварене воље нације и степен свести нације не само о непотребности било каквог супротстављања таквој држави него и свести о нужности стапања грађанина и нације, односно свих друштвених индивидуалитета и колективитета у јединство с државом у којем не доминира нација него држава. Тако се стварно или формално жељени улазак у артифицијелно заједништво условљава и плаћа напуштањем општеприродног заједништва и самосвешћу о томе. Ослобођење појединца и целе нације од њихове природности схвата се тада не само као најважнији задатак него и као услов *sine qua non* досезања способности живљења националног као државног бића.

У политичкој науци постоји изразита сагласност¹³ о томе да су четири најзначајнија легитимирајућа концепта државе: правна држава, национална држава, демократска држава и држава благостања, не само историјски настајали тим редоследом у готово свим развијеним друштвима него су се тим редоследом у њима углавном и материјализовали. Такав редослед остваривања концепата државе не само да није испоштован ни у једној новонасталој националној држави, него се обично тежи истовременом успостављању националне, правне и демократске државе, док о држави благостања обично нема ни говора. То се може објаснити не само страхом од могућих поређења с некадашњим обећањима о

¹³ K. von Beyme, *Das Ende des Realen Sozialismus?*, у: Spatzenegger, H. (Hrsg.): *Das verspielte „Kapital“?*, Salzburg, 1991, str. 65.

социјалистичкој држави као творевини концептуално сродној држави благостања, које може да изазове неповерење маса, већ и тиме што је понуђени национални занос по мишљењу националних елита сасвим довољан мотив за ангажовање маса у изградњи и учвршћењу нових држава, па нудити визију благостања не само да није неопходно него је и сувишно. Тежња за постизањем концептуалног паралелизма државе углавном и не може у почетној фази да има друге резултате сем почетних – а свака од тих држава је започела свој живот као национална, а не као правна или демократска држава.

Изразито је опредељење свих новонасталих националних држава да се означе и декларишу, мада не увек и да се понашају као правне државе. Уопште узев, правна држава се много више налази као термин у техничкој употреби него што се осећа у политичком животу новоформираних националних држава, између осталог и због тога што се ново уређење не гради из новог темеља, него на темељима претходног, па прекомерна употреба термина правна држава не само да није постала излишна услед стварне остварености правности државе и новог уређења него је и преко потребна као маска правности и уопште добре, демократске уређености друштва.

Уз пречесто непоштовање људских права и слобода држављана који не припадају државотворној нацији, у политичком животу новоформираних националних држава пренаглашен је принцип доминантног, па и апсолутног вођства, који је неспојив с принципом правне државе и који новоформиране националне државе више приближава моделу патријархалне демократије као историјски и цивилизацијски често ближем облику уређивања друштва. Специфичност је у томе што новонастајуће националне државе имитирају принцип апсолутног вођства тако што га не примењују као принцип персоналног, него као вођства националног покрета,¹⁴ који је обично толико доминантан да и када обухвата више странака међу њима не постоје сувише изражене разлике у поимању националног интереса и суверенитета, што омогућава постојање тезе о новој врсти политичког монизма. Наиме, иако се све новоформиране националне државе поносе својим политичким плурализмом, ради се о изразу владавине једног јединог, изразито националног покрета.

Уместо успостављања историјског политичког плурализма, добило се нешто попут прелазног облика ка њему: стање бесконкурентног моноорганизационог политичког живота замењено је стањем конкурентног вишеорганизационог политичког живљења, што је још увек далеко од истинског идеала политички квалитетне плурализације друштва у

¹⁴ Будући да је један од националистичких идеала квалитет нације као збијене, интересно уједначене и акционо хомогенизоване масе, и сам вођа је доживљен као квалитативна срж, срце згуснуте нације и симбол њеног јединства, па чак и као историјски пројектовани натчовек – остваритељ воље и слободе сваког појединог припадника нације који се одрекао личне слободе зарад њеног колективног доживљаја.

целини. Проблем је у томе што новоформирана национална држава настоји да истовремено буде и изразито правна држава и тотална национална држава, што није неспојиво по сегментима политичког система, али, очито, није ни могуће као дуготрајан склад за претежно бесконфликтан политички живот.

Откад је Роберт фон Мол, 1829. године, у свом раду *Праведност као principium iuris*, први увео појам правне државе у сферу политичких и других друштвених наука дефиниција правне државе обухвата и њен материјални смисао. Формално, једна држава је правна онолико колико њен правни поредак нормализује путеве и границе јавне власти и контролише их кроз независно судство, чији се ауторитет респектује. У материјалном смислу, тај термин се користи за описивање односа између државе и грађанина.

Нормативно, новоформиране националне државе су правне државе јер поседују позитивни правни поредак који нормира облик политичког живота. Али, у изједначењу државе и права, или принципа вођства и државности, концепт сваке, а не само новоформиране националне државе губи сваки смисао. Национална држава може бити конципирана као правна држава уколико се прихвати да нација, држава и право чине релативно независне елементе једног социјалног система.

Због тога што у новонастајућим, национално сакрализованим државама религија има веома важну улогу, оне су, иако не теократске, више или мање субрелигијске државе. Из историје државе и права давно је познато да је једна од основних сметњи за успостављање правне државе увек била претерана религијска атрибутивност државе, а и савремени примери новоуспостављених религијских држава, попут Ирана, БиХ и Хрватске, само потврђују да право стагнира тамо где религија има главну улогу у организацији и животу државе. Дакле, та особина новонастајуће националне државе пре дисквалификује него потврђује као правне државе.

Будући да савремена национална држава изражава националистичко схватање државе и њене националне као примарне вредности ради „осигурања националног уређења живота“,¹⁵ у свакој таквој постоји објективна подређеност појединца као друштвеног субјекта нацији као највишој вредности. Превласт колективног над индивидуалним је трајни принцип функционисања националних држава. Наравно, то не значи да национална држава није и да не може тренутно да буде по форми правна држава, јер тај политички принцип није ништа друго до принцип доминације, дакле принцип помоћу којег се формира и свака правна држава. Новоформиране националне државе су као привид и потенција правне државе специфичне само по форми, односно по томе

¹⁵ O. Köllreuter, *Der nationale Rechtsstaat, Zum Wandel der deutschen Staatsidee*, Tübingen, 1932, str. 6, 33 ff.

у којој је варијанти – индивидуалне или колективне доминације – тај принцип изражен.¹⁶

Много већи проблем је садржан у томе да и за водећу нацију најбоље замишљени програм колективног усређења и благостања, не само правно већ и политички, лако прераста у присилно усређење индивидуа и основу за *imperium paternale*, што је „највећи могући деспотизам“.¹⁷

Национална као демократска држава

Када се ради о новој националној као демократској држави, чињевица је да су у свим државама које су настале на бившем социјалистичком тлу успостављени углавном председнички системи. Пренаглашена позиција председника као оца нације – која указује на патријархалност политичког живота, незрелост свести друштвено-политичког тела и формалност поделе, а стварност јединства власти – пре је потврда успостављања нове форме недемократије него демократије и знатно је узрокована постојањем и потоњим одржавањем рефлексије некадашњих ауторитарних поредака као историјске претпоставке обнављања, односно стварања новог, недемократског политичког склопа на истом тлу.

О новом политичком као недемократском склопу нових националних држава најчешће сведочи и то што је монизам партије заменио монизам националног покрета. Помпезно успостављање вишепартизма углавном није ни значило, ни донело успостављање политичког плурализма, нарочито у срединама где је национализам доминантан модус политичког мишљења и деловања и где се већина странака (чак и оних веома супротстављених у борби за власт) у основи не разликује у политичком третману нације и националног интереса. Тиме се стичу услови да те странке чине својеврстан, јединствени, иако неформализовани, национални или националистички покрет, у којем се оне сударају или слажу у борби за освајање што бољих позиција власти. Тиме је социјалистички идеолошки и партијски идеализам замењен националистичким модусом монизма, најчешће бројношћу партија издељеног, а у суштини национално монистичког покрета, с тим што је остварен привид отклоњености сваког монизма. У таквим миљеима све странке које немају национални предзнак, полако али сигурно, или су нестале

¹⁶ Приликом оцењивања као правних или неправних, неке нове националне државе правилније је, уместо бана-републике називати државама мехурима од сапунице због поседовања форме правних држава и недостатности адекватних садржаја. Можда би такав назив деловао инструктивно-упозоравајуће на земље које настоје да од таквих држава праве своје сателите. Наиме, мехури од сапунице, неспорно, имају својство да лако круже и да се беспоговорно повинују сваком заповедном дашку, али имају, исто тако неспорно, и неугодно својство да брзо и лако прскају – пуцају!

¹⁷ Immanuel Kant, *Ueber den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig Sein, taugt aber nicht für die Praxis*, Werke, hrsg. v. W. Weischedel, Band VI, Darmstadt, 1964, str. 145. f.

с политичке сцене или њом не доминирају, међу њима и оне које су некада биле бројно застрашујуће и привидно савршено организоване до крајњих граница илузије о својој вечитости. Но, најсигурнији и најједноставнији доказ недемократичности новоформираних националних држава јесте општи недостатак толеранције у њима. Изразито испољавана безобзирност у борби за власт, при томе, најчешће се не односи само на политичке конкуренте, него, веома често, и на своју нацију у целини, у коју се, као у стару светост, куну нове политичке елите. Олаким и пречестим коришћењем у дневнополитичке сврхе деградира се појам и доживљај нација као светости. Нација све више постаје улог на политичком рулету и поред неспорне чињенице да је њена судбина превелика вредност у односу на тако мали и нецивилизацијски добитак као што су политичке каријере појединаца.

Доказ квазидемократије је пренаглашени неквалитет политичара и, уопште, некомпетентност и аматеризам који претежу у политици нових националних држава. Демократија се, наиме, никада није доказивала тиме што свако, и то независно од поседовања квалитета потребних за то, може да одлучује о туђој судбини, а понајмање о судбини свих. Схватање политике искључиво или претежно као вештине, па чак и као кафанске вештине, само доприноси да се уочљивије разоткрива карикатуралност и наказност политичког, и посебно, парламентарног живота. Утиску неправде демократије доприноси и привид доминације парламента као центра моћи.

У срединама које су се нагло плурализовале, не само у сфери политичког система него и политичког живота, на пример у странкама, квалитетно оспособљени појединци не добијају праву прилику за промоцију независно од степена свог ангажмана и умешности. То се може објаснити тиме што у новим националним државама доминира обожавање масе и, отуд, истицање атрибута просечности као вредности својствене маси, што је, у крајњем, увек вид улагивања маси схваћеној као нацији, односно нацији схваћеној као гомили.

Низак ниво демократске освешћености и уопште свести о демократији условљава да у новим националним државама доминирају ауторитарни облици политичког комуницирања и уопште политичког понашања, и да се умножава култ вође и вођства. Резултат тога су персонификоване партије, које се чак и на изборима означавају и препознају према именима њихових лидера, уместо да се идентификују помоћу њихових програма, који се некад проглашавају сувишним, понекад и не постоје, а најчешће постоје само у мери формализовано третираног елемента партије, због чега их најчешће не знају не само чланови већ, неретко, ни лидери таквих странака. Уз то, компарација политичких програма странака у тим срединама, нарочито оних из фазе њиховог настајања, показује да постоји неуобичајено велика сличност међу њима, што наводи на закључак да су многи од тих програма настали компилацијом

познатих програматских текстова. Но, таква оцена није генерална, будући да има и веома оригиналних програма.

Персонификованост странака каква постоји у новим националним државама сматра се у политичкој теорији пре свим другим него доказом демократске устројености друштва и државе, и углавном се везује само за веома примитивне политичке средине земаља у развоју. Чињеница да се у новим националним државама исказује због таквог персонификовања не мала доза страначког поноса и уважавања код великог процента изборног тела јесте само доказ више да у тим срединама постоји не једна већ две, и то веома распрострањене врсте изразитог непознавања политике – незнање маса и незнање политичких елита – и то углавном независно од тога да ли су елите успеле да дођу на власт или тек томе стреме као партијске елите. Наиме, није трагично, већ је пре примерено за једну земљу која тек зачиње парламентарни живот, то што у парламент масовно улазе политичке незналице и аматери. Међутим, из перспективе остварења њене демократије, трагично је што на крају парламентарног мандата већина њих и излази из парламента с непромењеним нивоом знања о политици. Ако се томе дода стара истина да је све мање демократске традиције што се више иде ка југу, не може а да се не призна да и традиција у назначеном склопу друштвених околности доприноси да демократија у новим националним државама није политичка реалност него само најпомоднија и најчешће коришћена реч политичког вокабулара, и то најчешће од стране свих лидера, свих политичких снага и странака. Веома је важно декларисати се не само као национални него и као демократски чинилац политичког живота, задобити демократску форму. Међутим, без суштинских садржаја демократије ње не може да буде, баш као што не може да буде ни суштине без форме.

Недовршеност и несавршеност процеса етатизације нација на тлу Источне и Југоисточне Европе показује се увек тако што те нације и кад имају најзад некакву државу, немају никакво грађанско друштво. Непролажење кроз фазу грађанског друштва значајно кочи успостављање правне и демократске државе не само на тим просторима него и на целим континентима, попут Латинске Америке, Азије и Африке, тј. углавном у земљама у развоју. Много је лакше прогласити државу за правну него створити грађанско друштво које се не може створити декретима, већ системском социјалном и политичком процесуалном праксом толеранције и демократизације свих сегмената друштва и политике.

Перспективе започетих процеса

Масовни настанак нових националних држава најважнији је у мноштву наговештаја да садашњи, иако у много чему недовољно легитимизирани и недовољно гарантовани, ипак релативно стабилни однос распо-

ређености нација и других етничких група у државе и њихове садашње границе неће дуго потрајати и да се стање умереног задовољства етничитета због разлога етничке ситуираности све више претвара у стање етничког незадовољства и могуће националистичке експлозије планетарних размера.

Поседовање људских и националностатусних права, па ни једнаких, није више довољно. Држава или аутономија блиска државнопосебном статусу, по свему судећи, будућа је мета етничке хидре, која је све спремнија да досадашњој државној организацији света баца рукавицу уз помоћ „новог светског поретка“. Раскорак између 3.600 све „освешћенијих“ етничких група (уз сталну тенденцију настајања „нових“) и њихове распоређености у „свега“ 179 држава света све више се, и то не само услед све изразитијег испољавања жеља државно неафирмисаних етничких група да престану да буду „могуће нације“ него и услед стицања цивилизацијских услова за то (на пример, услед уважавања чињенице да су бројне границе земаља у развоју, нарочито у Африци, на Блиском и Средњем истоку повлачене „колонијалним лењиром“ без нарочитог вођења рачуна о етничким, односно тада племенским разграничењима и односима, или услед све изразитије међународно-субјективне толеранције интерпретирања, а тиме и доживљавања признавања права на етничку посебност као права на прерастање у нацију), претвара у опасност и реалност новог тренда, који ће вероватно снажно обележити већ крај 20. и почетак 21. века: масовно стварање и још масовнији покушаји стварања нових националних држава сепарацијама мирним путем или насиљем, као и интензивирање међународних подупирања или спречавања тих напора.

Мада није спорно да глобална економија пружа могућност за размах малих народа и развој регионалних економија, а тиме и за цивилизацијско дозревање закаснелих нација, оне у свом настојању да имају сопствену државу морају узимати у обзир садашње неписано правило конструктора „новог светског поретка“, чијем се иначе резолуцијском озакоњењу од стране ОУН тежи, а које гласи да нема сепарације без ослањања сепаратиста на највеће силе „новог светског поретка“ и прихватања потпуне зависности од њих када се ради о будућности њихових новоуспостављених националних држава. Дакле, интерес великих и ту се исказује као критеријум за помагање малих и закаснелих народа независно од оправданости њихових жеља. Неприхватање тих услова води међународном установљавању „националне кривице, а сваки отпор се сматра највећим грехом“.

Након фазе пропагандне колективизације кривице и проглашења џеке војне или политичке радње за могући колективни грех следи фаза у којој „нови светски поредак“ врши пунктуализацију кривице на један народ, што показује и актуелни „српски случај“. Тачно је да постоје неки разлози за интернационалну демонизацију српских руководстава,

али не и народа, као што су почињене политичке грешке, неумешност пропаганде, дипломатије и слично, али нема сумње да је главни узрок генералне осуде потреба доминантних сила „новог светског поретка“ да искриве истину ради спровођења својих интереса. То није ново у историји, већ је пре доказ да ни садашњи „нови светски поредак“ није ништа друго до већ раније коришћени термин у историји цивилизације за доминацију тренутно најјачих земаља света. Срби су осуђени да једини понесу кривицу за рат и жиг балканског национализма као што су Јевреји столећима једини носили жиг издаје Богочовека и кривицу за грех богаћења свих народа, или као што су Немци деценијама после Другог светског рата једини били третирани по целом свету као фашистички народ и носили кривицу свеукупног фашизма, иако су фашистичке државе имали и други народи – Хрвати, Италијани, Шпанци итд. Ти примери потврђују, с дозом историјског цинизма, и правило да су „изабрани народи“ увек пре несрећно него срећно „изабрани“ и означавани као такви, и да им је таква ознака, коју им је увек почетно натурало сопствено духовно и политичко вођство, а потом је, углавном, интерно распрострањивана у сфери националне самосвести, увек више доносила екстерних неприлика од користи интерног самоуважавања и самопрецењивања. „Изабрани“ се, по правилу, кажњавају тријумфалистички – услед победе вере, ратних савезника или војно-политичког блока.

По свему судећи, опстанак или нестајање етнички сложених држава, силом или милом, остаће по свој прилици, као и сада, веома зависно од сагласности, односно различитости интереса, и од односа снага како унутрашњих тако и међународних чинилаца, а посебно од усклађености интереса тих држава с интересима господара „новог светског поретка“. За сада развој таквих процеса успоравају нека настојања која, истина, немају превеликог одјека у политичким решењима не само конструктора „новог светског поретка“ него ни других земаља. Међу тим, претежно интересно фундираним настојањима вредна су теоријске пажње она која заговарају одржавање и стварање етничких консоцијација у којима би суживот различитих етничких група на принципу равноправности имао више изгледа на успех уколико буде више равноправности. Та лепа теоријска поставка за сада у пракси наилази на тај неразрешиви проблем да ко год има вишак права и моћи не жели да их се одрекне другачије до формално, а етнички федерализам не успева уколико се заснује на било чијој владавини, па и владавини већине.

Ако се, пак, оствари предвиђање Бутроса Галија, изречено у форми страховања средином 1992. постаће коначна истина теза Карла Фридриха о национализму као најјачој снази планете.¹⁸ У анализи почетка тога процеса, који ће се можда зауставити а можда и неће, али који је

¹⁸ Carl Friedrich, *Trends of Federalism in Theory and Practice*, New York, 1968, str. 30.

неспорно започео, биће све јасније да никакав дух национализма светских размера није пуштен из боце, него да је то немистични процес интересне трансформације људског друштва у не само она нова обличја која му је поставила постиндустријска организација живота друштва него и у она чија је одлика занемаривање интереса и потреба етничитета у име брзине и профита, што неумитно резултира конвулзијама њихове спонтане саморазвојности и интервенционизмом у функцији њиховог подржављења као тренутно најбржег и политички најпрофитабилнијег решења, којим се, у ствари, проблеми тих етничитета не решавају него тек зачињу. Зато ће се, уколико се тај процес не заустави, као највећи проблем „новог светског поретка“ поставити једнога дана питање организације света као „разбијеног огледала“, што као задатак, барем за сада, потпуно надмашује могућности сваке силе, што не значи само информационо, војно, технолошки и привредно најразвијенијих земаља него, чак, и њихових међународних економских, политичких и војних организација и савеза.

Међународне претпоставке исламске трансформације у Босни и Херцеговини

Проф. др *Мирољуб Јевтић*

Збивања која су од пролећа 1992. захватила Босну и Херцеговину трансформисала су се у крвави грађански рат. Да би се схватило шта је у основи сукоба који потреса централну републику бивше Југославије ваља детаљно проанализирати позицију једног од главних актера спора.

Аутор је у свом прилогу настојао да представи позицију и улогу Странке демократске акције (СДА) као главног репрезента босанских муслимана. На основу објављене грађе везане за ту организацију, очигледно је да је њен основни циљ трансформисање Босне и Херцеговине у преобладајно муслиманску, а затим у исламску републику.

Све те акције не би могле да се остваре без трајне материјалне и моралне подршке из исламског света. Стога, аутор приказује услове и форме под којима су међународне исламске институције допринеле, и доприносе, свему што се у Босни и Херцеговини збива.

Пристап проблему

Промене у централној југословенској републици у току 1990–1992. године које су допринеле стварању основа за настајање исламског поретка нису се могле одвијати без снажне подршке са стране. Победа СДА на изборима и снага тога покрета могу се објаснити чињеницом да је према учењу ислама неопходно да се вера и политика не одвајају и да муслимани читавог света чине јединствену заједницу, која мора да се окупи под истом заставом и под једним владаром.¹ Тај владар се називао халиф и представљао је Мухамедовог намесника, тј. човека који влада јединственом исламском државом.²

Након Првог светског рата турски вођа Кемал Ататурк одлучио је да прекине с теократским уређењем, па је укинуо халифат 1924. године као институцију јединствене државе.³ Тако је муслимански свет остао без духовног и политичког центра, а то је створило жељу за његовим поновним стварањем.

¹ А. Е. Бељајев, *Араби ислам и арабски калифат у ране средње векове*, Москва, 1967; М. Шарон, *Studies in Islamic history and civilization in honour of Professor David Ayalon*, Kana, Jerusalem, E. J. Brill, Leiden, 1986.

² В. В. Бартолд, *Халифа, султан, сочиненија*, том VI, Москва, 1966.

³ М. Крамер, *Islam assembled, the advent of muslim Congresses*, New York, 1986, str. 79.

Конгрес муслиманског света створен је као организација која је била први корак к уједињењу. То се јасно види из чл. 2 Устава те институције, према којем је један од циљева Конгреса „промовисање међусобног разумевања и јединства међу муслиманима у остваривању божјих речи“ да су заиста „верници браћа“.⁴ Организација има планетарне намере и оне су видљиве из чл. 4, у којем су набројане исламске земље. Према арапском алфаветском реду, наведене су на следећи начин: „Јужна и Западна Африка, Источна Африка, Авганистан, Јужна Америка, Северна Америка, Европа (њена муслиманска популација), Иран, Турска, Тунис, Јава и Суматра, Алжир, Етиопија, Хиџаз, Персијски залив, Русија, Риф, Занзибар, Судан, Сирија, Трансјорданија, Кина, Триполитанија, Ирак, Асир, Палестина, Филипини, Конго, Мароко, Египат, Малаја, Нац, Индија и Јемен“.⁵ Дакле, читав свет је одређен као земља исламске мисије, а за нас је посебно важно да се и исламски делови Југославије сматрају исламском земљом. То показује да је већ тада стварана инфраструктура за организовање наших муслимана за заједничку активност с једноверницима из читавог исламског света. Идеје панисламског јединства, настале на исламским централним просторима, веома су снажно заплуснуле Југославију и њене муслимане већ првих тренутака када је покушана обнова халифата. Наиме, Светски исламски конгрес је после Другог светског рата, 1949. године, преместио своје седиште у Карачи, тј. у Пакистан.⁶ Сада има представнике у седамдесетак земаља света.⁷ Европско седиште му је у Немачкој, а тај центар је поникао из секције Конгреса која је основана још 1932. године.⁸ Колике су могућности његовог деловања у тој земљи најбоље показује чињеница да број муслимана који живе у Немачкој, према неким подацима, сада достиже два милиона.⁹ Основни циљ Конгреса јесте стварање модерног халифата који би обухватио и муслиманску дијаспору распоређену широм света.¹⁰ Као један од најважнијих циљева у вези с тим јесте разматрање искустава муслиманске дијаспоре и њихових проблема,¹¹ а муслиманска дијаспора у Европи најбројнија је и најутемељенија на Балкану. Све то, у ствари, значи да је један од најважнијих извора информација за Светски исламски конгрес увек била Исламска верска заједница (ИВЗ) Југославије. Дакле, посебно

⁴ Исто, стр. 186.

⁵ Исто, стр. 187.

⁶ „News of muslim in Europe“, Birmingham, бр. 40, од 31. јула 1987, стр. 8.

⁷ Исто.

⁸ Исто, видети о томе и А. Ахмедов, *Ислам в современной идеино-политической борбе*, Москва, 1985, стр. 22 и даље; *Ислам в СССР*, зборник радова, Москва, 1983, стр. 158 и даље.

⁹ *Кому угрожајут Серие волки-диалог политологов*, „Комунист“, 6. децембар 1989, стр. 4, Јереван.

¹⁰ „News of muslim...“ исто.

¹¹ Исто.

је важна улога Конгреса у стварању новог и модерног халифата, тј. нове јединствене исламске државе, а то се не може остварити без координиране акције свих муслимана. Пошто је тај халифат одлучио да укључи и дијаспору, тј. и муслимане Југославије, јасно је да је он, као и Рабита, али и многе исламске земље појединачно, имао велики утицај на сензибилитет наших муслимана.

Своју делатност Светски исламски конгрес спроводи на више начина. Један од њих је директно политичко деловање у ОУН, где се утиче на гласање о појединим питањима. Затим, директно ангажовање на страни муслимана у разним регионима света, попут Авганистана. Осим тога, Конгрес спроводи и политику која спада у тзв. интелектуалну сферу. За те потребе основао је у Пакистану Институт за истраживање ислама.¹² У оквиру те институције организују се семинари, конгреси и слично, на којима се расправљају поједина питања и делује на учеснике да прихвате идеологију коју Конгрес лансира као своју.

Тако се, под на изглед сасвим теолошким питањима, у ствари, говори о политици, јер је ислам, теоријски и практично, и вера и држава. Један од карактеристичних облика таквог начина рада јесте конференција одржана у Равалпиндију 1968. године. На њој је требало разговарати о привидно сасвим аполитичној теми – 1.400-годишњици појаве Курана.¹³ Али, присуство исламских делатника из свих крајева света, а нарочито из ондашњег СССР-а, искоришћено је за пропагирање субверзивне идеологије чији се резултати сада виде.

Значај Светског исламског конгреса и ширина његовог деловања, али и оцена ко је најутицајнији у тој организацији, види се из чињенице где су смештени његови главни органи, тј. одакле се организацијом руководило. Тако је председник Конгреса тренутно у Ријаду, у Саудијској Арабији, а генерални секретар у Карачију, у Пакистану.¹⁴ Пошто је Саудијска Арабија била идејни покретач Конгреса и будући да је финансијски најмоћнија арапска и исламска земља, разумљиво је да Конгрес, у суштини, спроводи њену политику. Стога опредељење те земље има велики значај за оцењивање како ће се Конгрес понашати у некој ситуацији и какве ће конкретне одлуке доносити.

Панисламизам и Рабита

Светски исламски конгрес био је један од првих покушаја да се створи организација која би заменила укинати халифат и чинила јединствени светски муслимански ауторитет. Но, по ефикасности, није могао у потпуности да оствари све жеље његових креатора, пре свега

¹² *Ислам в СССР*, исто, стр. 159. Упоредити и са С. Алиев, *Ислам и политика*, у Азија и Африка сегадња, бр. 12/1981, Москва.

¹³ *Ислам в СССР*, исто, стр. 160.

¹⁴ „*News of muslim...*“, исто.

саудијског двора. Али, својом делатношћу отворио је пут ка стварању услова за настанак друге, много ефикасније, назови приватне панмуслиманске организације – Светске исламске лиге или, на арапском: Рабитат-ал-Алам-ал-Ислами, односно, скраћено, већ читавом свету познато – Рабита. Рабита није ни покушала да преузме све активности осталих панисламских организација и да их самим тим укине. Напротив! Она је само постала координатор и инспиратор многобројних акција које се изводе широм исламског света. Док Светском исламском конгресу препушта да делује на истом пољу, Рабита инспирише и стварање других, наизглед самосталних и аутономних организација, а све са истим циљем – стварања исламске државе за све муслимане света.

Значај и моћ Рабите показују колико је све ово што се збива у БиХ неодољиви део светског исламског препорода, који се остварује под покровитељством те организације. Рабита је створена 1962. године, на конференцији којој су присуствовале делегације из 43 исламске земље.¹⁵ Настала је захваљујући напорима ондашњег краља Саудијске Арабије Фејсала бин Абдул Азиза.¹⁶ Створена је, како је рекао главни уредник њеног органа „Журнала светске исламске лиге“, ради узимања главне одговорности за уједињење свих муслимана света.¹⁷ О њеним циљевима, обраћајући се делегатима на конгресу организације 17. априла 1965. њен мецена и инспиратор краљ Фејсал изјавио је: „Браћо, ово није обична конференција... Муслимани који се налазе на свим крајевима света гледају у вас са надом... Драга браћо, данас ми видимо да муслиманска нација пати од нејединства, свађа, и неслагања“.¹⁸ Значи, одмах, на почетку свога говора, краљ Фејсал је нагласио да је Рабита узданица читавог исламског света и да он све муслимане, без обзира на расу или језик којим говоре, сматра јединственом нацијом, као што су то Енглези, Французи или Срби. Истовремено, то значи да проблем босанских муслимана за Рабиту није оно што је проблем Срба за Русе. Јер, ради се о два блиска, али посебна народа, за разлику од муслимана, који су једна нација. Да би се та криза превазишла Фејсал је позвао на стварање исламске државе на сасвим јасан начин: „Дужност је свих муслимана да од божије књиге (Курана, прим. М.Ј.) и од традиције божијег посланика (Мухамеда, прим. М.Ј.) учине арбитра и судију у свим проблемима“.¹⁹ Према томе, јасно и недвосмислено је муслиманима света поручено да се у вези са свим питањима која се тичу њиховог живота и рада, значи од личних до политичких, руководе у акцији Кураном и традицијом Мухамеда, тј. Шеријатом, који та два извора муслиманског права разрађује. Посебно је важно да је краљ Фејсал истакао да ће његова земља имати прворазредан значај у Рабити:

¹⁵ „The muslim world league Journal“, септембар–октобар 1987, стр. 4.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто, стр. 1–2.

¹⁹ Исто.

„Браћо, краљевина Саудијска Арабија значи и влада и народ ће помоћи сву муслиманску браћу у свакој земљи на свету. Ми позивамо нашу муслиманску браћу да помажу једни друге и да сарађују у било чему што ће бити корисно за нашу религију...“²⁰ Према томе, јасно је зашто се Рабита толико ангажовала око муслимана у БиХ – она је то обећала на дан свога оснивања. Стога је јасно да су све акције које се сада воде у БиХ инициране и потпомогнуте из Светске исламске лиге.

У Уставу Рабите сублимирани су циљеви те организације изречени у инаугуралном говору краља Фејсала. Већ у другом делу Устава, у т. 2, каже се да је основни циљ Рабите „пропагирање поруке ислама, објашњавање његовог учења и доктрине...“²¹ Шта се подразумева под пропагирањем исламског учења објашњава чл. 3, т. а: „Тежити остваривању исламске владавине у свим исламским земљама“.²²

Да је Рабита само формално приватна, и да је, у ствари, директан експонент краљевске куће која влада арабијским полуострвом јасно се види из њеног статута, тј. Устава. У чл. 5 каже се да Уставни савет води и контролише послове лиге и да, истовремено, он одређује политику Организације. У члану 6 каже се да нове чланове кандидује генерални секретар, а о њиховом пријему одлучује Уставни савет. Пошто се према члану 16 генерални секретар обавезно бира међу грађанима Саудијске Арабије, јасно је да је практично читав главни орган Организације подређен тој држави, где се, уосталом, налази и седиште Организације.²³

Посебно важан детаљ из Устава Рабите садржан је у чл. 44, где се каже да ће организација основати своје бирое у исламским и неисламским земљама, а у чл. 48 истиче се, у т. а, да је један од циљева тих центара спровођење резолуције Лиге, али и тежња да се свим могућим средствима остваре циљеви Рабите. Тачком ф истога члана исказује се да је један од циљева тог центра: борба против атеизма, идолатрије и свих неисламских новотарија, да би се одмах, чл. 49, нагласило како се ипак у остваривању циљева представници Рабите не смеју мешати у политику земље у којој делују.²⁴ Очигледно је да је тај последњи захтев противуречан основном циљу, тј. тежњи да се оствари исламска владавина у свим муслиманским земљама. Јер, тежња да се, на пример, у БиХ оствари владавина заснована на исламу обавезно подразумева кршење садашњег устава, према којем је та држава секуларистичка. Но, Саудијци су ту одредбу морали формално навести у Уставу да би

²⁰ Исто.

²¹ Исто, стр. 6.

²² Исто, стр. 6.

²³ „The muslim world league Journal“, исто, стр. 7.

²⁴ Исто, видети и Л. В. Валкова, Рол исламског фактора и арабског национализма в формировании внешнеполитического курса руководства Саудовской Аравии у Ислам и проблеми национализма в странах Ближнего и Среднего востока, Москва, 1986.

барем мало прикрили своје стварне намере. Али, у последње време и то се занемарује и отворено иступа с политичким захтевима који Рабиту представљају као државотворни чинилац који жели стварање јединствене исламске државе.

Осим пропаганде извана, Рабита је деловала давањем великих финансијских средстава за стварање исламске инфраструктуре која сада треба да доведе до исламизације. Тако је, између осталог, главни спонзор те организације, краљ Фахд бин Абдул Азиз, поклатио 250.000 долара за обнову Гази-Хусреф бегове џамије у Сарајеву. Рабита је дала велика средства и за отварање исламског теолошког факултета у истом граду.²⁵ Међу контактима које је остварила с хришћанским црквама веома је значајно да нису заобиђене ни православне какве су Грчка и Антиохијска.²⁶ Колико је акција Рабите дугорочна и планска, најбоље се види из чињенице да је Албанију одувек ценила као муслиманску земљу и припремала терен за њену реисламизацију. Али, како вели генерални секретар, они су деловали посредно, преко Шиптара у САД и Европи,²⁷ тако да су рушење комунизма дочекали веома спремно. Ревитализација ислама у Албанији иде тим темпом да је на свечаностима поводом Бајрама 1991. године у Скадру, где је иначе највећа концентрација шиптарских католика, било 30.000 људи. Човек који је руководио молитвом рекао је да није видео величанственији исламски скуп.²⁸ Делатност међу Шиптарима је довела до тога да је чак министар иностраних послова те земље тражио стипендије за школовање студената на исламским универзитетима,²⁹ али је највећи од свих успеха који је ислам у тој земљи имао чињеница да је Албанија стекла статус посматрача у Организацији исламске конференције (ОИК).³⁰ Намеће се питање шта би на све то рекао Енвер Хоџа, који је религију забранио, а сада његова земља посредно постаје чланица изразито верске исламске организације.

Врховни савет за џамије

Знајући да не може свуда успешно да делује, али и то да је њено поље дејства веома разуђено, Рабита је основала бројне помоћне организме. Међу такве спада и Врховни савет за џамије. Та наизглед сасвим религиозна институција такође има значајне политичке циљеве,

²⁵ Al-Aboudi Mohammad bin Nasr, *Muslims in eastern Europe: A first hand report*, Journal institut of muslim minority affairs, vol 7 br. 1, јануар 1987, Джеда; погледати и В. Киселев, *Ислам в међународних одношенијах*, у Азија и Африка сегодња, бр. 11/1987, Москва.

²⁶ „The muslim world league...“, *isto*, стр. 11.

²⁷ „The muslim world league Journal, *isto*, стр. 15.

²⁸ „Препород“, 1. мај 1991, стр. 12, Сарајево.

²⁹ *Исто*, 1. фебруар 1992, стр. 6.

³⁰ „IRCICA“, Bulletin d'information, Istanbul, бр. 27/1991, стр. 5; У међувремену Албанија је постала и пуноправни члан ОИК-а.

што се види и из објашњења генералног секретара Рабите, Абдулаха Омера Насифа: „Врховни савет за џамије је основан са циљем обнављања улоге коју су џамије некада имале и преобраћања џамијских функција у центре свих активности, исто као и трансформацију тих сакралних објеката у форуме за уједињавање муслиманских заједница“.³¹ Дакле, на основу става генералног секретара Рабите може се закључити да је за Врховни савет за џамије један од основних циљева да их претвори у центре свих активности, као што је то било у прошлости. Јер, џамије су у Мухамедово време биле стварна места где се креирала политика првобитне исламске државе, а таквим настојањима Насиф јасно показује да и сада то исто жели да постигне. Посебно је важно да он говори о томе да џамије морају постати форум где ће се деловати на уједињењу свих исламских заједница. А пошто је исламска заједница пре свега држава, то се не може разумети другачије него као настојање да се све исламске заједнице у свету уједине, што значи и она у Босни и Херцеговини. Управо томе циљу тежи и Алија Изетбеговић, који вели да му је циљ заједничка исламска држава у форми федерације.

Представници Рабите и осталих међународних исламских институција о томе су веома отворено говорили приликом својих посета сада већ бившој Југославији. Њихови домаћини из ИВЗ Југославије веома топло су их дочекивали и показивали да потпуно прихватају те идеје. О томе најбоље сведочи интервју генералног секретара Рабите Абдулаха Омера Насифа, објављен у најутицајнијем исламском гласилу „Препород“, који је насловљен огромним црвеним словима *Ислам као јединство вере и државе*.³² Насиф јасно налаже да је први задатак савремене уleme (зналци ислама, свештенство) да делује на остварењу те идеје, која треба да омогући да се створи јединствена исламска држава у свету.³³

Према томе, сада се без икаквог прикривања види да је ИВЗ од почетка свог деловања имала тај циљ, али да га није могла отворено изнети. Зато се сада, када су услови промењени и када се ИВЗ, ојачана влашћу СДА, осећа моћном, и у самом „Препороду“ отворено истиче та идеја. Тако се, практично, у сваком броју тих утицајних новина могу наћи и други садржаји који јасно указују на тенденцију да се муслимани БиХ, као и осталих делова бивше Југославије, уједине с другим истоверницима. То илуструје и наизглед хумореска која је објављена у „Препороду“ под називом *Хоће стара нана Босну усред исламистана*.³⁴ То би можда и могла бити хумореска да није јасно, на основу наведеног, да ту нема никакве шале. Међутим, значајно је да Рабита, Врховни савет за џамије и остали нису БиХ наменили само улогу једне од покрајина

³¹ „The muslim world...“, *исто*, стр. 16.

³² „Препород“, *исто*, 15. август 1991, стр. 12–13.

³³ *Исто*.

³⁴ *Исто*, 1. август 1991, стр. 17.

у будућем „исламистану“ већ и улогу покрајине која треба офанзивним акцијама да шири границе „исламистана“ у свету. То потврђује и изјава професора универзитета М. Б. Сауда из Саудијске Арабије да „ислам у источној Европи и даље има чврсто коријење, због чега има све предиспозиције да уз Алахову помоћ буде *средиште политичке моћи и истовремено дифузни центар ислама преосталом дијелу Европе и Совјетског Савеза.*³⁵

Јасно је, дакле, да ни Врховном савету за џамије примарни циљ није оно што се обично сматра најважнијим верским циљевима – пропагирање вере, већ према Насифу, стварање јединствене државе свих муслимана. Отуда то ни по којем критеријуму није верска, већ првенствено политичка организација. Своју делатност је концентрисала на читав свет, посебно на Европу, а муслимани у нашој земљи главна су снага на коју се рачуна да ће остварити те циљеве. Читава ИВЗ стално је била укључена у делатности Рабите и осталих међународних асоцијација. Тако је београдски муфтија Хамдија Јусуфспахић члан Уставног савета,³⁶ главног органа Рабите, и члан континенталног европског савета за џамије из Европе итд.³⁷

Улога Исламског савета у ширењу идеја исламске државе

У нашем случају посебно је значајна организација позната под називом Исламски савет, која је у неким текстовима називана и Исламски савет Европе. Ради се, у ствари, о истој организацији, чије је седиште у Лондону, а ако се спомене и нека друга организација са сличним именом ваља знати да се ради о институцији на чијем је челу Салем Азам. Исламски савет је основан 1973. године,³⁸ а створила га је ОИК, која окупља све исламске земље.³⁹ Добро обавештени извори тврде да тај покрет недвосмислено шири, као своју, идеологију која је, у ствари, идеологија „Муслиманске браће“,⁴⁰ прве праве исламско-фундаменталистичке организације у свету.⁴¹ Тачније, то значи да и ОИК заступа исте идеје. Али, пошто се ради о покрету који окупља исламске земље и који има статус посматрача у ОУН,⁴² логично је да не сме

³⁵ Исто, 15. септембар 1991, стр. 13.

³⁶ „The muslim world league...“, исто, стр. 18.

³⁷ Повратак богова, „Дуга“, април 1986, стр. 30.

³⁸ *Strategic studies*, „Journal institut of strategic studies“, Islamabad, vol. VII, зима 1983, бр. 2, стр. 3.

³⁹ „Arabia“, Лондон, 28. децембар 1983, стр. 42.

⁴⁰ *Middle east contemporary survey*, Tel Aviv university, vol VIII, стр. 174.

⁴¹ Видети: Т. П. Милосавскаја, *Дејтелност Братев-Мусулман в странах Востока*, у Ислам в странах Ближнего и Среднего востока, Москва 1982; исти аутор, *Начални етап дејателности асоциаци Братев-Мусулман у Религии мира: Историја и современост*, годишњак, Москва, 1982; Carre O et Michaud G, *Les frères musulmans 1928-1982*, Egypte, Syrie, Pariz, 1983, Mitchell R, *The society of Muslim brothers*, London, 1969.

⁴² Видети резолуцију 3369/XXX/ Генералне скупштине ОУН, којом се од 10. октобра 1975. ОИК-у додељује статус посматрача.

отворено да испољава такве идеје, већ налази друге, мање официјелне покрете који могу без икаквих сметњи да остварују оно што жели и она сама, али без опасности да буде оптужена за субверзивну делатност противну Повељи ОУН, а у много чему и самој Повељи Организације исламске заједнице.⁴³

Делујући у том правцу Исламски савет је створио *Пројект исламског устава и Универзалну исламску декларацију о правима човека*.⁴⁴ Та два документа служе као модели за организовање исламске државе. Тачније, показују како исламска држава треба да буде уређена. Пошто је то једини устав који се сматра исламски правоваљаним, требало би, према мишљењу Исламског савета, да га примењују све исламске земље. Тако би уставна проблематика свих тих држава била унифицирана, што би, логично, био први корак ка стварању јединственог политичког система. Јер, заједнички устав би, временом, искључио сваку могућност и потребу за посебном егзистенцијом било које исламске државе изван јединствене. Тај пројекат устава створен је према моделу фундаменталистичке и екстремистичке организације „Муслиманска браћа“, тако да показује да се „Исламски савет“, али ни ОИК, која стоји изнад њега, нимало не разликују у својим намерама од фундаменталистичке интерпретације ислама.⁴⁵ Но, све земље чланице Организације исламских земаља не деле у потпуности ту политику, али својим присуством у Организацији дају легитимитет свим акцијама које она предузима, мада се некада с многим од тих акција не слажу.

Најсигурнији доказ за то је податак да се у многим заједнички одлученим подухватима исламске земље ипак различито понашају, па често међу њима нема слоге. Но, када се ради о односима с немуслиманима, има је више него обично. Ту разлику између речи и дела објашњава чињеница да ОИК, односно Саудијска Арабија која иза ње стоји, заиста настоји да својом политиком оствари оно што се према тумачењима највећег броја уleme заиста сматра правим и јединим исламом. Стога они који имају резерве према појединим акцијама ОИК-а, које су значајно исламски одређене, не могу отворено да иступе против њих јер би изазвали улему и вернике у својим земљама, а свима њима је основни извор идеологије и легитимитета управо ислам.⁴⁶ Управо стога акције Исламског савета имају веома велики одјек у исламском свету. Јер, сви знају да оно што они траже заиста јесте ислам какав проповеда највећи део уleme. Та организација, мада је формирао ОИК, жели да очува у свету привид самосталности, па је њен однос са ОИК-ом

⁴³ Видети: М. Јевтић, *Правни систем организације Исламске конференције*, „Марксистичке теме“, бр. 3–4/1986, Ниш.

⁴⁴ „Strategic studies...“, *isto*.

⁴⁵ „Middle east...“, *isto*.

⁴⁶ Видети: В. Levis, *Le retour de l'islam*, Pariz, 1985; погледати и М. Јевтић, *Ислам као извор идеологије и легитимитета у савременим политичким системима*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 4/1989.

регулисан тако да Организација има статус посматрача у Исламској конференцији, у чијем раду учествује. Али, за нас је посебно важно оно што вели Салем Азам, секретар, тј. његова изјава да сарађује с генералним секретаром ОИК-а приликом организовања састанка ОИК-а о муслиманским мањинама, каква је она која живи на тлу бивше Југославије.⁴⁷

Идеологија те организације, која је видљива у пројектима *Исламски устав* и *Универзална декларација о људским правима* веома је детаљно изложена и у једном другом документу, који се зове *Универзална исламска декларација*.⁴⁸ У преамбули документа пише: „... ислам је потпуни кодекс живота погодан за све народе и сва времена, и Алахов мандат је вечан и општи и примењује се на сваку област људског понашања и живота, без икакве разлике између духовног и световног“.⁴⁹ Већ на основу те дефиниције види се да по мишљењу Исламског савета нема разлике између световне и духовне власти, и да се тиме веома директно негира могућност секуларистичког уређења друштва, тако да је једини облик политичке организације који ислам дозвољава онај који подразумева обавезну теократију.⁵⁰

У одељку *Државна политика* пише: „Шеријат је највиши закон муслиманске заједнице и мора бити примењен у својој потпуности у свим аспектима живота. Свака муслиманска земља мора експлицитно да Шеријат постави као критеријум којим ће се процењивати јавно и приватно понашање свих; управљача и оних којима се управља, исто тако шеријат мора бити главни извор свих закона у земљи“.⁵¹ Посебно је значајно да се следећом одредбом *Универзалне исламске декларације* одређује карактер политичке власти у муслиманској земљи. „Политичка власт се мора вршити унутар оквира који даје шеријат...“⁵² Према томе, идеологија Исламског савета директно се окреће стварању апсолутне исламске теократије, а то је и основна идеја радикално политизоване организације „Муслиманска браћа“.⁵³ Односно, та идеологија је управо идеологија „Муслиманске браће“, а пошто иза ње стоји и ОИК, јасно је да се та међународна организација залаже за исту доктрину за коју се залажу и исламски фундаменталисти. Утицај те фундаменталистичке организације се посебно осетио на скупу који је организовао Исламски савет у Исламабаду, у Пакистану, од 10. до 12. децембра 1983, под називом *Ислам данас*. На конференцији су учествовали следећи утицајни

⁴⁷ „Arabia“, *исто*.

⁴⁸ *Islam and contemporary society*, edited by Salem Azzam Islamic council of Europe, London, стр. 253.

⁴⁹ *Исто*, стр. 254.

⁵⁰ Видети: A. Manzoordin, *Sovereignty of God in the constitution of Pakistan*, у *Islamic studies*, 1965, t. 4, fasc 2, Islamabad.

⁵¹ *Islam and contemporary...*, *исто*, стр. 260.

⁵² *Исто*.

⁵³ I. Zahmoul, *L'état islamique dans la doctrine des frères musulmans*, Firminy-France, недатирано.

чланови „Муслиманске браће“: Омер Телмесани из Египта, Абдул Рахман Халифа из Јордана, Хасан Тураби из Судана, као и Саид Рамадан, шеф Исламског центра у Женеви.⁵⁴ Посебно је важна чињеница да је скуп одржан под патронатом Зије ул Хака, ондашњег председника Пакистана, што јасно показује његов став према екстремној фундаменталистичкој интерпретацији ислама.⁵⁵ На том скупу, где се окупило 95 делегата из разних исламских земаља, усвојен је и наведени пројект *Исламског устава*, који су проповедала „Муслиманска браћа“. На конференцији је посебно наглашено да се мора поново изградити исламски поредак на основу *Курана* и *Суне*, и то у свим исламским земљама.⁵⁶

Пошто је једно од основних питања Исламског савета питање муслимана у немуслиманским земљама, тада је јасно апострофирано где се, према мишљењу Савета, крше права муслимана, а као једна од земаља наведена је СФР Југославија.⁵⁷ Кршење права муслимана, по критеријумима Савета, састојало се у чињеници да Југославија није могла да призна право својим муслиманима да разоре земљу и да се уједине с осталим једноверницима, и у томе што није дозволила примену шеријатских прописа који би дискриминисали немуслимане. Салем Азам је на том скупу јасно нагласио да ће један од најважнијих задатака организације бити „снажна подршка ослободилачким покретима“.⁵⁸

Деловање ОИК-а на исламизацију Босне и Херцеговине

У оквиру деловања исламских центара на Југославију значајна је Организација исламске конференције.⁵⁹ Најважнија карактеристика те асоцијације јесте то што она чини заједницу држава, па може покренути све акције на међудржавном нивоу о питањима за која је заинтересована. Отуда је управо ОИК била иницијатор многих подухвата, с циљем да се питање муслимана БиХ почне третирати као прворазредно светско питање.

Организација исламске конференције има седиште у Џеди, у Саудијској Арабији.⁶⁰ Створена је после паљевине џамије Ал-Акса у Јерусалиму, 1969. године, када је у знак протеста одржан велики скуп државника

⁵⁴ „Middle east contemporary...“, исто.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ „Strategic studies“, исто, стр. 27.

⁵⁷ Исто, стр. 4.

⁵⁸ Исто, стр. 27.

⁵⁹ М. Јевтић, *Исламско схватање рата и улога Исламске конференције у очувању мира* (магистарски рад), Правни факултет Београд, 1984; *Правни систем организације Исламске конференције*, „Марксистичке теме“, Ниш, бр. 3-4/1986, *Верско-политичке основе Исламске конференције*, „Религија и савремени свет“, Београд, 1986.

⁶⁰ М. Јевтић, *Правни систем организације... исто*, у тексту је превод Повеље ОИК-а, где се о седишту говори у чл. VI, т. 5.

исламских земаља у Рабату. Како се касније показало, догађај са Ал-Аксом био је само одличан повод за Саудијску Арабију да покрене питање претварања тога самита шефова арапских и исламских држава у стабилну међународну институцију. Та акција је успела вештим и упорним филигранским радом саудијско-арабијског двора, мада је од почетка наишла на снажне отпоре у самом исламском свету, где су многи државници сматрали да је анахронизам стварање верско-политичке организације у 20. веку.⁶¹ На жалост, та опција је била поражена и ОИК створена је таква каква јесте, тако да служи као изврстан полигон Саудијској Арабији да преко ње остварује своје исламско-прозелитске циљеве. Против стварања органа који су институционализовали привремени скуп у Мароку биле су и земље попут Турске и Либије, иако Турска сада веома вешто користи ОИК, коју је некада сматрала противном кемалистичкој идеологији.

Једно од основних питања којима се бави ОИК јесте питање тзв. муслиманских мањина, каква је она у централној републици бивше СФР Југославије. Наиме, за ОИК сви муслимани у свету, ма где живели, нису ништа друго до делови једног јединственог народа. О томе се јасно говори у члану 4 Повеље: „Конференција краљева и шефова држава или влада је највиши орган организације. Она се састаје кад *интерес муслиманске нације то захтева*...“⁶² Тиме се јасно исламско-фундаменталистички принципи уграђују у правни поредак те организације, јер се као нација представљају припадници различите етничке и расне припадности које повезује само иста вера. Али, разлог за критику те тезе није формалне природе, јер се крши нешто што је свима очигледно, већ веома практичне, зато што таквим ставом ОИК стиче право да питање муслимана у било којој земљи света сматра примарним за њу, и да се, стога, меша у унутрашње уређење на исти начин на који, на пример, Аустријанци бране права својих сународника који живе у италијанском Тиролу, што очигледно није исто.

Посебно је важна чињеница да је исламско право персонално, а не територијално. Самим тим, оно би се морало примењивати на све муслимане. Али, пошто је халиф поглавар исламске заједнице, односно свим муслиманима, то би значило да би, у случају да ОИК изабере халифа кога би сви муслимани признали, он био шеф државе и оним муслиманима који имају америчко држављанство, тј. они би требало да се сматрају екстериторијалним у односу на америчку администрацију.⁶³ Значи, не би морали да служе америчку војску, да поштују амерички грађански законик итд. Нормално, такве захтеве нико не поставља одмах, али из свих предложених аката Исламског савета, тј. *Пројекта*

⁶¹ „Le monde“, 27. септембар 1969, Париз.

⁶² М. Јевтић, *Правни...*, исто.

⁶³ О природи исламског права видети у раду професора техранског универзитета А. Матин-Дафтары, *Les fondaments de droit international dans l'islam*, „Revue de droit international de sciences diplomatique et politiques“, Ženeva, бр. 1/1962.

исламског устава, Универзалне исламске декларације о људским правима и Универзалне исламске декларације то јасно произилази. О томе је веома критички говорио и муслимански интелектуалац Али Мерад, указујући да су ти захтеви неспојиви са савременим светом.⁶⁴ Но, на основу промовисања таквих аката и њиховог прихватања од стране ОИК-а, види се да планери из те организације имају најозбиљнију намеру да тако нешто спроведу у дело чим се створе услови. Посебно је значајно да су све те акције добиле и међународну подршку, мада вероватно несвесно, због недовољног познавања ислама. Између осталог, Универзална исламска декларација о људским правима промовисана је у просторијама UNESCO-а у Паризу, па је тако постала и међународно релевантна.⁶⁵ Осим тога, у Канади и другде муслиманске заједнице већ захтевају да у одређеном домену буду екстериторијалне у односу на законе домицилне државе. На жалост, Запад још није свестан те чињенице, иначе би сигурно имао другачији приступ. Захваљујући свему томе, видљиво је да је за ОИК питање муслимана у БиХ исто што је за Италијане питање Италијана у Истри. Признајући таква настојања Запад несвесно руши основе на којима почива, а то је секуларизам као претпоставка модерне политичке организације. На жалост, реакције на такве изливе исламског прозелитизма и фанатизма нису довољно озбиљно схваћене, мада их је било. Тако је, између осталог, ОИК прогласила свети рат цихад Израелу на свом самиту 1981. године, чиме је тај средњовековни институт стекао право грађанства. Јер, ОИК посматрач је у ОУН, па је искористила ту могућност да на свети, тј. верски рат позове преко Организације уједињених нација.⁶⁶ На то је у свету реаговано, али сасвим млако, осим у појединачним случајевима, као што је проглашење цихада,⁶⁷ од чега није било никакве користи. Јер, ОИК постала је веома утицајан светски чинилац, који без икаквог зазора постепено и полако остварује своју политику.

Једно од главних и најефикаснијих подручја деловања те организације тиче се питања муслиманских мањина, у чему се слажу сви аналитичари. Тако, на пример, Кизилбаш Хамид вели да је једно од најзначајнијих питања које је ОИК покретала било питање муслиманских мањина, а за остварење тих проблема основан је посебан депарتمان.⁶⁸ Та констатација Кизилбаша видљива је свакоме ко се иоле бавио

⁶⁴ Цитирано према *E. Hirsch, Islam et les droits de l'homme* Pariz, 1984, стр. 205; погледати и наш рад *Права човјека у исламским политичким системима у светлу Универзалне исламске декларације о људским правима*, у „Међународни проблеми“, бр. 2/1991.

⁶⁵ *E. Hirsch, isto.*

⁶⁶ Погледати о томе резолуцију ОИК бр. 5/3–P/15/, штампану у *Assemblée generale des Nations unies A/36/138*, од 31. марта 1981, стр. 31.

⁶⁷ *J. Ellul, Selon que vous serez puissant ou miserable*, „Le Monde“, 12. фебруар 1981.

⁶⁸ *H. Kizilbash, The islamic conference retrospect and prospect u Arab studies quarterly* br. 4/1 & 2/, proleće 1982, Njujork; упоредити са Л. Б. Борисов, *Организација Исламскаја конференција: политически аспекти дејателности*, у *Народи*

анализом делатности ОИК-а. Већина резолуција Организације посвећена је питањима која су се тичала места и улоге муслимана у немуслиманским земљама или споровима који су потресали или су се тичали односа муслимана и немуслимана. Тако је, на пример, сама ОИК створена због спора муслиманских Палестинаца с јеврејским Израелом. Од тада је увек, на свим скуповима, већина резолуција доношена у вези с питањем Палестине. Тако је, на пример, на Трећем самиту ОИК-а, одржаном 1981. године, донето укупно 13 резолуција политичког карактера, а од тога су три биле посвећене палестинском проблему. И, што је посебно важно, цео самит је организован под називом *Седница о Палестини и Јерусалиму*.⁶⁹ Од осталих десет резолуција четири су биле посвећене проблемима везаним за сукобљавање муслимана с немуслиманима. Још карактеристичнији, у вези с тим, био је скуп министара иностраних послова земаља чланица ОИК-а одржан 1980. године. Тада је од 42 резолуције политичког и информативног карактера чак 15 било посвећено Палестини, тј. сукобу са „неверничким“ Јеврејима.⁷⁰ Осим тога, у Резолуцији 23 посебно је расправљано о муслиманским заједницама у државама нечланицама ОИК-а. На истом скупу је пружена снажна подршка турској кипарској заједници, муслиманима на Филипинима итд.⁷¹ На тој конференцији створен је Министарски комитет за испитивање положаја муслимана у немуслиманским земљама, састављен од генералног секретара ОИК-а и министара иностраних послова Туниса и Сенегала. Као основни задатак, Комитету је наложено:

- да ступи у контакт с владама држава у којима живе муслиманске заједнице и да наредној, дванаестој седници поднесе о томе извештај;
- да прати спровођење одлука ОИК-а о тим питањима;
- да се консултује и сарађује с организацијама, организацијама и личностима којих се тичу питања о муслиманским заједницама.⁷²

Дакле, ОИК створена је због питања сукоба муслимана и Јевреја. Поред тога, основна делатност Организације протегла се на остваривање јединства исламског света на принципима које пропагира Саудијска Арабија и акције на стварању јединствене исламске државе, која обавезно треба да укључи све муслимане света, без обзира на то где живе.⁷³ У вези с тим, муслимани БиХ и Космета добили су посебно важно место. Због свега тога, на свим заседањима ОИК-а најважнија

Азии и Африки, бр. 4/1983; исти аутор, *Организација Исламскаја конференција: економически, социјалније и културније аспекти дејателности*, у Народи Азији и Африци, бр. 5/1984.

⁶⁹ Nations unies, Assamblée generale A/36/138, 31. mart 1981.

⁷⁰ Nations unies, Assamblée generale, Conseil de sécurité A/35/419, S/14. 129, 27. avgust 1980.

⁷¹ Исто.

⁷² Исто, стр. 58.

⁷³ Л. В. Валкова, *Место Саудовској Аравии в мусулманском мире*, у Исламски фактор в международних одношенијах в Азији /70-перваја половина 80-тих годов/ Москва, 1987.

је била расправа о питањима мањинских муслиманских заједница. На жалост, како вели Хамид Кизилбаш, ОИК не штампа ток својих дебата и гласања по појединим питањима, па није увек лако дешифровати све њене акције. Али, ипак је све што та организација ради веома приметно и присутно широм света.

Конкретизација панисламске солидарности на простору

Босне и Херцеговине

Тежња ка исламској држави уграђена је у саму срж ислама, тако да никаква акција исламских међународних тела није требало да је усађује у душе муслимана БиХ, већ је она била само значајна потпора. У вези с тим, прву важну сарадњу на стварању исламистана одиграо је Исламски конгрес у Јерусалиму, 1931. године, на којем је присуствовала бројна делегација Босне и Херцеговине. Од тада су светски исламски центри, колико је то год било у њиховој моћи, потпомагали своје једновернике у БиХ, и та је помоћ прогресивно расла с економском и политичком моћи муслимана у свету.

Разбијачка делатност у односу на Југославију остваривала се и преко бројних муслимана у БиХ, исто као и преко оних из Рашке области, Космета и Македоније. Сви су они здушно радили на разбијању Југославије, која је била главна брана за остваривање тих циљева, а то је требало да буде прва фаза. Друга фаза требало је да се реализује тек након стварања посебних политичких ентитета на подручјима која су некада чинила заједницу Јужних Словена. Та разбијачка активност је добијала свестрану подршку на скуповима које су организовале наведене међународне организације, али је томе претходила, као фаза, тзв. интелектуално-препородитељска делатност, која је у исламском свету, и у свету уопште, требало да разбије илузију о Југославији као заједници у којој сви имају иста права. То се остваривало кроз давање великог простора муслиманским ауторима разног профила и образовања у листовима и осталим информативним медијима којима су те међународне исламске организације располагале. Тако се стварало јавно мњење које је требало да доведе до овога што сада већ видимо као резултат.

Након информативне „револуције“ прешло се на давање материјалне помоћи, прво за тзв. Обнову ислама, а затим за куповину оружја и опрему за остварење „победоносног цихада“, чији је циљ прва права исламска држава у Европи у 20. веку. Тако су се у муслиманској штампи у свету појављивали текстови у којима се говорило о значају муслимана у БиХ за исламску „револуцију“. У једном од тих текстова се наглашава како је 120.000 деце у Југославији похађало муслиманску верску поуку.⁷⁴

⁷⁴ А. Смајловић, *Muslim in Yougoslavia*, „Journal institut of muslim minority affairs“, br. 2 i 3, 1979–1980, volume I i II, Džeda.

Да би се нагласило колико су муслимани из БиХ слични осталим мухамеданцима, аутор текста Ахмед Смајловић, тадашњи високи функционер ИВЗ, рекао је: „Што се тиче муслимана који су отишли у Турску они су се брзо инкорпорирали и интегрисали, пошто су њихове навике, култура и дух скоро исти као и Турака...“⁷⁵ То је требало да буде још један доказ више о томе да су муслимани слични без обзира на етничко и расно порекло. Посебно је важно што је то изговорио Смајловић, и то за лист из Саудијске Арабије, где су зачете многе значајне идеје о исламском јединству. Ахмед Смајловић је био више година веома важна личност у ИВЗ, али и члан великог броја међународних исламских институција, каква је Исламски савет из Лондона.⁷⁶ Тако постаје јасно ко је био репрезент те организације у Југославији, ко је информисао њене управне органе о „дискриминацији муслимана“ и на основу чијих извештаја је Југославија нападана. Посебно је важно да је у истом часопису објављен један од важнијих приказа положаја муслимана у Југославији, што је послужило као једна од инструкција муслиманским организацијама у свету да се обруше на Југославију, а у 1992. години на босанске и херцеговачке Србе. У том извештају се каже да је на Космету ситуација албанских муслимана веома тешка. Нетачно се наводи да Срби држе све економске и трговачке активности, те да број незапослених превазилази границу подношљивости. Истовремено се вели да је Космет веома богат и да извози злато и петрол, али је ипак најнеразвијенији у читавој ондашњој Југославији и читавој Европи. У вези с тим кориштен је познати слоган „Трепча ради, Београд се гради“, али у мало измењеној верзији: „Косово ради, Београд користи“.⁷⁷ Тај текст је био веома антихришћански усмерен, јер је већ на самом почетку наглашено да се ради о муслиманским Шиптарима. Веома је значајно да аутор текста говори и о томе како муслимани из читавог света дају новчане прилоге за функционисање ИВЗ. Између осталог, наглашава да ИВЗ повремено добија финансијску помоћ из Ирана и Либије.

Осим тога, објављене су и конкретне бројке. Тако се каже да је цамија у Загребу изграђена са само 32 одсто средстава локалних муслимана, а остало су дали донатори са стране: Краљ Фахд 720.000 долара, други утицајни Саудијци још 320.000, султан Мухамед ал Касим из Уједињених арапских емирата дао је два милиона долара,⁷⁸ док је Гадафи обећао 10 милиона долара за изградњу исламског центра у Београду. Давањем толиких финансијских средстава представници муслимана из света обезбедили су себи значајно место у ИВЗ. Тако је Исламски теолошки факултет у Сарајеву отворио ондашњи генерални

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ Повратак богова, „Дуга“, исто, стр. 31.

⁷⁷ Al Aboudi Mohammad bin Nasr, *Muslims in eastern Europe...* исто, стр. 96.

⁷⁸ Исто, стр. 95.

секретар Рабите Мохамед али ал Харакан.⁷⁹ Но, упркос толиком издвајању и могућности да се граде сакрални објекти, аутор текста није задовољан верском слободом муслимана и тврди да је она угрожена. Као главне изворе угрожености наводи следеће: мешане бракове муслиманских жена и хришћана, алкохолизам и свињетину. Он вели да власти врше притисак на свакодневни живот муслимана тиме што охрабрују међусобне бракове муслиманки и хришћана и терају децу да у јавним школама једу свињетину.⁸⁰

Дакле, оно што се у том тексту сматра дискриминацијом нема никакве везе с тим појмом у савременом међународном праву. Напротив! Дискриминацијом се сматра то што се неке муслиманке удају за немуслимане, али им зато не смета када се ради о обрнутом случају. А, такозвано охрабривање мешаних бракова, у ствари, јесте чињеница да постоји лаичко брачно законодавство, које о религији лица која склапају брак уопште не води рачуна. Према томе, закључак је да се та дискриминација може уклонити тек када муслимани буду правно екстериторијални.

Такви написи у стручном часопису само су врхунац онога што се у исламској штампи говорило о Југославији, а чији су иницијатори били наведене организације и људи који у њима раде. Требало је да сви ти текстови припреме исламско јавно мњење у свету за ситуацију која је створена појавом СДА и Алије Изетбеговића на политичкој сцени Босне и Херцеговине.

Стварајући претпоставке за прављење исламског коридора који би повезивао исламску БиХ и Космет, у исламском свету се стално ширила идеја о Рашкој области као историјском делу БиХ који је насилно отргнут од матице и у којем су муслимани прогоњени.⁸¹ Тако се стално указивало на потребу да се у муслиманским земљама покрене акција чији би циљ био одвајање те територије од Србије и Црне Горе и њено припајање БиХ. У пропаганди која се бесомучно ширила исламским светом изрицане су и најординарније неистине, као она о томе како се у Југославији лично Влада ангажовала у притиску на муслимане да своја арапска имена замене словенским.⁸² Свака активност муслимана у Рашкој области праћена је и широко популаризована како би се у исламском свету стекао утисак како тамо муслимани, услед неиздрживог стања, морају тајно да се организују да би одбранили право на живот. Исто тако, стално је истицано да они легитимно теже да се уједине с Босном. Између осталог, наводи се да су у Подгорици осуђени неки људи, на челу с Алијом Перасовићем, јер су хтели уједињење Рашке области са Босном и Херцеговином. Што је посебно важно, тај је

⁷⁹ Исто, стр. 92.

⁸⁰ Исто, стр. 95–96.

⁸¹ *Muslim in Yugoslavia* у Journal institut ... исто, vol. 7 бр. 2, јули 1986.

⁸² „Arabia...“, исто, бр. 17, јануар 1983, стр. 37.

извештај насловљен *Југославија наставља да негира муслиманима њихова верска права*,⁸³ при чему се занемарује да је у питању тежња ка отцепљењу силом дела територије и да се класичан политички покрет третира као верски.

У таквом тону је представљена и ситуација у Босни и Херцеговини. Познати фундаменталистички часопис „Crescent international“, у последњих неколико година, теме из Југославије објављивао је на насловним страницама. Тако је објављен интервју са Меликом Салихбеговић, женом која је осуђена с Алијом Изетбеговићем, Бехменом и осталима на процесу 1983. године. Она је у том интервјуу навела безброј неистина само да би оцрнила Југославију. Између осталог, рекла је да је владајућа класа у Југославији увек била српска, а више пута је поновила да су муслимани живели у страшном терору и већ су тада за све били криви искључиво Срби.⁸⁴

Посебну улогу у блаћењу Срба имао је усташки приврженик Реис Керим, који је своје муслиманско порекло користио за дизање антисрпске тензије у исламском свету. У једном од текстова којим су у поменутом часопису блаћени Србија и Срби пише да су у бившој ЈНА несрби били регрути друге класе. Мада је, како се у тексту нетачно вели, 40 одсто свих регрута у ЈНА било муслиманске вероисповести наређивана им је употреба хране припремљене од свињетине. Желећи да ослаби ту армију и да је у свету представи као окупаторску у БиХ и другим регионима настањеним муслиманима, он каже да је у то време најтраженија фетва у Сарајеву била она која је питала да ли је муслиман обавезан да брани Југославију.⁸⁵

У периоду 1988–1989. у светској исламској штампи највише је текстова објављено о Космету. У њима је стално истицано како је Космет насељен муслиманима и како они пате од прогона Срба. Тако је, на пример, неки Мир Абдус Салам, председник Покрета за исламски препород, објавио велико писмо у једном фундаменталистичком листу, у којем је говорио да је ужаснут покољима над муслиманским Шиптарима. Између осталог, писао је: „Ми се надамо да ће ОИК одмах предузети акцију да би зауставила масакре и бруталности српских армија на Космету“.⁸⁶ Предложио је прекид трговинских веза с Југославијом и дипломатске акције. Слични текстови су се појављивали и у осталим исламским новинама, као што је „Arabia“ итд.⁸⁷ Но, најжешће нападе на бившу СФРЈ објављивао је Реис Керим. Он је скоро у сваком броју листа „Crescent international“ имао писма и текстове. Тако у једном

⁸³ „Crescent international“, *Newsmagazin of islamic movement*, Markham, Ontario бр. 15, октобар 1986, стр. 3.

⁸⁴ Исто, бр. 2, 1–15. април 1988, стр. 6.

⁸⁵ Исто, бр. 14, 1–15. октобар 1989, стр. 1.

⁸⁶ *OIC must act*, *New Horizon, the muslim world review*, London, бр. 360, јуни 1989, стр. 32.

⁸⁷ Погледати, на пример, „Arabia“, бр. 24. август 1983, стр. 6.

тексту, прескачући све истините разлоге за спор на Космету, вели да је непријатељство Срба према Шиптарима на Космету последица чињенице да су Шиптари муслиманске вере. Да би доказао колико су они угрожени као верници наглашава да сваки алим (исламски свештеник, јединина од улема) који пружи подршку шиптарском покрету одмах бива ухапшен. Као доказ за то наводи случај ходе Аџифа Бељалија, али не казује да је он организовао протеривање Срба.⁸⁸ На тај начин Реис Керим представља спор на Космету као искључиво питање угрожених исламских права, настојећи да ангажује против Србије светско муслиманско мњење.

Посебна мета му је увек био Слободан Милошевић. Њега је посебно представљао као муслиманског непријатеља да би показао како су и српски народ и држава антимуслимани. Тако, у једном тексту, вели да Милошевић игра на карту историјског непријатељства Срба према муслиманима.⁸⁹

Текстови у фундаменталистичкој штампи имали су одјек и у осталој публицистичкој продукцији у исламском свету. Али, извештаји који су из Југославије стизали у исто време када и ови из листова „Arabia“, „Crescent“ и „New Horizont“ нису били тако милитантни. Напротив, настојали су да сачувају објективност. У њима, и кад би се говорило о сукобу на Космету, није много потенцирано да су у питању муслимани, осим узгредно, што је објективно. Међутим, стална ескалација сукоба и бучна пропаганда нарушили су постепено ту уравнотежену представу у корист оне коју је форсирало мњење формирано под утицајем наведених међународних организација чији су гласноговорници били наведени листови. Зато је у исламском свету формирана углавном црно-бела слика о муслиманима жртвама и Србима агресорима, а у време најжешћих борби око Сарајева и у БиХ развила се пропаганда у корист војне интервенције у прилог Алији Изетбеговићу.⁹⁰

Све то, међутим, започето је знатно раније отвореним захтевима наведених исламских организација да се на све начине врши притисак на Србију. Централни секретар Светског исламског конгреса молио је југословенску владу да помиљује Алију Изетбеговића и његове истомишљенике након сарајевског процеса.⁹¹ Исламски савет, на супрот томе, требало је да тражи да се бојкотије југословенска роба итд.⁹²

Углавном, постепено се стварала ситуација која је кулминирала организованом акцијом исламских земаља за војном интервенцијом у БиХ. Она се материјализовала кроз тежњу да се у Генералној скупштини ОУН питање српске „агресије“ на БиХ расправља као посебна тачка

⁸⁸ „Crescent...“, *исто*, бр. 7, 16–30 јун 1988, стр. 3.

⁸⁹ *Исто*, бр. 6, 1–15. јун 1988, стр. 1.

⁹⁰ Погледати, на пример, „DAWN“, 17. јун 1992, стр. 10, Карачи, Пакистан.

⁹¹ *Imanullah Khan bittet um religionsfreiheit für moslems in Jugoslawien*, „Deutsche Welle-kirchenfunk“, бр. 43, октобар 1983.

⁹² *Muslims in Yugoslavia*, „Journal institut...“, *исто*.

да би се испословала војна интервенција против Срба.⁹³ На срећу, ОУН није прихватила тако ригорозне одлуке. Али, акција ОИК-а ипак је уродила плодом. На Лондонској конференцији о Југославији, одржаној у августу 1992, у Надзорни комитет за контролу спровођења резолуције ушла је и ОИК, што је њена велика победа. Тиме је она постала међународно признат субјект са значајном улогом у решавању проблема бивше Југославије.⁹⁴ Европа и свет су тиме направили велику грешку, не с тачке гледишта Срба, већ секуларизма, на којем почива модерна цивилизација. Али, шта је ту је, чињеница се мора уважавати, а због ње ће и Европа сигурно имати много проблема. Јер, директно је дозволила уплитање једне верске организације у решавање искључиво политичких проблема. Тиме су, практично, почели да се потиру резултати створени француском, холандском и енглеском буржоаском револуцијом, који подразумевају да вера мора бити одвојена од политике и да она чини приватну ствар појединца.

Осим успеха на Лондонској конференцији, дуготрајном делатношћу међународних исламских организација за продор у најугрожавније центре моћи постигнут је још један велики успех. То је завршна резолуција о БиХ, усвојена на самиту Покрета несврстаних, одржаном у Џакарти, у Индонезији, септембра 1992. године. У завршном документу, у чијем се делу говорило о БиХ, на инсистирање групе исламских земаља, наведена је осуда искључиво српске стране у тој републици „за одвратну политику етничког чишћења“.⁹⁵ Исламске земље су успеле да своје гледиште наметну огромном покрету, чиме показују своју моћ да, делујући на све те државе, и у ОУН убудуће изгласавају оно што је њима по вољи. Важност те резолуције најбоље се види из чињенице да су се исламске земље баш у Африци понашале, и још се понашају, веома прозелитски и нетолерантно. Тако је, на пример, председник Либије Гадафи у Руанди, 1984. године, приликом отварања џамије и у присуству председника те несврстане земље, рекао: „Мобуту (председник Заира, прим. М.Ј.) је ционистички агент и ти мораш наговорити заирске муслимане да отпочну цихад против њега. Ко убије тог агента ићи ће у рај. Африка мора бити муслиманска, а не хришћанска“.⁹⁶ Слично се понашао и ирански верски вођа Хамнеи приликом своје официјалне посете Зимбабвеу. Он је изазвао дипломатски скандал, још на аеродрому, одбивши да се рукује са женама из шпалира за дочек. Слично се понашао за време вечере, приређене њему у част, одбијајући да присуствује док се не уклоне алкохолна пића и музика.⁹⁷ Но, упркос таквим увредама, афричке земље нису смогле снаге да ублаже налет

⁹³ Лично се секретар ОИК-а, Хамид Алгабид, залагао за војну интервенцију у БиХ. „Политика“, 16. август 1992, стр. 32.

⁹⁴ „Борба“, 28. август 1992, стр. 2.

⁹⁵ Исто, 7. септембар 1992, стр. 13.

⁹⁶ *Middle east contemporary survey...*, исто, стр. 60.

⁹⁷ „Jeune Afrique“, 5. фебруар 1986, стр. 35–37. Париз.

исламског прозелитизма и фанатизма, па је он тријумфовао и у Покрету несврстаних. Тиме се потврђује да колико расте налет исламског фундаментализма, толико слаби несврстано опредељење исламског света.⁹⁸ У вези с тим, широм света познати Луј Гарде вели: „Нема сумње да арапски народ не осећа блиску везу... са афро-азијским народима... Другачије речено, један реформиста салафи (исламски реформиста, прим. М.Ј.) ће видети у могућности мисионарске акције оправдање савеза са земљама трећег света“.⁹⁹

Исламско учешће у Покрету несврстаних има сасвим супротну намену у односу на оно што би тај покрет требало да представља. У реализацији трансформације несврстаних у своју супротност посебну етапу је чинио самит у Цакарти, на којем је донета одлука о осуди Срба у БиХ за етничко чишћење, које нису замислили само они и које само они нису спроводили. Уосталом, ко год је хтео објективно да гледа ситуацију у тој држави морао је да призна да су рат изазвали муслимани, а самим тим је и етничко чишћење последица њихове политике. Акцију за осуду босанских Срба у Цакарти водиле су управо земље у којима су наведене исламске организације најприсутније и где је ислам „све и свја“. Биле су то Иран, Пакистан, Малезија, али и неке неочекиване, као наш некадашњи пријатељ Египат.¹⁰⁰ Очима посматрача није могло да промакне да иза свега стоји Саудијска Арабија, мецена и творац ОИК-а, Рабите и Светског исламског конгреса, али и Исламског савета, који је створила преко Организације исламске конференције.¹⁰¹

Дакле, осуда која је спроведена преко Покрета несврстаних по својим последицама веома је значајна, а изазвана је делатношћу међународних исламских институција, које су својом претходном активношћу, али и радом на Самиту, реализовале прозелитске циљеве за које се највише залаже Саудијска Арабија. Осим те акције, која је дала значајне резултате, постоји и значајна акција Турске, која наизглед делује самосталније. На жалост, у Југославији се скоро не зна да у Турској, која је формално лаичка, још увек мноштво људи није рашчистило шта је за њих важније вера или нација. Истраживање у једној турској фабрици текстила показало је да је 38 одсто анкетираних на питање: шта сте ви? изјавило да су муслимани.¹⁰² Управо због тога ваља подсетити да Турке са муслиманима у БиХ вежу искључиво верске везе, јер се ради о два сасвим различита етничка скупа. Али, верска веза је у том случају постала доминантна. Рабита и остале исламске организације снажно делују на Турке да се врате своје исламском идентитету, тако да мора бити јасно да иза тако снажних напада Турске

⁹⁸ *Исламска традиција и несврстаност*, „Марксистичке теме“, бр. 2/1986.

⁹⁹ L. Gardet, *L'islam religion et communauté*, Paris, III издање, 1978, стр. 354.

¹⁰⁰ „Политика“, 30. август 1992. стр. 3.

¹⁰¹ Исто.

¹⁰² R. Kastoryano, *Définition des frontières de l'identité Turcs-musulmans*, u „Revue française de science politique“, Paris, бр. 6/1987.

на Југославију и Србе у Републици Српској стоје најчешће снаге које у тој земљи финансира Саудијска Арабија.¹⁰³

Пошто, упркос свим покушајима, нису биле довољно моћне да уз помоћ ОУН изгласају војну интервенцију, муслиманске земље су другим путевима почеле да пружају помоћ Алији Изетбеговићу. Товари оружја су пристигли у Босну, а са њима и знатан број добровољаца, који су тако добили прилику да се боре за исламску државу. Један од команданата пристиглих муџахида, Абу Абдел Азис, изјавио је да они имају два циља: џихад и даву, тј. муслиманску мисију.¹⁰⁴ Тако се види да за оне који су СДА послали оружје, али и за пристигле добровољце, рат у БиХ није ништа друго него свети рат у име ислама, чији циљ јесте рађање исламске државе у Европи.

¹⁰³ О ревитализацији ислама у Турској видети Н. Reed, *Ravival of islam in secular Turkey*, „Middle east journal“ 8/3/ лето 1954; Р. Б. Кондакџан, *Турција: Внутренаја политика и ислам*, Јереван, 1983.

¹⁰⁴ „Борба“, 31. август 1992, стр. 2.

Регионална сарадња крајем двадесетог века и импликације најновијих промена у Европи на подунавску сарадњу

Др *Едита Стојић*

Регион суседства Савезне Републике Југославије прворазредни је мултинационални, мултикултурни и мултирелигијски простор на Југоистоку Европе. Његова историја пуна је трагичних сукоба изазваних управо коришћењем националне, културне и религијске различитости као средства за постизање хегемонистичких, империјалистичких, партијских или лидерских интереса. С друге стране, међународна сарадња, посебно регионална, усмерена на заједничко коришћење и заштиту природних ресурса, служи за задовољење правих интереса народа, обезбеђивање интегралног културног и привредног напретка свих становника региона. Стога узајамно разумевање, толеранција и сарадња међу народима у том региону чине основу напретка, а промене у источној и средњоисточној Европи, изазване крахом административно-централистичког система, званог „социјалистички“, иако су показале да се изненадно стечена могућност вишепартијског организовања друштва користи на погрешан начин, не могу да се оцене узимањем у обзир само тих девијација.

Злокобним мобилисањем становништва на основу наводно националних интереса, а, у ствари, екстремних националистичких програма, посредством јавних комуникација, обезбеђена је подршка носиоцима максималистичких националних програма, који су својом логиком увели становништво у ратне сукобе, пре свега југословенског географског простора. Када буде схваћено да прогањањем „туђег“, започиње голгота сопственог народа, и да су народи у овом региону упућени једни на друге, јер живот једноставно захтева узајамно разумевање, толеранцију и сарадњу – постаће јасно да су све патње и жртве инволвираних народа биле узалудне. Биће потребно много времена да се кривице ограние на „националне вође“ који су иницирали ратне сукобе и на бруталне спроводиоце идеја о етничким чишћењима, а да се кривице ослободе народи. Крајњи резултат свих тих догађања и процеса биће коначно напуштање националног принципа.

Увод

На југословенском географском простору¹ воде се невиђено сурови локални ратови. Циљ је крајње анахрон: постизање етнички чистих подручја. Међународна заједница, због своје немоћи и пропуста да такав

¹ Термин „југословенски географски простор“ односи се на територију СФР Југославије.

развој догађаја на време спречи, увела је блокаду међународне сарадње, с варљивом претпоставком да би тако могла да оконча, односно да убрза окончање рата. У тој ситуацији регионална сарадња на Југоистоку Европе потребна је, можда, и више него у време „хладног рата“. Наиме, међународна сарадња је неопходно и незаобилазно средство за задовољавање правих интереса свих народа, па и оних који живе у овом региону. У вези с тим, посебну вредност имају пројекти усмерени на развој, односно, сада, на поновно успостављање и брижљиво одгађање међународне сарадње у овом најосетљивијем делу Европе и света. Један од таквих пројеката је стални међународни научни форум под називом *Дунав – река сарадње*, који је основан и функционише у Београду од 1989. године.

Настајање новог поретка (очекивања и странпутице)

Промене у бившем Совјетском Савезу покренуте су исцрпљеношћу извора развоја због њиховог екстензивног коришћења како у цивилној привреди, тако и у трци у наоружавању. Оне су отвориле пут далекосежним променама унутрашњег друштвеног бића и осталих земаља источне Европе. Због дуготрајног спречавања и сузбијања, сада се дешавају на буран начин, па и уз проливање крви.

С друге стране, стратегија главних западних земаља према новим независним државама бившег Совјетског Савеза и земљама насталим на тлу ранијих социјалистичких земаља чини „мјешавину трајних елемената раније стратегије и нових елемената који проистичу из нове стварности коју карактеришу – претварање 'хладног рата' и конфронтације у 'млаки мир' и партнерство бившег Истока и бившег Запада, претварање трке у наоружању у 'трку у разоружању' између двије војне суперсиле (САД и Русије), крах ултраетатизма у централној и источној Европи, израстање Њемачке у главну економску силу Европе и Јапана у технолошку и финансијску суперсилу, настанак тројног 'партнерства у вођству' (САД, Јапан и Њемачка) на Западу умјесто ранијег само америчког и почетак настанка 'велике коалиције' (САД, Русија, Кина, Јапан и Њемачка) која почиње координирано дјеловати у међународним пословима, посебно у рјешавању кључних проблема међународне заједнице. Стратегија Запада да се свеобухватним, радикалним реформама у свим областима ултраетатистички систем преобрати у капитализам, бар краткорочно гледано, показала се неуспјешном, јер та друштва нису била у стању да апсорбују толики број истовремених шокова, а да то не доведе до хаоса и опште кризе из које ће излазак бити врло мучан и врло дуготрајан тј. знатно мучнији и дуготрајнији него да се шок терапија примењивала сукцесивно“.²

² Цемал Хатибовић, *Минхенски самит Групе Седам и Заједница независних држава (ЗНД), „Међународни проблеми“*, ИМПП, Београд, бр. 3, 1992.

Међутим, промене које се сада дешавају на тлу бивших социјалистичких земаља захтеваће, када ова трагична међуфаза прође, снажан развој нових форми функционалног, не идеолошког, већ економског, еколошког и културног повезивања народа овог региона. Те нове форме повезивања омогућиће оптимално коришћење заједничких инфраструктурних капацитета (друмови, железничке пруге и друга средства разних видова комуникација).

Да се ради о пролазној и кобно погрешној међуфази, у којој се сада налазимо, потврђује историјско искуство да се националистичке тенденције у овом региону јављају увек онда када су политичка вођства неспособна да обезбеде нормалан развитак друштва. Тада се обично догађа да се политика волунтаристички умеша у привреду, најчешће не водећи рачуна о законима развитка, а дејство привремено стимулативних снага приказује као сопствени резултат. Започиње, нужно, примена принципа националне искључивости. Анализа периода који је претходио Другом светском рату несумњиво показује да је у формирању национализма у источноевропским земљама велики значај имало то што су унутрашње економске кризе свугде постале перманентне. Национализам је и тада био замишљени лек који је требало да обезбеди стабилизацију положаја земље; распаљивање шовинистичких страсти делимично је скретало пажњу са сталних привредних недаћа.³

То није требало да буде пут којим би бивше социјалистичке земље средњоисточне Европе морале да крену после распада тзв. социјалистичког система. Напредак је могао да произиђе само из сагледавања економских закономерности и сарадње, која обухвата одговарајуће усмеравање и процену могућности на целом том простору.⁴ Међутим, историјско искуство није послужило да се избегну замке национализма и тако су промене које су започете распадом тзв. социјалистичког система у Источној Европи, а које су захтевале и обећавале снажан развој нових форми функционалног, економског, еколошког и културног повезивања народа овог региона, ушле у међуфазу оштрог, непомирљивог сукоба, најизраженијег, на жалост, управо на југословенском географском простору. Дакле, управо ту где је било највише разлога да се избегне понављање трагичних тренутака историје.

Када се исцрпе снаге сукоба наставиће се започети процеси сарадње. Наиме, у оквиру континента, који је прошлост поделила на два војно-политичка савеза, на Исток и Запад, нова окупљања се морају и могу

³ Ivan T. Berend, Gyorgy Ranki, *Привредни развој Средњоисточне Европе у 19. и 20. веку*, Будапест, 1969.

⁴ Ferenc Gazdag, *From a Common Past to a Common Future*, u *Danube – the River of Cooperation, The First Conference*, Edited by Edita Stojić, Belgrade, 1992, pp. 29–34, Dr. Laszlo J. Kiss, *Chances of the Interregional Danube–Central Europe Scheme of Cooperation*, конференцијски материјали, Септембер 28. 1989, али још потпуније Пал Е. Фехер, у есеју о *Средњоисточној Европи – реално*, „Elet és Irodalom“, Будапест, 7. фебруар 1970.

дешавати на основу сасвим нових критерија. Уместо војних и политичких мерила, значај ће поново добити принцип заједничког коришћења природних богатстава и потреба да се она заштите.

Под утицајем бројних унутрашњих чинилаца, као и политичких и економских кретања у свету, у процесу окончања блоковског конфронтационог идеје о сарадњи постале су остварљивије него раније. Унутрашњи развој земаља источне и средњоисточне Европе, у односу на стање у времену после завршетка Другог светског рата, био је брз, што је, заједно с применом волунтаризма, система директивних планских упутстава довело и до бројних структурних неусклађености. Већина земаља на тим просторима суочила се и с проблемом недостатка капитала за развој инфраструктуре и увођење најсавременије технологије, и слично. Све је то, истовремено, подстицало те земље на међусобну сарадњу. Постало је општеприхваћено гледиште да је неопходно унапређење како билатералне суседске, тако и мултилатералне сарадње у том региону.

Регионална сарадња

Савремене концепције о мултилатералној регионалној сарадњи ослањају се на дугу традицију.⁵ У основи сваке регионалне сарадње налази се концепција према којој је мултилатерална сарадња у неком региону, у ствари, процес у којем државе учеснице заједнички остварују своје интересе, који су подударни у целини или у деловима, стално унапређујући и развијајући облике и садржај те сарадње. У конкретној примени та концепција добија специфичности региона у којем се остварује.

Према међународном праву, регион је одређен вољом држава које успостављају посебне односе сарадње на мултилатералној основи, при чему регионалне организације треба да буду усаглашене с правним поретком Уједињених нација. То значи да државе чланице регионалних организација треба да се руководе начелима суверене једнакости држава, начелом одрицања од претње и употребе силе, као и начелом немешања у унутрашње послове других држава.⁶

У другој половини овог века, под утицајем, пре свега, развоја производних снага, све је више нарастала потреба за уједињавањем, или

⁵ Тако је Де Гол, рекавши да „Европа, мајка модерне цивилизације, мора да обнови себе од Атлантика до Урала, живећи у стању хармоније и сарадње, с усмерењем на развој њених огромних потенцијала, и да тако, заједно са својом ћерком, Америком, одигра своју драгоцену улогу у односу на милионе људи којима је њена помоћ неизрециво много потребна“, само прилагодио новим условима старе идеје о европској конфедерацији низа писаца с краја 17. века, које су у разним облицима обнављане све до сада (Antony Sampson, *Anatomy of Europe*, Harper, New York, 1968, p. 13; др Зденко Рајх, *Проблеми уједињења Европе, Утопије и остварења*, „Култура“, Београд, 1959).

⁶ Војин Димитријевић – Обрад Рачић, *Међународне организације*, Београд, 1971; Др Димитрије Пиндић, *Регионалне организације засноване на повељи Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1978.

барем удруживањем средстава за производњу у ширем региону, у којем иначе постоји више држава. Те државе су, како је пре тридесет година, критикујући анахронизам расцепканости Европе, рекао Роберт Шуман, подељене оштрим политичким границама, које су израз историјског и етничког развоја прошлих времена, те се не могу отклонити. Али, њихова се оштрина може ублажити: те границе треба да допуштају све већу размену идеја, људи и роба у Европи, а једном национализму се не може супротставити други да би се национализам уклонио. „Мода национализма се може превазићи само конструктивном и колективном политиком, у оквирима које ће сваки учесник, захваљујући стварној солидарности интереса и напора, наћи своју рачуницу, ... јер је само на тај начин могуће ујединити интересе, за разлику од случаја када влада национализам – када су интереси опречни“.⁷

Концепт сарадње регија даје приоритет, уз макropolitику на државном или међувладином нивоу, углавном мултилатералној и билатералној сарадњи малог опсега између малих територијалних јединица, тј. пограничних зона, округа и покрајина, регија или подручја која чине географске јединице и градови. У том контексту, у средишњем делу европског континента Дунав је не само гранична река која раздваја регије дуж националних граница већ и пловни пут који повезује те регије, основа економске и културне комуникације. Циљ тог концепта био је окончање подела Исток–Запад и елиминасање национализма који је подвајао народе, и као такав могао се сматрати специфичним самоорганизовањем регија у том делу Европе, без намере да се државе поново сврстају у било којем смеру. Оцењено је да се ту остварује једна верзија „мини – или регионалног интернационализма“, чији је циљ истраживање конкретних подручја узајамно корисне сарадње између регија и у заједничком региону.⁸ У оквиру међурегијске сарадње у Подунављу, усклађивање економске политике планирање развоја села, еколошке, туристичке и друге политике на државном и, све више, локалном или покрајинском нивоу, према том концепту, треба да омогући знатно шири делокруг рада и веће могућности развоја, како регија, тако и земаља суседа, па и целог региона.

Управо због тога, значајну димензију нове европске структуре даје погранична регионална и међурегијска сарадња,⁹ која има велики значај

⁷ Robert Schuman, *Der Anachronismus der Zerstückelung Europas*, „EG Magazin“ Bonn, 15. Јуни 1986, С. 7, на основу књиге истог аутора *Pour l'Europe*, Editions Nagel, Paris, 1963.

⁸ Laszlo J. Kiss, Ph. D., *Chances of the Interregional Danube – Central Europe Scheme of Cooperation*, реферат на Првој међународној научној конференцији „Дунав – река сарадње“ у Београду, 28. септембра 1989. године.

⁹ Термин „регион“ означава географску целину унутар континента, одређену природним ресурсом који у њој доминира. Термин „регија“, за разлику од термина „регион“, означава уже територијалне целине унутар појединих земаља, односно региона.

у изградњи јединствене Европе. Наравно, изградња јединствене Европе требало би да буде ослобођена тежњи европских и других великих сила ка диктату. То се, пре свега, односи на Немачку, која је, захваљујући променама у међународним односима у Европи, постигла уједињење, односно повратила своју територијалну величину и снагу коју је била изгубила због примене грубе силе према другим народима у Другом светском рату. С друге стране, она се уједињењем суочила с економским проблемима, које и сада намерава да решава неекономским методама. Истовремено, као суперсила која се труди да обезбеди свој новостечени монопол у свету, САД желе да обезбеде своје присуство у овом региону истом упорношћу којом су тежиле да то постигну у ранијем периоду у замишљеној сфери утицаја Совјетског Савеза.

Позитиван тренд развоја, чији се наставак с извесношћу може очекивати после текуће међуфазе, обухвата микрорегијску сарадњу, дакле сарадњу ужих пограничних подручја, као и везе средњег нивоа, између земаља или покрајина. Међутим, тај процес је започет још пре спектакуларних догађаја на линији два блока у Европи. Поједини европски економисти и историчари, пре свега они из „средњоисточне Европе“, предвиђали су такав развој догађаја, односно, сматрали су га једино могућим још пре двадесетак година.¹⁰ То указује на неопходност да се будућа структура Европе изграђује тако што ће се узети у обзир сва разноликост историјског искуства и теоријских разматрања, националног и етничког богатства, савремених и будућих интереса становника континента. А ти интереси могу бити заједнички на континенталном, па и светском нивоу, с тим што су заједнички интереси у ужим регијама и регионима знатно конкретнији и многобројнији. Тако је у средишњем делу европског континента мултилатерална регионална сарадња успостављена још у време када су два блока била оштро супротстављена, а у њој су учествовале земље различитог друштвеног уређења, без обзира на блоковску припадност.¹¹

У сарадњи подунавских земаља учествују уже територијалне јединице суседних земаља које у заједничком развоју инфраструктуре, саобраћајница и других видова комуникација, туризма, па и индустријске кооперације, налазе свој интерес. Принципи који чине основу те сарадње јесу: заједнички интерес земаља да у разним видовима сарадње очувају природне, историјске и културне вредности и да убрзају привредни и технолошки напредак сваке од њих и региона у целини. Ту карактеристику, без обзира на различитост унутрашњих и спољнополитичких опредељења, уз првенство економских и еколошких интереса, морају и у будућности да задрже сви облици мултилатералне сарадње у региону.

¹⁰ Sandor Ausch, *A KGST egyuttmukodes helyzete, mechanizmus, tavlatai*, Budapest, 1969.

¹¹ Видети материјале научног скупа „Балкан 80-их“ Центра за марксизам Београдског универзитета, Београд, 1987.

Простор у средишњем и југоисточном делу Европе – Подунавље, којим као најважнији природни ресурс доминира Дунав, одликује јача узајамна повезаност него друге делове континента. То се односи, пре свега, на разне нације, културе, економије, па и политичка опредељења. Иако је донедавно владала наизглед чврста и јасна подела на социјалистичке и капиталистичке земље, на припаднике једног и другог блока, одувек је на тим просторима било посебности у односу на Исток и Запад, а ни после Другог светског рата није била могућа дефинитивна подела. *Чини се и сада, када се назире нека нова подела света међу најјачима, која ће и сама бити међуфаза примене политике силе, да је Подунавље, посебно његов средишњи део, тј. југословенски географски простор, место на којем ће моћи да се демонстрира одступање од доминантног поретка на континенту. Али, без обзира на то, као што се у ранијој констелацији поделе на Исток и Запад у средњем Подунављу сарађивало на принципима регионалне и регијске сарадње – независно од „друштвено-економског уређења“, тако и за предстојећи период ваља дефинисати заједничке проблеме подунавских регија који захтевају и који ће захтевати ужу сарадњу.* Прво, то су проблеми везани за заштиту човекове околине. Изградњом нуклеарних електрана и других нуклеарних постројења, као и загађивањем радиоактивним супстанцама на друге начине, у сливном подручју водотока Дунава искрсавају нови, изванредно сложени проблеми утврђивања капацитета водотока за пријем радио-нуклеида и, на основу тих података, јављају се проблеми дефинисања технолошких карактеристика нуклеарних постројења и потребних сигурносних мера. Даља интензивирани изградња хидроелектрана у подунавским земљама и нуклеаризација слива Дунава може имати бројне непредвидиве и несагледиве последице уколико подунавске земље не предузму правовремене мере за заједничко и безбедно решавање загађивања вода Дунава и уопште човекове средине у његовом приобаљу.

Заштита и уређење не само природних већ и културних ресурса на подручју Дунава и њихова валоризација такође су значајно подручје међурегијске сарадње у Подунављу. Зато је, у оквиру Радне заједнице подунавских регија, предложена израда и спровођење пројекта о заштити и уређењу природног и културног потенцијала сваког члана РЗ подунавских регија. У Србији, као чланица РЗ подунавских регија, биле су већ и предузете одређене, али још увек недовољне мере за заштиту и очување изузетно вредних историјских споменика и културне баштине.¹²

¹² Полазећи од циљева и ставова садржаних у одлуци Скупштине СФРЈ о стратегији дугорочног туризма, као и од опредељења из Друштвеног плана СР Србије за период 1986–2000. године, Републички секретаријат за културу СР Србије, у сарадњи с Републичким заводом за заштиту споменика културе СР Србије, припремио је предлог мера и активности за спровођење те стратегије. Предвиђено је да у реализацији тих мера и активности учествује широк круг носилаца обавезе у области културе.

Привредна сарадња подунавских регија такође је значајна област те међурегијске сарадње. Наиме, постоји интерес да се заједнички користи хидроенергетски потенцијал Дунава и договори у вези с развојем и изградњом енергетских објеката на њему, као и решавањем проблема у коришћењу његових енергетских потенцијала и заједничког регулисања приобалног појаса. За сарадњу у изградњи, односно у ангажовању грађевинских организација на извођењу радова на уређењу приобалног појаса Дунава, изградњи и проширењу лука, изградњи складишног простора итд., посебно су заинтересоване привредне организације Србије. Ту се убрајају и развој и коришћење слободних царинских зона, односно регулисање међусобне сарадње у оквиру слободних царинских зона, посебно у погледу пружања одговарајућих услуга и обављања производних делатности. Затим, постоје заједнички интереси за развој робне размене и виших облика привредне сарадње (заједничка улагања, дугорочна производна кооперација, трансфер-технологије, инвестициона сарадња на трећим тржиштима). *Сви ти интереси никако не могу бити анулирани увођењем актуелних санкција према Савезној Републици Југославији. Њихово остваривање може бити само одложено.* Исто тако, циљеви и задаци Радне заједнице подунавских регија у области заједничке информативне и стручне обраде и координације питања која су у интересу њених чланова остају реално на снази, без обзира на одлагање због тренутног превладавања примене силе у региону. Посебно треба да буду обрађена питања која се односе на привреду, саобраћај, заштиту природе и човекове околине, туризам и културну и научну сарадњу. Због тога је Србија предложила да међународни научни скупови „Дунав – река сарадње“, које од 1989. једанпут годишње организује Центар за суседне земље и регионалну сарадњу Института за међународну политику и привреду, постану један од видова сарадње РЗ подунавских земаља. Оцењено је да управо та неформална сарадња може бити од непосредне користи, како за решавање појединих практичних проблема везаних за коришћење и заштиту реке Дунав, тако и за шире подстицање привредне, научне, културне, еколошке, туристичке и друге сарадње у региону Подунавља.

Значај и улога међународног научног форума „Дунав – река сарадње“ као неформалног облика сарадње у Подунављу

Идеја о успостављању у Београду једног сталног међународног научног форума са задатком да континуирано проучава стање и перспективе мултилатералне сарадње у Подунављу конципирана је средином 1988. године, после дугогодишњих истраживања међународних односа у том делу Европе. Наиме, та истраживања су показала да будућност и на овим просторима припада новим критеријима међународне сарадње, па и регионалних окупљања, критеријима који су засновани

на економским, социјалним и еколошким интересима, као и интересима за неометани културни развој свих народа и појединаца на тим просторима. Та истраживања су указала и на велику осетљивост тог региона с обзиром на етничку испреплетеност различитих нација и етникума. Али, управо зато, један програм узајамног упознавања, разумевања и, посебно, сарадње на решавању заједничких проблема и постизању заједничких циљева чини конструктивни напор да се такви циљеви и постигну. Тим пре што је очигледно да су народи у Подунављу упућени једни на друге, тако да и доследна афирмација националних специфичности може да се замисли само у координираном поретку на целом простору.

Према тој концепцији, разматрају се сви облици међународне сарадње (међудржавна, регијска, регионална, као и интеррегионална), затим како формални, тако и неформални видови, и то у свим важнијим областима (привреда, енергетика, саобраћај, туризам, екологија, култура). О резултатима свога рада Конференција обавештава научну и ширу јавност прихватањем декларација на сваком заседању, објављивањем зборника материјала са сваког заседања и преко периодичног гласила Конференције.

То је оригинални и специфични мултидисциплинарни концепт, који се у пракси допуњава и развија. У оквиру Конференције успоставља се сарадња између научних радника и стручњака из свих подунавских и других земаља, усмерена на сагледавање заједничких проблема у Подунављу и проналажење путева за њихово решавање заједничким снагама. Односно, циљ тог научног форума је да стално доприноси унапређењу сарадње у том делу Европе у свим доменима живота. На тај начин је Конференција „Дунав – река сарадње“, као неформални облик регионалне сарадње, значајна подршка развоју формалних, званичних облика сарадње у Подунављу (као што је Радна заједница подунавских регија).

Концепт Међународне научне конференције „Дунав – река сарадње“ заснива се на постојању дугорочних, односно сталних економских и других интереса за сарадњу у Подунављу, јер је Дунав прворазредни природни ресурс за многе привредне делатности. Међутим, показало се да се рационално и потпуно коришћење тог природног извора не може организовати на прави начин без међународне сарадње. А пошто различите земље могу имати различите економске интересе, све више преовладава схватање да се привредно искоришћавање Дунава мора посматрати у све ширем контексту, тј. у свим могућим облицима.

Истраживања у оквиру овог научног форума показала су да је у интересу свих подунавских земаља да се за свестрано искоришћавање реке што боље усагласи њихова заједничка политика и да се, према њој, закључе и међусобни споразуми о коришћењу и заштити тог природног извора. Међутим, та су истраживања указала и на чиње-

ницу да између стварног и потенцијалног економског значаја Дунава постоји велики раскорак. Искоришћеност потенцијала Дунава као природног извора много заостаје за економским могућностима које се обезбеђују регулисањем његовог пловног пута, развитком водoprивреде и хидроенергетских система, као и његовим повезивањем с другим великим рекама.¹³

То се односи и на туристички потенцијал Дунава, који је веома велик, али неискоришћен. Истовремено, интегрални карактер тог потенцијала, његове хуманистичке димензије и економски ефекти имају изванредан значај за прибрежне земље. Међутим, све то не само што није потпуно искоришћено већ до сада није у целини ни вредновано. Зато је сарадња подунавских земаља у области туризма значајна не само за развој подунавског и средњоевропског туризма већ, управо, и због интегративног карактера туризма, који чврсто везује и подразумева развој сарадње у области саобраћаја, културе, екологије итд.

Привредна сарадња на Дунаву најразвијенија је у области саобраћаја. Како дужина пловног пута и повољан правац тока пружају велике могућности подунавским земљама за међусобну трговину и њихову трговину с другим земљама, робни промет Дунавом имао је сталну тенденцију пораста. Међутим, када би се искористиле и могућности за организовање међународне сарадње и усклађивање превоза по гранама саобраћаја – промет би могао бити још развијенији. За повећање привредног значаја Дунава као саобраћајног пута веома су значајне мере, које се већ предузимају, за изградњу мреже пловних канала који би повезивали садашње пловне путеве дунавског слива, и цео слив Дунава са сливовима других великих европских река. Изградња тих канала обезбедила би повезивање свих европских водених путева у јединствену мрежу европске унутрашње пловидбе.

Поред економских интереса за сарадњу у Подунављу, незаобилазни су и интереси за сарадњу у области екологије и културе.¹⁴ Тако многи културолози, пре свега ствараоци у разним областима културе у Подунављу, сматрају да ту сарадњу треба засновати на схватању да нема изолованих култура, да је свака културолошка појава веома комплексна и да садржи и утицаје из ширих географских простора. Дакле, за разлику од инсистирања на националним културним просторима, сматра се да је за развој сарадње, као и за обогаћивање културе појединца, па и нације, изузетно значајно проучавање подунавског културног простора уопште.

¹³ Процењује се да је од постојећег економског и техничког потенцијала Дунава искоришћено мање од 50 одсто.

¹⁴ Још на Првој конференцији „Дунав – река сарадње“ (1989) закључено је, у оквиру општих настојања за остваривање што рационалнијег коришћења дунавског потенцијала, еколошка заштита мора да буде заједничка и трајна брига свих животно заинтересованих земаља.

Међународна сарадња, која је унапређена оснивањем Форума „Дунав – река сарадње“, одвија се у веома отежаним условима. Политичко-безбедносно стање у региону постало је још компликованије и теже. Управо због тога су учесници 4. конференције „ДРС“, одржане крајем септембра 1992, поново нагласили значај узајамног поверења, толеранције, флексибилности и сарадње, с убеђењем да је то једини пут за излазак из постојеће неповољне ситуације, изазване трагичним нарастањем национализма у региону, који је кулминирао ратним разарањима на југословенском географском простору. Очување и развијање подунавског мултилатерализма, међутим, било би веома значајно за све народе и људе целог региона, па и Европе и света. Зато је Конференција закључила да је неопходно даље улагање напора у тражење и што скорије проналажење праведног решења, заснованог на међународно-правним решењима југословенске кризе у оквиру преговарања у Уједињеним нацијама и одговарајућим регионалним организацијама у Европи.

Ради попуштања затегнутости у региону, а у духу Конференције „ДРС“, потребно је наставити отворене разговоре о историјским, културним и савременим проблемима етничких мањина које живе у Подунављу. У вези с тим, подржавају се напори у обезбеђивању потпуне заштите свих људских права, као саставног дела процеса демократизације у региону, узимајући у обзир положај националних мањина у свим подунавским земљама.

Конференција је констатовала да се на преласку на тржишно привређивање у региону бивше социјалистичке земље налазе у веома тешкој ситуацији. Заједно с економским сиромаштвом, у порасту су ургентни социјални проблеми (незапосленост, ширење сиромаштва, велики број бескућника, погоршање здравственог стања становништва, итд.). То стање се драстично погоршава због великог броја избеглица, па је Конференција подржала програм Уједињених нација за рад мултинационалних тимова социјалних радника с расељеним лицима, усмереним на изграђивање мира међу етничким заједницама на ратом захваћеним подручјима.

На 4. Конференцији „ДРС“ оцењено је да су мале земље региона дошле у изузетно тешку економску ситуацију губећи свој удео на тржишту бивше совјетске привреде и покушавајући да своје спољно-економске односе преоријентишу на Западну Европу. То је, међутим, веома отежано чињеницом да оне још нису у могућности да са земљама развијене тржишне економије сарађују на основу једнаких економских услова. *Зато мале земље Подунавља, иако њихов дугорочни циљ треба да буде придруживање економски развијеном делу континента, прет-*

ходно морају да ојачају своје међусобне економске везе, чиме би створиле бољу основу за постанак равноправних чланова уједињене Европе. У вези с тим, у Декларацији усвојеној на Конференцији предлаже се: 1) обустављање међусобног царинског рата, закључивање царинских споразума и међусобно усклађивање царинске политике; 2) закључивање међусобних споразума за предузимање и заштиту заједничких инвестиција; 3) да земље региона међусобно гарантују најмање оне преференције и предности које дају пословним субјектима западних земаља; 4) да се уведе координација валутних политика ради онемогућавања такмичења тих земаља у обезвређивању сопствених валута, и 5) да се међусобна трговина подстакне и финансијским споразумима. Једна могућа форма за то било би закључивање споразума о међусобном клириншком плаћању, чиме би се у међусобној трговини уштеделе девизне резерве.

Конференција тражи уклањање санкција и других ограничења која постоје у региону, јер су они озбиљна сметња развоју сарадње међу подунавским земљама и са земљама ван региона, посебно сада, када се компаративне предности Подунавља повећавају отварањем канала Рајна – Мајна – Дунав. Наиме, потпуно коришћење предности уједињеног европског речног пута могуће је само ако оно у целини неометано функционише.

У области туризма Конференција подржава прерастање Подунавља у јединствену туристичку понуду и предлаже усвајање програма уједначавања туристичких стандарда подунавских земаља. Тај програм би обухватао: 1) размену научних, стручних и статистичких информација; 2) заједничку основу и усклађен систем туристичких информација, и 3) програм заједничке промоције „туристичког продукта“ подунавских земаља.

Значајни предлози за унапређење сарадње подунавских земаља дати су и у области заштите човекове околине. Прихваћене су следеће сугестије: 1) да се успостави истраживачки програм за изучавање промена биланса вода и биотичких особина екосистема Дунава, посебно на ђердапском делу Дунава, пошто се тамо очекују промене изазване отварањем канала Рајна – Мајна – Дунав (тај програм треба да се оствари у сарадњи свих подунавских земаља); 2) да се усклади методологија истраживачког рада у свим подунавским земљама, као и презентација резултата истраживања, посебно података хидрометеоролошких служби које обављају стална рутинска истраживања; 3) да се истраже ефекти еколошких чинилаца на здравље и производњу хране (копнени и акватични организми) у свим подунавским земљама; 4) да међународна експертска група обави еколошку евалуацију минералних састојака у региону едемске нефропатије са стандардизовањем клиничких и лабораторијских метода у дијагностици те болести; 5) да се Југославија учлани

у међународни информациони систем ради обједињавања еколошких, социолошких и економских података везаних за човекову околину, и б) да се даље развија међународноправна регулатива и одговарајући институционални аранжмани који се тичу еколошке заштите у сливу Дунава.

Учесници 4. конференције „Дунав – река сарадње“ нагласили су потребу да река Дунав буде поново чинилац интеграције свих земаља са њених обала и обала њених притока, те да због тога треба развијати све врсте сарадње и подржати њихове најразличитије манифестације. Таква настојања не би требало ограничавати само на наш регион, већ треба тежити повезивању Подунавља и с другим регионима.